

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA EPOCII ROMANE ÎN BAZINUL MIJLOCIU ȘI INFERIOR AL RÂULUI SOMEȘ

IOAN STANCIU

Quantumul informațiilor pozitive obținute pe calea cercetării arheologice sistematice, cu referire la spațiul nord-vestic românesc în epoca romană¹ — aflat în afara hotarelor provinciei Dacia pe durata existenței acesteia —, a rămas încă insuficient. Drept consecință, lipsesc elementele necesare unor încadrări culturale și mai ales cronologice riguroase în cazul vestigiilor deja cunoscute. În această direcție, este de așteptat ca publicarea exhaustivă a necropolei de la Medieșul Aurit, a cuptoarelor pentru ars ceramică de la Lazuri ori a cercetărilor efectuate în așezările din fața complexului roman de la Porolissum să ofere noi posibilități. Materialele și complexe arheologice prezentate cu ocazia de față contribuie la amplificarea bazei de informații; de asemenea, prin integrarea acestora în ansamblul datelor cunoscute din bazinul mijlociu și inferior al Someșului pot fi delimitate mai exact problemele a căror soluționare se impune în perspectiva cercetării.

Principalele zone favorabile locuirii se leagă în spațiul nord-vestic românesc de bazinele hidrografice Crasna, Someș, Barcău. În plus, văile

¹ În privința *Barbaricum*-ului european dintre limitele cronologice marcate de începutul Imperiului roman și debutul migrației popoarelor, mediul de specialitate românesc nu a acceptat termenul de epocă romană (imperială). În cazul perioadei anteromane din istoria Daciei este evident că utilizarea termenului nu poate fi adecvată, complicând în mod inutil lucrurile. În schimb, pentru perioada următoare, până în ultima treime a sec. IV — referitor la teritoriile vechii Dacii, care între 106—271 au rămas în afara provinciei — asigură nu numai avantajul formal oferit de alinierea la o terminologie astăzi generalizată, ci înlesnește în primul rând crearea unui cadru riguros necesar plasării cronologice a vestigiilor și stabilirii unei cronologii interne a perioadei. În ultima instanță, pentru perioada în discuție se poate vorbi oricum despre o cultură romano-barbară, puternic influențată de cea romană provincială. Stadiul actual al cercetării arheologice din nord-vest nu face posibilă o inseriere cronologică riguroasă a vestigiilor și delimitarea anumitor etape însă, spre exemplu, există suficiente argumente pentru a accepta valoarea de reper cronologic pe care au avut-o și aici războaiele marcomanice. Pentru diferitele zone a fost adaptat sistemul cronologic al lui H. J. Eggers; pentru comparație se poate urmări schema cronologică elaborată în cazul teritoriului învecinat al Slovaciei (*Kolník, 1980, p. 199, 208—212*). Recent a fost propusă modificarea sistemului cronologic menționat, în cadrul căruia războaiele marcomanice reprezentau o scurtă fază tranzitorie de la epoca romană imperială timpurie la cea târzie. Fazele C₁ și C₂ au fost încadrate epocii romane imperiale timpurii, iar celei târzii i s-a atribuit faza C₃, corespunzătoare celei mai mari părți a sec. IV, iar cu faza D începe spre 375 epoca migrațiilor (*Godlowski 1992; Tejral 1992*).

râurilor menționate au constituit dintotdeauna cele mai importante căi de acces dinspre nord-vest spre Transilvania intracarpatică, însemnătatea strategică a acestei situații fiind înțeleasă de către romani, cum dovedește concepția *limes-ului* nord-vestic al Daciei Porolissensis.

Au fost înregistrate vestigiile incadrabile epocii romane, cunoscute în zona extraprovincială a bazinului râului Someș (doar pe teritoriul României), începând de pe direcția aproximativă a orașului Jibou, adică din imediata apropiere a liniei înaintate de turnuri romane, semnalate pe ambele maluri ale râului (Ferenczi 1969; Ferenczi 1988; Ferenczi 1989;

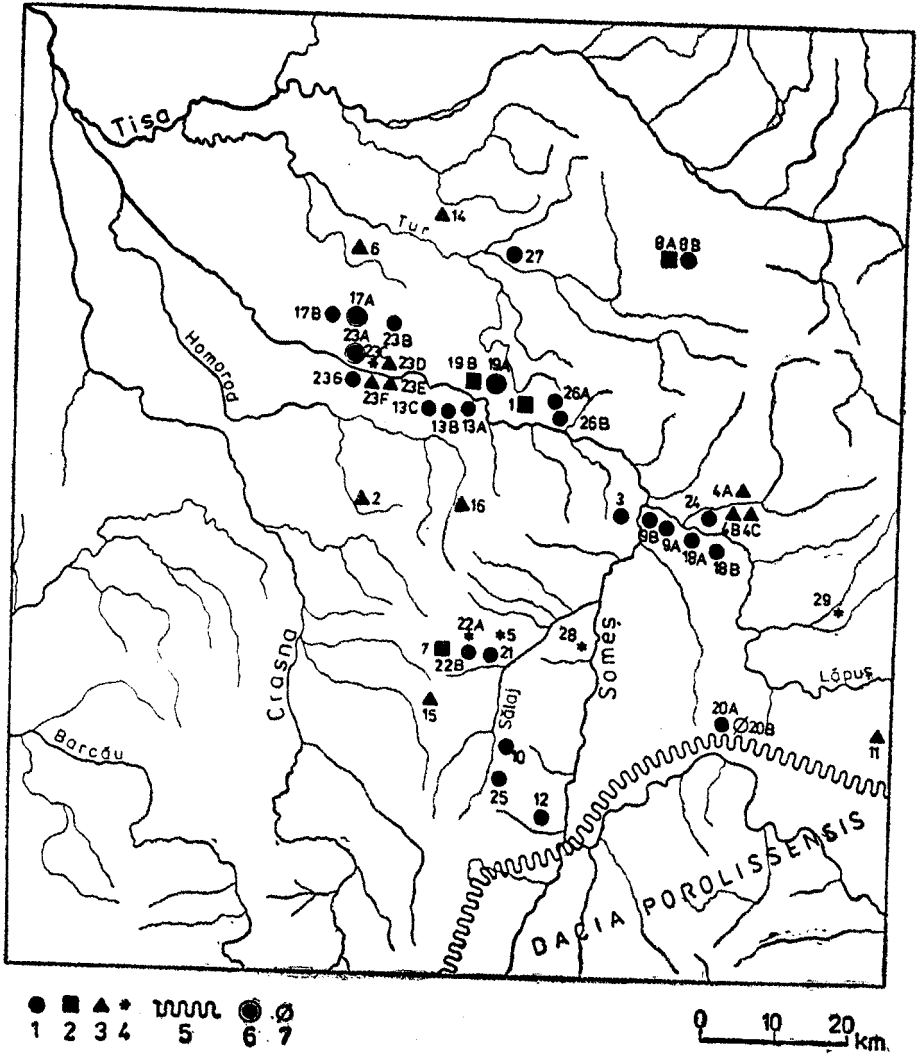

Fig. 1. Răspândirea vestigiilor din epoca romană în bazinul mijlociu și inferior al râului Someș: 1. Așezare. 2. Mormânt izolat sau necropolă. 3. Descoperire monetară. 4. Depozit sau tezaur monetar. 5. Limes. 6. Așezare centru de producție ceramică. 7. Turn roman.

Gudea 1992, p. 74, 76—77). Am avut în vedere întreaga porțiune nordică a Câmpiei Sătmărene, până la poalele Munților Oașului, deși principala râu de aici (Turul) se varsă direct în Tisa. În ansamblul spațiului abordat pot fi separate bazinele secundare ale râurilor Lăpuș, Sălaj și în bazinul inferior al Someșului, Câmpia Someșană/Sătmăreană, prelungită spre est prin culoarul depresionar Baia Mare—Copalnic—Lăpuș.

CATALOGUL DESCOPERIRILOR²

1. **APA** (com. Apa, jud. Satu Mare). Piese din inventarul unui mormânt de incinerare, descoperit într-o carieră de prundiș, ajunse în 1895 la Muzeul Național din Budapesta (*Vende* 1909, p. 411): umbo și mâner de scut (bronz), sabie lată cu două tășuri, vârf de lance, pinten și o foarfecă (fier). Pentru bibliografie: *Istvánovits, Kulcsár*, 1992, nr. 1, p. 47.

2. **ARDUD** (com. Ardud, jud. Satu Mare). Monedă descoperită izolat: centenianalis de la Constantinus II, a. 351—354 (*Chirilă, Lucăcel* 1979, p. 137; *Sășianu* 1980, nr. 5, p. 89).

3. **ARDUSAT** (com. Ardușat, jud. Maramureș). *Sub Pădure*. Așezare situată la cca 1,5 km S-V de localitate, pe terasa înaltă a râului Someș (malul stâng). Fragmente ceramice recoltate de pe o suprafață restrânsă, cu ușoară înclinație spre S-E, în direcția râului: fac parte din vase cenușii fine, lucrate la roată (*Stanciu* 1992, nr. 1, p. 171—172; pl. V: 1, 2).

4. **BAIA MARE** (municipiu, jud. Maramureș). *A. Dealul Florilor*. Monedă descoperită izolat: denar de la Antoninus Pius, a. 139 (*Chirilă, Socolan* 1971, nr. 6, p. 67; *Sășianu* 1980, nr. 8/I, p. 90). *B. Pe teritoriul orașului*. Monedă descoperită izolat: denar de la Marcus Aurelius (*Chirilă, Socolan* 1971, nr. 7, p. 67; *Sășianu* 1980, nr. 8/II, p. 90). *C. Pe teritoriul orașului*. Monedă de bronz descoperită izolat, emisă în timpul lui Philipus I (*Chirilă, Socolan* 1971, nr. 8, p. 67; *Sășianu* 1980, nr. 8/III, p. 90).

5. **BĂSEȘTI** (com. Băsești, jud. Maramureș). Depozit monetar (?), descoperit pe un ogor din hotarul satului (a. 1789): sestertius Antoninus Pius pentru Faustina I (după a. 141); denar Marcus Aurelius pentru Faustina II (a. 175) (*Winkler* 1960, p. 441; *Sășianu* 1980, nr. 9, p. 91).

7. **BICAZ** (com. Bicaz, jud. Maramureș). *Corbuțu*. Terasă aproape orizontală formată de panta dealului *Corbuțu* (hotarul sudic al localității). Foarte probabil, necropolă plană de incinerare. A fost cercetat un mormânt caracterizat prin depunerea resturilor funerare direct în groapă. În imediata apropiere, probabil resturile unei locuințe de suprafață. Din zonă au fost adunate de la suprafața solului mai multe fragmente ceramice cenușii fine, aparținând unor vase lucrate la roată; printre ele și unul ornamentat prin ștampilare. Datare: sec. III—IV (*Stanciu* 1992, nr. 5/B, p. 173; pl. V: 3—6; *Stanciu* 1993, p. 267—270; pl. V, p. 268).

² Descoperirile sunt prezentate în ordinea alfabetică a localităților de unde provin; numărul de ordine din catalog corespunde celui al locului de descoperire marcat pe hartă. Au fost utilizate următoarele prescurtări: DG = diametrul gurii; DF = diametrul fundului; I = înălțime; P = probabil; A = adâncime; S = secțiune; Sf = suprafață; cas. = casetă; car. = carou; MJM = Muzeul Județean Satu Mare; MJM = Muzeul Județean Maramureș; MIAZ = Muzeul de Istorie și Artă Zalău; IAIA = Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca.

8. **BOINEȘTI** (com. Bixad, jud. Satu Mare). *A. Coasta Boineștilor / Bélavárhegy*. Mormânt de incinerare. Din inventar: umbo de scut, fragment îndoit dintr-o sabie de tip roman, cu tăiș lat și canal pentru scurgerea sângelui, pinten, două vârfuri de lance, unul îndoit, toate din fier, fibulă cu piciorul întors pe dedesubt, probabil din bronz. Cu excepția fibulei se păstrează la MJM. Nu este sigură proveniența comună a tuturor pieselor. Pentru bibliografie: *Istvánovits, Kulcsár, 1992, nr. 7, p. 48*. *B.* Pe același deal (*Bélavár / Cetatea lui Béla*), un promontoriu al *Coastei Boineștilor*, există o fortificație cu val de pământ. În urma unor sondaje mai vechi au fost descoperite aici materiale medievale (*Vende 1909, p. 411*). În 1970 au avut loc cercetări sistematice. Conform rezultatelor obținute, fortificația a fost construită la sfârșitul epocii bronzului, fiind însă locuită și în epoca romană. Datele în această perioadă sunt: vârfuri de lance, cuțite, catarame, o râșniță, fragmente ceramice (*Bader 1981—1982, nr. 16, p. 151*).

9. **BOZÂNTA MICĂ** (com. Recea, jud. Maramureș). *A. La Huci*. Așezare situată în sud-estul localității, în partea stângă a șoselei Lăpușel—Bozânta Mică. Suprafață plană, joasă, în lunca râului Lăpuș, la cca 500 m față de malul sudic al acestuia. De la suprafața solului au fost adunate puține fragmente ceramice lucrate la roată (pastă fină cenușie sau zgrunțuroasă) și cu mâna, datele în epoca romană. *B. Grind*. Așezare situată în marginea nord-vestică a localității, în imediata apropiere a gospodăriei cu nr. 52, la cca 300 m N—N-V față de actualul cimitir. Suprafață cu aspectul efectiv al unui grind în raport cu terenul plat din jur, aflată doar la 200 m față de malul sudic al râului Lăpuș. De pe arătură au fost adunate cioburi din epoca bronzului, romană și medievală timpurie; cele mai multe aparțin epocii romane. Reprezintă îndeosebi vase lucrate la roată, din pastă cenușie fină, în două cazuri fiind prezent ornamentul șampilat. Cercetări de suprafață I. Stanciu, 1991.

10. **BULGARI** (com. Sălățiș, jud. Sălaj). *La Izvoare*. Așezare ce ocupă o suprafață de cca 300×200 m, situată pe un teren înclinat spre Valea Sălajului. Fragmente ceramice adunate de la suprafața solului: aparțin unor vase modelate la roată, din pastă fină cenușie sau cărămizie ori lucrate cu mâna. Datare: sec. III—IV (*Matei 1980, p. 236—237*).

11. **COROIENI** (com. Coroieni, jud. Maramureș). Monedă descoperită izolat: sestertius de la Filip Arabul (*Chirilă, Lucăcel 1979, nr. 12, p. 137; Sășianu 1980, nr. 159/II, p. 189*).

12. **ȚUCEU** (com. suburbană, oraș Jibou). *În Fânață — Pe Lab*. Așezare situată pe terasa Văii Fânațelor, la cca 4 km S-V față de localitate. Fragmente ceramice adunate de la suprafața solului: aparțin unor vase modelate la roată din pastă cenușie fină (printre care și un fragment de castron cu ornament șampilat) sau lucrate cu mâna, din pastă grosieră, degresată cu microprundiș. Materialul a fost datat în sec. III (*Matei 1980, p. 235—236*).

13. **CULCIU MARE** (com. Culciu, jud. Satu Mare).

A. Boghîlaz. Punct situat la N-E de localitate, în lunca Someșului. Au fost cercetate mai multe bordeie, rezultând un bogat material ceramic lucrat la roată și cu mâna. Dintr-o locuință provine și o fibulă de argint. Cercetări efectuate în 1971 de către Gh. Lazin (*Bader, Lazin 1980, p. 16; Lazin 1981—1982 c, nr. 1/b, p. 125—126; Iercoșan 1992—1993,*

nr. 22, p. 85). Rezultatele sunt inedite; au fost prezentate doar fotografia fibulei (Bader, *Lazin* 1980, fig. 50, p. 80), fără descriere ori alte precizări necesare și fragmentele de ceramică cenușie ștampilată găsite aici (*Lazin* 1981—1982 c, nr. 1/b, p. 125—126). Probabil că în acest punct a fost efectuat un prim sondaj în 1967, deoarece la MJM se păstrează sub nr. inv. 303 câteva fragmente ceramice descoperite în S I₂/1967. Pl. I: 7. (pl. XXXIX: 1). Mai multe fragmente din partea superioară a unui chiup (DG=33 cm), cu marginea modelată în forma literei „T” și ornamentată cu un fascicul de linii vălurite incizate, ornament repetat de două ori și pe partea păstrată din corpul vasului; lucrat la roată din pastă fină (miez cenușiu-închis, între două straturi cenușiu-deschis, pe fețe angobă cenușie, corodată). Pl. I: 5. Fund vas lucrat la roată (D=6 cm), din pastă fină (miez cenușiu între două straturi subțiri cenușiu-deschis, pe fețe angobă negricioasă). Pl. I: 6. Fragment fund oală (DP=16 cm), lucrat la roată, din pastă fină (miez cenușiu-deschis între două straturi subțiri brune, pe fețe angobă plumburie).

B. Zöldmező. Așezare aflată în marginea sudică a localității, în apropierea grajdurilor fostei C.A.P. Sondajele efectuate în 1966 de către dr. I. Glodariu au dus la descoperirea a trei locuințe din epoca romană, parțial distruse în timpul construcției unui drum, a unui mormânt hallstatian și trei gropi rectangulare cu pereții lutuiți și arși, a căror încadrare cronologică precisă nu a fost posibilă. Inventarul celor trei locuințe se păstrează la MJM, nr. inv. 298, 299, 301, 302. Mențiuni (fără precizarea toponimului): Popescu 1967, nr. 71; p. 367; Bader, *Lazin* 1980, p. 16; *Lazin* 1981—1982 b, nr. 1a, p. 123—125; Bader 1981—1982, nr. 32, p. 157). Datorz mulțumiri D-lui prof. dr. I. Glodariu pentru bunăvoința de a-mi fi pus la dispoziție jurnalul săpăturii, totodată pentru acordul în vederea publicării materialelor.

Nu a fost sesizată existența unui strat de cultură corespunzător epocii romane. Sub stratul vegetal (5—10 cm) apare un strat de pământ brun-gălbui (20—30 cm), răscolit de plug. Urmează un strat de pământ brun-gălbui nederanjat (70—73 cm), care se întărește treptat spre bază și sub care apare solul viu. *Locuința nr. 1* (cercetată în S III și Cas. 1/S III). Parțial distrusă, formă aproximativ ovală, lățime 205 cm, A=cca 50—60 cm. Din umplutură provin mai multe fragmente ceramice. Pl. II: 1. Fragmente dintr-un castron (DG=22 cm) lucrat la roată; în pastă este vizibilă o cantitate mică de nisip, aspect semifin; miez negru cu grosime variabilă, încadrat de straturi cărămizii, pe fețe angobă negricioasă. Pl. II: 3. Fragmente castron (DG=28,2 cm), lucrat la roată; pastă fină, miez cenușiu-închis între două foite brun-cărămizii, pe fețe angobă negricioasă. Pe marginea orizontală, ușor concavă, ornament lustruit. Pl. III: 2. Fragment bol (DGP=14,4 cm), lucrat la roată; pastă fină, miez cenușiu-deschis încadrat de straturi cenușiu-închis. Pl. I: 1—4. Fragmente din marginile a patru oale de mărime mică și mijlocie (DGP oscilează între 10—16 cm), lucrate la roată, din pastă zgrunțuroasă, degresată cu mult microprundiș, bine arsă, în nuanțe de cenușiu, *Locuința nr. 2* (parțial cercetată în S IV, A=47 cm). Pl. IV: 1, 2, 5—7. Fragmente probabil din patru oale de mărime mică și mijlocie (DGP oscilează între 10—16 cm), lucrate la roată, din pastă zgrunțuroasă;

degresată cu mult microprundiș; ardere foarte bună, în cele mai multe cazuri uniformă, la cenușiu, într-un singur caz la brun-cărămiziu; uneori apar în zona fundului urme de ardere secundară. *Pl. III: 1, 3.* Fragmente din două castroane lucrate la roată; pastă fină, într-un caz cenușiu uniform, în celălalt miez negricios, încadrat de două straturi cafenii, subțiri, pe parte exterioară angobă negricioasă. *Locuința nr. 3* (cercetată în Cas. 2). *Pl. V: 1* (*pl. XXXIX: 1*). Oală întregibilă (DG=19,3 cm; DF=9,5 cm; IP=29 cm), lucrată la roată, din pastă zgrunțuroasă, degresată cu mult microprundiș; ardere mai slabă neuniformă (sunt vizibile diferite nuanțe de cenușiu în secțiune). *Pl. VI: 1.* Jumătatea superioară a unei oale (DG=19 cm), foarte asemănătoare ca formă și identică prin factură anterioarei; ardere bună, jumătatea exterioară la cenușiu, restul la cărămiziu. *Pl. IV: 3, 4, 8.* Mai multe fragmente probabil din alte două oale mai mici, lucrate la roată, de asemenea din pastă zgrunțuroasă, arse neuniform, în nuanțe de cenușiu. *Pl. II: 2* (*pl. XXXIX: 5*). Castron lucrat la roată, dintr-o pastă săpunoasă cu aspect general fin, deși sporadic sunt vizibile pietricele (DG=22 cm; DF=9,5 cm; I=12,7 cm); suprafața exterioară este cenușie, cu reflexe cafenii. Ornament șampilat (de remarcat calitatea slabă și neglijența cu care au fost aplicate ștampilele). Vasul a fost publicat prima oară de către Gh. Lazin (1981—1982 b, nr. 1, p. 123, 125; *pl. XXVIII: 2*). *Pl. III: 4* (*pl. XXXIX: 4*). Cană cu o toartă, lucrată la roată; pastă săpunoasă, cu aspect general fin, deși conține sporadic pietricele și granule fine roșcate; culoare cenușiu-cafeniu uniformă (DG=6,9 cm; DF=8,3 cm; I=21,5 cm). Pe suprafața exterioară sunt vizibile linii verticale lustruite. *Pl. VI: 4.* Ceasca tronconică, scundă, lucrată cu mâna, din pastă cu mult microprundiș; bine arsă, la cărămiziu (DG=13,5 cm; DF=11,5 cm; I=5 cm). Întreaga jumătate inferioară este puternic arsă secundar, la negru-cenușiu, iar pe partea interioară apare o crustă neagră.

C. *Sub Grădini.* Punct situat în extremitatea sud-vestică a localității, pe malul stâng al vechii albiei a Someșului. Este menționată existența unor complexe arheologice databile în epoca romană. De aici provine și un denar de la Commodus, emis în a. 185 (*Lazin, Ciarnău 1992—1993*, nr. 2, p. 49). Probabil la acest punct se referă și alte mențiuni: *Popescu 1968*, nr. 83, p. 433; *Bader 1981—1982*, nr. 32, p. 157. Găsite pe teritoriul localității, sunt amintite mai multe fragmente de chiupuri cenușii (*Dumitrașcu 1968*, nr. 21, p. 251; *pl. V: 2—3*).

14. *HALMEU* (com. Halmeu, jud. Satu Mare). Monedă descoperită izolat: denar emis în timpul lui Septimius Severus (*Chirilă, Lucăcel 1979*, p. 138; *Sășianu 1980*, nr. 62, p. 130).

15. *HODOD* (com. Hodod, jud. Satu Mare). Monedă descoperită izolat: centenionalis emis în timpul lui Constantinus II, a. 351—354 (*Chirilă, Lucăcel 1979*, p. 138; *Sășianu 1980*, nr. 64, p. 130).

16. *HOMORODUL DE SUS* (com. Homoroade, jud. Satu Mare). Monedă descoperită izolat (în 1959, cu ocazia lucrărilor agricole): denar emis în timpul lui Antoninus Pius (*Bader 1967*, p. 9; *Sășianu 1980*, nr. 65a, p. 130).

17. *LAZURI* (com. Lazuri, jud. Satu Mare)

A. *Râțul lui Béla.* Punct situat la 500 m N-V de localitate, în dreapta șoselei Lazuri—Peleşul Mare. Au fost cercetate 10 cuptoare

pentru ars ceramică (de tipul celor cu perete median, care nu continuă în canalul pentru foc) și șase locuințe parțial adâncite în sol. Sunt menționate: o mare cantitate de ceramică lucrată la roată și cu mâna, un tipar de piatră pentru turnat obiecte din metal, greutate de lut pentru războiul de țesut și plase de pescuit. În același loc a existat o locuire din sec. III—II a.Ch. și sec. VIII—IX p.Ch. Precizările referitoare la încadrarea cronologică a vestigiilor din epoca romană vizează sec. II—IV, III—IV, făcându-se aluzie și la posibilele elemente databile spre începutul sec. V. Cercetări Gh. Lazin (MJSM), 1974—1977, 1979—1981. Rezultate inedite cu excepția unor fragmente ceramice ornamentate prin ștampilare, a unei căni lucrată la roată, din pastă fină cenușie și a unui castron de aceeași factură (Stoia 1977, nr. 68, p. 364; Stoia 1978, nr. 73/a, p. 356; Bader, Lazin 1980, p. 15; Lazin 1980, n. 6, p. 136; Lazin 1981—1982 a, nr. 86, p. 77; Lazin 1981—1982 b, nr. 8, p. 127; Lazin 1981—1982 c, n. 1, 2, p. 137; Lazin 1989; Lazin, Hep 1990, nr. 19/b, p. 81).

B. Lubi Tag. Așezare aflată la 600 m N-V în raport cu suprafața cercetată în punctul *Râtul lui Béla*, la 2,5 km N-V față de centrul localității și 250 m în dreapta șoselei Lazuri—Peleşul Mare. Suprafață plană, ușor ridicată în raport cu terenul din jur (pl. VII: 2). Întinderea reală a așezării, oricum mare, este dificil de estimat în actualul stadiu al cercetării. Sondajele efectuate de către Gh. Lazin în 1977, 1978 și 1985 au evidențiat existența unor locuiri din epoca bronzului, începutul epocii hallstattiene, sec. I a.Ch.—sec. I p.Ch., epoca romană, sec. VI—VII și VIII—IX (Stoia 1978, nr. 73/b, p. 356; Bader, Lazin 1980, p. 15; Lazin 1981—1982 a, nr. 8a, p. 74—75; Lazin 1981—1982 c, nr. 1, p. 137; Lazin 1989; Lazin, Hep 1990, nr. 19a, p. 81). În 1993 a debutat cercetarea sistematică a obiectivului prin colaborarea dintre MJSM, MJM și IAIA (Stanciu 1994).

Cel puțin în suprafața cercetată până acum nu există straturi de cultură care să poată fi atribuite exclusiv unei perioade, cu excepția epocii bronzului. Arăturii, cu o grosime medie de 25/30 cm, îi urmează un strat de pământ negru-cenușiu (grosime medie 30 cm), foarte probabil bulversat printr-o arătură veche mai adâncă (pe unele porțiuni, la baza lui sunt vizibile urmele plugului, sub forma unor trepte în unghi ascuțit); conține materiale din epoca bronzului, Latène (sporadice) și romană. Urmează un strat de pământ negru afânat (grosime medie 20 cm), în care sunt prezente de asemenea — în afara complexelor — materiale din perioade diferite. Suprapune un strat de pământ brun-gălbui (grosime medie 10—15 cm), uneori foarte asemănător sterilului arheologic, în care au fost găsite fără excepție materiale din epoca bronzului. Solul steril din punct de vedere arheologic îl reprezintă o argilă galbenă. În cursul campaniilor din 1993, 1994 au fost cercetate locuința nr. 2 și mai multe gropi, databile în epoca romană.

Locuința nr. 2 (L. 2) (pl. VIII). Conturul ei a fost determinat în S I, S II, cas. A/S II 1993 și Sf 1/1994, în general spre baza stratului de pământ negru-afânat care o și umple. În plan are formă generală rectangulară cu colțuri accentuat rotunjite, orientată E—V cu axa lungă. Ductul relativ neregulat al laturilor se explică prin prăbușirea peretilor gropii, după încetarea utilizării. Jumătatea vestică a laturii nordice formează un ieșind, aflat în colțul nord-vestic în legătură directă cu

gârliciu/ prin care se intra în locuință (spațiu dreptunghiular cu dimensiunile pe axe de 232×190 cm, ușor adâncit). Latura vestică a locuinței măsoară 600 cm, cea estică 470 cm, iar lungimea axei lungi este de 720 cm. Rezultă o suprafață de cca $38,50 \text{ m}^2$, efectiv locuită, ajungându-se prin adăugarea suprafeței gârliciuului la cifra impresionantă de aproape 43 m^2 . Posibila suprapunere a două complexe nu a fost sugerată de nici un indiciu. Podeaua, neamenajată în mod special, era accentuat denivelată, fiind identificată la o adâncime ce oscila între 65—85 cm în raport cu adâncimea la care a fost delimitat conturul locuinței, corespunzătoare nivelului de călcare din epoca romană. Marginile gropii locuinței erau orientate oblic, spre interior (pe unele porțiuni în mod evident prăbușite) și albiate în porțiunea de contact cu podeaua; adeseori în apropierea marginilor se afla lut galben, căzut în groapa locuinței după părăsirea ei. Lut galben amestecat cu pământ negru-cenușiu a apărut sporadic pe întreaga adâncime a umpluturii. O lentilă de cărbune, cenușă și pământ ars se afla în zona ieșindului de pe latura nordică, marcând — probabil — locul unde s-a prăbușit o bârnă ce ardea. Bucăți de chirpici ars cu amprente de nuiele au apărut în porțiunea locuinței mai ales între —50/60 cm, încât este mai probabil că 'ele provin din locuințele preistorice, situate în imediata apropiere. În colțul sud-estic al ieșindului de pe latura nordică a fost identificată la —80 cm *vatra I*. Avea inițial probabil o formă ovală (dimensiuni pe axe 140×100 cm) și consta într-o lipitură de lut (grosime 3—4 cm) puternic arsă, spartă în bucăți. Partea pe care a ars focul era colorată cenușiu-alburiu, restul cărămiziu-gălbui. În imediata apropiere (la 80 cm), spre mijlocul laturii estice, la —84 cm, a fost găsită *vatra II*, construită în aceeași manieră (dimensiuni pe axe: 100×80 cm). Este posibil ca suprafețele inițiale ale celor două vetre să fi fost mai restrânse. Atrage atenția diferența dintre adâncimea la care au apărut vetrele și podeaua locuinței (cca 50—60 cm). Nefiind sesizată o eventuală reamenajare a locuinței, însoțită de umplerea gropii până la adâncimea vetrelor, singura explicație plauzibilă este aceea că cele două instalații pentru foc au fost construite pe platforme de pământ, cel mai probabil lut galben bătătorit, așa cum sugerează și blocul de lut galben amestecat cu pământ negru, păstrat parțial sub *vatra II* (pl. VIII, profilul B—B₁). În eventuală legătură cu sistemul constructiv al locuinței se află gropile de stâlpi identificate în exteriorul acesteia: *a* și *b* în Sf 1, *c* și *d* în S I. În plan au formă circulară, diametrul lor nedepășind 35 cm (cazul gr. *d*). Majoritatea materialelor, inclusiv o mare cantitate de oase de animal, au fost găsite în preajma celor două vetre, între —80/105 cm. Rezultatul comparației fragmentelor de margini și funduri, având în vedere și seria parametrilor tehnici (factura pastei, modelare, particularități de ardere), vizează existența unui număr de cca 64 vase.

Ceramica cenușie fină lucrată la roată. Majoritară cantitativ (61%), este reprezentată prin foarte multe fragmente, estimându-se la cca 39 numărul vaselor din această categorie. Domină în mod categoric castroanele (incluzând aici și fragmentele de boluri), cu fragmente din 22 exemplare (pl. IX: 1—5; pl. X; pl. XI; pl. XII: 1; pl. XIII: 1, 2, 5). Urmează cămile, cu fragmente probabil din 6 vase (pl. IX: 7—11; cana de la pl. XIV: 5 este nesigur reconstituită) și chiupurile sau oalele de dimensiuni

mari, probabil 5 exemplare (pl. XIV: 1; pl. XV: 3—6). Alte fragmente sugerează prezența a încă 6 vase, cu forme ce nu pot fi însă presupuse. În marea majoritate a cazurilor pasta este fină, omogenă; uneori este vizibilă însă o anumită cantitate de nisip, atât în secțiune cât și pe fețe, încât aspectul este mai degrabă semifin. Calitatea arderii este fără excepție foarte bună. Arareori pasta prezintă o singură nuanță de cenușiu, de cele mai multe ori evidențiindu-se un miez cu nuanță mai închisă, mărginit de două straturi cu grosime variabilă, de nuanță diferită. De cele mai multe ori pe suprafața vaselor (de regulă cea exterioară) s-a aplicat un strat subțire de angobă, frecvent de culoare negricioasă. Apare adeseori așa-numitul „lustru tehnologic“ (linii subțiri orizontale, succesive), pe suprafața exterioară și jumătatea superioară a vaselor mai ales. Ceramica acestei categorii este ornamentată în proporție de aproape 60%. Predomină nervurile și canelurile (60%); urmează, exclusiv pe castroane, ornamentul ștampilat (18,1%), apoi ornamentul incizat (linii simple vălurite sau drepte, uneori trasate în fascicule, frecvent asociate), caracteristic chiupurilor și oalelor mari (12,9%), iar pe ultimul loc se situează motivele lustruite, prezente doar pe două fragmente (pl. XIII: 11, 12), cu o proporție de 9%. De remarcat un fragment găsit în S I, car. 16, la —50/65 cm, pe care apar nervuri fine, ornamentate cu creștături succesive (pl. XVI: 2; pl. XLI: 2).

Ceramica fină cărămieze lucrată la roată. Mai multe fragmente sugerează existența a 5 vase din această categorie, adică 7,8% din totalul vaselor găsite în locuință (pl. IX: 6; pl. XIII: 8, 14; pl. XIV: 2; pl. XVII: 3). În majoritate par să fie castroane, fiind prezente însă și fragmente din marginea unui chiup ori a unei oale mari (pl. XIV: 2). Pasta este fără excepție fină, arsă în mediu oxidant (cărămiziu sau cărămiziu-cafeniu uniform); într-un caz miezul cenușiu este delimitat de două straturi cărămizii-cafenii (pl. XIV: 2). Un fragment din marginea unui castron, cu o angobă lucitoare pe partea exterioară, reprezintă probabil un import roman (pl. IX: 6). Au fost utilizate toate variantele ornamentale menționate în cazul ceramicii cenușii.

Ceramica zgrunțuroasă lucrată la roată. Reprezentată prin fragmente provenite probabil de la 7 vase, îi revine un procent de 10,9%.

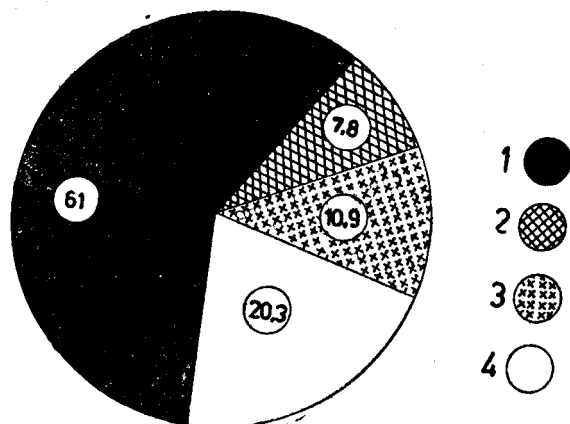

Fig. 2. Locuința nr 2 Lazuri-Lubi Tag. Ponderea diferitelor categorii ale ceramicii (%). 1. Fină cenușie lucrată la roată. 2. Fină cărămieze lucrată la roată. 3. Zgrunțuroasă lucrată la roată. 4. Lucrată cu mâna.

Au apărut în L. 2 doar oale de dimensiuni mici (DG variază între 7—15 cm, DF între 7—9 cm; un exemplar întregibil — pl. XVIII: 2 — are dimensiunile: DG=10,8 cm; DF=7,6 cm; IP=15,2 cm), cu marginea accentuat răsfrântă spre exterior, profilată, pe partea interioară fiind modelat un șanțuleț destinat sprijinirii capacului (pl. XVIII: 1—3, 6, 7; pl. XIX: 1, 2). În majoritatea cazurilor pe partea exterioară a fundurilor sunt vizibile marcele desprinderii cu sfoara de pe roată (pl. XIX: 8; pl. XX: 1, 2). Remarc calitatea modelării pe roată, uneori grosimea pereților nedepășind 0,3—0,4 cm; adeseori canelurile provocate de turația rapidă a roții sunt vizibile și pe partea exterioară a vaselor. Pasta, extrem de compactă, este degresată cu mult nisip, uneori mai fin, alteori grosier sau chiar microprundiș, întotdeauna vizibil sub un strat de angobă. Arderea, foarte bună, s-a produs însă neuniform uneori, fiind sesizabilă existența unui miez, de obicei cu nuanță mai închisă. Domină nuanțele de cenușiu, doar câteva fragmente sunt cărămizii sau brune. Apar frecvent pe partea interioară a marginii o bandă neagră, iar pe funduri urme de ardere secundară. Din stratul de cultură provine și un fragment de castron (Sf 3, —30/40 cm; pl. XVIII: 9). Drept elemente ornamentale ar putea fi considerate canelurile orizontale care apar pe pereții oalelor. Un fragment găsit în arătură, foarte probabil modelat la roată, este ornamentat cu un șir orizontal de alveole (pl. XX: 3).

Ceramica lucrată cu mâna. Calității mai slabe a pastei și arderii i se datorează faptul că s-a păstrat în stare foarte fragmentară (cca 13 vase, reprezentând 20,3% din total). Forme: oale de dimensiuni mici și mijlocii, în proporție majoritară (pl. XX: 6—13; pl. XXI), ceașcă scundă, cu profil tronconic, găsită în zona vetrei II (pl. XX: 4; DG=12,6 cm; DF=10 cm; I=5 cm). O altă ceașcă, însă mai degrabă cu dimensiunile unei străchini (DG=15,7 cm; pl. XXII: 11), a fost găsită la adâncimea stratului de cultură deasupra locuinței, foarte probabil parte componentă a inventarului ei. Fragmente dintr-un al treilea exemplar au fost antrenate în umplutura L. 8 (sec. VI—VII) din Sf 4 (pl. XXIII: 6). Pasta din care au fost modelate — neîngrijit — oalele conține în cele mai multe cazuri cioburi pisate. Arderea, deși neuniformă în secțiune și la suprafața pereților (nuanțe de cărămiziu, brun, cenușiu), a asigurat o pastă relativ compactă, deși nu lipsesc fragmentele fărâmițoase. Două fragmente ornamentate cu brâu alveolar, respectiv crestat (pl. XX: 8, 13) sunt lucrate dintr-o pastă mai bună, degresată cu nisip și fac parte din vase care au fost mai îngrijit modelate. Ceștile tronconice au pastă în care nu este vizibil vreun degresant, cu aspect semifin; pe partea interioară apare în toate cazurile o crustă neagră de materie carbonizată. Ornamentul cel mai frecvent îl reprezintă alveolele sau creștăturile plasate pe buză (pl. XX: 6—10), într-un caz asociate cu o linie trasată în val, dispusă la baza marginii (pl. XX: 9). Un fragment din peretele unei oale este ornamentat cu două linii late incizate în pasta moale, intersectate în cruce (pl. XXIV: 3; pl. XLII: 5), un altul, în aceeași manieră, prezintă un motiv mai complicat, dificil de reconstituit (pl. XXIV: 5; pl. XLII: 6).

Obiecte din metal, piatră, lut. Pl. XXV: 1 (pl. XXXIX: 3). Toartă de vas (bronz, patină verde): I=6 cm; distanța dintre capete=12,2 cm. Găsită la 70 cm N—V față de vatra I, la —90 cm. Pl. XXV: 3. Acul și

resortul unei fibule cu piciorul întors pe dedesubt, lucrată dintr-o singură bucată (bronz, patină verde): $L=4,2$ cm. Găsit în zona vetrei II, la -89 cm. *Pl. XXVI: 6*. Fragment dintr-o bandă de fier ($5 \times 4,7$ cm), găsit la -85 cm. *Pl. XXVI: 7*. Sârmă de argint, cu secțiune circulară ($D=0,1$ cm; $L=5,1$ cm). Un capăt era înfășurat, păstrându-se o spiră. Provine probabil de la o brățară confecționată din mai multe astfel de sârme, împletite. Găsită în apropierea vetrei I, la -70 cm. *Pl. XXVI: 9*. Lupă de fier, cu una dintre fețe rotunjite ($L=8,2$ cm; $I=3,2$ cm). Găsită la $-100/110$ cm. *Pl. XXVI: 10*. Frigare (?) din fier ($L=39$ cm). Găsită la -100 cm. *Pl. XXV: 13*. Fusaiolă fragmentară, lucrată cu mâna, din pastă fină ($I=3$ cm); găsită în zona vetrei II, la $-90/105$ cm. *Pl. XXV: 12*. Partea superioară a unei greutatei de lut tronconice ($L=5,5$ cm); pastă fină, cenușie; pe o parte puternic arsă secundar. Găsită la -90 cm. Mai multe fragmente dintr-o râșniță manuală rotativă, confecționată dintr-o rocă dură. Menționez cantitatea impresionantă de oase de animal, unele cu urme de ardere, găsite mai ales în zona vetrei II.

Din stratul de cultură provin alte piese, găsite în asociație cu ceramică cenușie fină sau zgrunțuroasă din epoca romană. *Pl. XXV: 2*. Fragment piesă bronz (ac, instrument chirurgical ori pentru modelat ceramica?), cu unul dintre capete aplatizat ($L=9$ cm); găsit în zona L. 2, la -30 cm. *Pl. XXV: 4*. Placa triunghiulară de la piciorul unei fibule puternic profilată, împreună cu portagrafa (bronz, patină verde): $L=1,6$ cm; găsită pe fundul L. 1 (sec. VI—VII). *Pl. XXV: 7*. Mărgea din pastă de sticlă verzuie, transparentă; formă cilindrică, ornamentată cu caneluri ($D=1,5$ cm; $I=1,2$ cm). Găsită în S II, car. 13, la $-40/55$ cm. *Pl. XXV: 8*. Pandantiv/mărgea din chihlimbar roșu-închis, de formă cilindrică, cu un capăt subțiat și rotunjit, separat printr-o canelură orizontală în două părți inegale; pe partea inferioară striuri oblice ($I=1,4$ cm). Găsită în Sf 3, la $-30/40$ cm. *Pl. XXVI: 1*. Lamă de cuțit, îngustată progresiv spre vârf (fier, $L=13$ cm); găsită în S II, car. 26—35 cm. *Pl. XXVI: 2*. Fragment lamă cuțit (fier, $L=6,3$ cm); găsit în Sf 4, $-30/40$ cm. *Pl. XXVI: 3*. Fragment lamă cuțit (fier, $L=7$ cm); găsit în S II, car. 11, -55 cm. *Pl. XXVI: 8*. Fragment din veriga unei catarame ovale (fier, $L=4,9$ cm); găsit în S I, car. 28, -50 cm. *Pl. XXV: 11*. Fusaiolă lucrată cu mâna, pastă semifină, cu formă bitronconică, ornamentată pe linia diametrului maxim cu creștături succesive. Găsită în Sf 4, $-20/30$ cm. *Pl. XXV: 10*. Fragment din fundul unui vas *terra sigillata*; pe partea interioară cartuş parțial păstrat, în care se disting literele *VSFI/...VS F(ECIT)*.

Ceramica găsită în stratul de cultură își găsește în general corespondențe în inventarul L.2. Ca excepții remarc: *Pl. XXIV: 1, 1a (pl. XLII: 2)*. Vas miniatural ($DG=5,2$ cm; $DF=6,2$ cm; $I=5,6$ cm), lucrat cu mâna, din pastă compactă, degresată cu micropundiș, bine arsă (miez brun-cărămiziu; suprafața exterioară brună cu pete cenușii, cea interioară brună-închis). La baza gâtului este ornamentat cu un șir de creștături verticale, iar pe corp cu linii duble incizate în zig-zag, dispuse simetric, formând astfel un șir de romburi neregulate. Găsit în Sf 4, -22 cm. *Pl. XXIV: 4 (pl. XLII: 1)*. Fragment din jumătatea inferioară a unei oale, lucrată cu mâna, ornamentată cu impresiuni profunde, executate cu degetele (s-au păstrat și amprente ungھیilor). Pastă gro-

sieră, degresată cu multe cioburi pisate. Ardere neuniformă: miezul și suprafața interioară cenușii, suprafața exterioară cărămizie cu pete cafenii. Găsit în Sf 4, —25 cm.

18. *LĂPUȘEL* (com. Recea, jud. Maramureș).

A. *Ciurgău*. Așezare situată pe prima terasă sudică a râului Lăpuș, în apropierea punctului de confluență cu Săsarul și în porțiunea în care valea râului Lăpuș începe să se deschidă spre lunca largă a Someșului. Platou neted, ușor avansat spre râu și delimitat de lunca acestuia printr-o pantă abruptă. Există și locuiri din epoca bronzului, hallstattană și medievală timpurie (*Stanciu 1992*, nr. 14/A, p. 175; *Stanciu 1994 a*, nr. 74/b; *Stanciu 1994 b*; *Kacsó 1994*). Cercetări efectuate de către IAIA și MJM în 1992, 1993 și 1994.

Sporadic poate fi constatat un strat de cultură din epoca bronzului; este suprapus de un strat inconsistent în care apar materiale din diferite perioade (pl. XXVII, profilul A—A₁). Din acest strat provine majoritatea materialelor din epoca romană. Locuința nr. 2, de suprafață, datată prin material în sec. VIII, ar putea aparține epocii romane prin caracteristicile formale (*Stanciu 1994*, p. 274, 279, 297; pl. V, p. 278). În S IX/1993, car. 5—6 și Sf 1/1994 a fost cercetată *groapa nr. 2* (pl. XXXVII: 1, 2). Are formă oval-neregulată în plan, fundul albiat (dimensiuni pe axe: 240×140 cm; A_{maximă}=20 cm, de la nivelul de săpare, sesizat pe profilul matorului dintre S IX și Sf 1). Umplutură din pământ negru-cenușiu afânat, mult cărbune, câteva fragmente minuscule de oase calcinate, macerate, mai multe pietre de râu sparte, unele arse, fragmente ceramice. În interiorul gropii, pe fundul ei, s-au conturat două gropi de stâlpi (nr. 40, 41), alte cinci fiind identificate în exteriorul marginii vestice (nr. 22—24 și 42, 43); în gr. 24 se aflau mai multe pietre de râu. Datorită faptului că în umplutura lor nu au apărut decât foarte puține cioburi, mărunte, nu poate fi stabilită relația lor cronologică cu gr. 2. Prin dispunerea în plan par să nu aibă nici o legătură cu restul gropilor din Sf 1 și S IX, acestea aparținând epocii bronzului (pl. XXVII: 1). Destinația care revenea complexului în discuție nu poate fi precizată cu suficientă siguranță. Cum fragmente ceramice din epoca romană au apărut pe toată suprafața cercetată din marginea terasei, este probabilă o locuire de slabă intensitate din această perioadă, pe o durată scurtă, în acest caz gr. 2 indicând resturile unei construcții ușoare, utilizată poate ca adăpost temporar.

Ceramica descoperită în gr. 2. Ceramica cenușie fină, modelată la roată. Pl. XXVIII: 1. Fragment castron (DGP=19 cm); miez cenușiu încadrat de straturi cenușiu-deschis, pe fețe angobă. Pl. XXVIII: 3. Fragment castron (DGP=18 cm), în pastă cu puțin nisip; cenușiu cu pete cărămizii. Pl. XXVIII: 8, 9. Fragmente din peretele unui chiup; miez cenușiu-deschis între straturi cenușii. Pl. XXVIII: 7. Fund vas (D=10 cm); miez cenușiu-închis, cu porțiuni cafenii, pe fețe cenușiu-închis. Ceramică fină cărămizie, modelată la roată. Pl. XXVIII: 4. Toartă, miez cărămiziu-gălbui, pe fețe angobă cărămizie. Ceramică din pastă zgrunturoasă, modelată la roată. Pl. XXVIII: 5. Fragmente din fundul unei oale (D=8,8 cm); pastă cu mult microprundiș, foarte compactă. Miez negru între straturi cenușiu-deschis; suprafața exterioară cenușie, cea interioară brună. Ardere secundară. Urme ale desprinderii cu sfoara de

pe roată. *Pl. XXVIII: 6.* Mai multe fragmente din fundul unei oale, identică prin factură cu anterioara. *Ceramică lucrată cu mâna, Pl. XXIX: 1.* Fragmente din partea superioară a unei oale (DGP=12,8 cm). Pastă grosieră, conține mult microprundiș, slab arsă, neuniform (nuanțe de cenușiu, cărămiziu); urme de ardere secundară. *Pl. XXIX: 3.* Fragmente din partea superioară a unei oale (DGP=15 cm); pastă grosieră, cu mult nisip și pietricele, mai compactă, neuniform arsă. Pe partea interioară a marginii bandă neagră. *Pl. XXIX: 7.* Fragment perete oală; pastă compactă, degresată cu microprundiș. Ardere relativ uniformă (cafeniu). Ornament: brâu crestă, asociat cu buton oval, dispus oblic, crestă. *Pl. XXIX: 12, 13.* Fragmente perete oală; pastă degresată cu microprundiș. Ardere bună, neuniformă (cărămiziu, cenușiu). Ornament: șir orizontal de alveole. *Pl. XXIX: 10.* Fund oală (D=11 cm); pastă grosieră, degresată cu macroprundiș. Ardere slabă, neuniformă (brun, cenușiu). *Pl. XXIX: 14.* Partea inferioară a unei oale (DF=14,5 cm). Pastă mai compactă, degresată cu macroprundiș; ardere neuniformă (brun-cenușiu). Pe partea interioară crustă de culoare neagră.

Ceramică cenușie fină sau semifină a apărut de asemenea în stratul de cultură. Mai numeroase sunt oalele (pl. XXX: 3, 5—7; pl. XXXI: 2); există castroane, uneori și cu ornament ștampilat (pl. XXX: 2, 10—12; pl. XXXI: 1, 3). Remarc fragmentele din partea superioară a unui chiup cu marginea în formă de „T“, foarte îngrijit lucrat (pl. XXXI: 5), și un fragment dintr-o cană (pl. XXX: 4). Speciei cărămizii fine îi aparține doar un fragment de castron (pl. XXX: 1), iar celei caracterizată prin pastă zgrunțuroasă un fragment din fundul unei oale (pl. XXXI: 4). Mai multe fragmente din oale lucrate cu mâna au fost găsite în apropierea gropii nr. 2, în stratul de cultură (pl. XXIX: 5, 6, 8, 9, 11). Factura pastei este identică celei descrise mai sus, lipsesc cioburile pisate. Apar următoarele ornamente: creștături sau alveole pe buză, brâu alveolar, brâu crestă, „ăupituri“ pe corpul vasului. Din stratul de cultură mai provin: *Pl. XXV: 5.* Mârgea polifațetată (1,1×0,7×0,4 cm; S II, car. 3, —43 cm), albă, cu reflexe cenușii, confecționată din silicolit gaizerian³. *Pl. XXV: 6.* Mârgea sferoidală (D=1,3 cm; I=0,8 cm), culoare neagră, confecționată din obsidian. *Pl. XXVI: 4.* Fragment din lama și mânerul unui cuțit de fier (L=8,9 cm; Sf 1, —25/35 cm). *Pl. XXVI: 5.* Fragment din lama și mânerul unui cuțit de fier (L=6,4 cm; Sf 1, —25/35 cm).

19. MEDIEȘUL AURIT (com. Medieșul Aurit, jud. Satu Mare).

A. *Șuculeu.* Pe o suprafață de cca 4,5×0,8 km, de pe ambele maluri ale râului Racta, a fost identificată o serie de vestigii aparținând epocii romane, cercetate doar în parte. Pe partea stângă a văii, între 1964—1970 au fost cercetate 10 cuptoare pentru ars ceramică. Au formă tronconică, cu cameră de foc și de ardere separate care continuă și în canalul pentru foc, acesta cu o lungime oscilând între 15—200 cm; într-un singur caz peretele median nu continuă decât pe o anumită lungime a canalului de foc. În această zonă stratul de cultură măsoară între 10—

³ Rocă de acest tip se găsește în mai multe puncte din bazinul inferior al Someșului. Pentru determinarea materiei din care au fost confecționate mârgelele și alte precizări necesare, dătează mulțumiri D-lui prof. dr. V. Ghiurcă (Facultatea de Geologie — Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca).

40 cm; S III/1964 indică faptul că spre vest stratul de cultură se subțiază și dispăre. A fost descoperită o cantitate apreciabilă de ceramică, remarcând din restul materialului fibulele de bronz cu piciorul întors pe dedesubt, una cu portagrafa înaltă, arcul semicircular al unei fibule de fier, o insignă de beneficiar (bronz), un pinten de fier. Datare largă, între sfârșitul sec. II și mijlocul sec. IV, chiar a doua jumătate a acestui secol, insistându-se însă asupra sec. III. Din perimetrul așezării provine și o monedă emisă în timpul lui Commodus (a. 185).

În 1971 au fost cercetate pe malul drept al Ractei alte trei cuptoare pentru ars ceramică și, într-o porțiune unde lipsește stratul de cultură, o locuință parțial adâncită în sol. Aceste vestigii ar aparține altei așezări, din a doua jumătate a sec. III și prima jumătate a sec. IV, cu un orizont cultural distinct, presupus pe baza prezenței diminuate a cantității de ceramică lucrată cu mâna și sporirii cantitative a celei cenușii zgrunțuroase, lucrată la roată. În același an a fost cercetată o „construcție specială“, aflată la 40 m sud față de necropolă (*Dumitrașcu, Bader 1967 a; Dumitrașcu, Bader 1967 b; Dumitrașcu 1972; Dumitrașcu 1993*, nr. 13, p. 103—104).

B. *La Leșu*. Necropolă plană de incinerare, situată la câteva sute de metri față de așezarea/așezările de aici. În mare parte a fost distrusă. Au fost cercetate 74 morminte, dintre care 61 caracterizate prin depunerea resturilor cinerare în urnă, iar 13 prin depunerea acestora direct în groapă. Au fost publicate doar patru morminte (M. 1—4). Pe baza mențiunilor izolate poate fi reconstituit inventarul metalic al unor morminte, evident fără garanția de a fi fost integral amintit. M. 1=fibulă de fier cu portagrafa laterală. M. 4=fibulă de fier cu piciorul întors pe dedesubt, cu resort dublu în formă de arbaletă și firul trecut pe deasupra capului fibulei. M. 5=fibulă de bronz. M. 7=foarfecă de fier; cataramă de fier cu analogii în mediul Przeworsk. M. 10=cuțit de fier, cataramă. M. 10A=fibulă de bronz „cu resortul în formă de ancoră“; cataramă de fier cu analogii în mediul Przeworsk. M. 12=fibulă de fier cu piciorul întors pe dedesubt și resortul în formă de arbaletă. M. 14=fibulă de bronz cu piciorul întors pe dedesubt și resortul în formă de arbaletă. M. 19=fibulă identică celei din mormântul anterior. M. 20=cataramă de fier cu analogii în mediul Przeworsk. M. 26=cuțit de fier, cataramă. M. 28= umbo de scut de tip roman (bronz), pinten de fier; două vârfuri de lance așezate lângă urnă; fibulă de bronz cu piciorul întors pe dedesubt. M. 29=vârf de suliță înfipt în pământ, lângă urnă; cercei de argint (?). M. 30=fibulă de bronz lucrată dintr-o singură bucată, cu resortul alcătuit din patru spire și coarda trasă de deasupra capului fibulei. M. 32=fibulă de argint cu resortul dublu, în formă de arbaletă și portagrafa înaltă; cercei argint. M. 34=fibulă de bronz. M. 41=vârf de lance înfipt în pământ, lângă urnă; umbo de scut (fier) așezat sub fundul urnei; cataramă semiovală și limbă de curea din bronz (importuri romane); fibulă de fier de tipul celei din M. 4: fibulă de bronz cu piciorul întors pe dedesubt și resortul în formă de arbaletă. M. 43=vârf de lance așezat pe muchie, lângă urnă; fibulă de fier. M. 53=pandantive de fier în formă de căldărușă. M. 56=fibulă de bronz cu piciorul întors pe dedesubt și resortul în formă de arbaletă. M. 66=vârf de lance depus lângă urnă. M. 66 a=cataramă. La suprafață. a fost găsită în zona necropolei și o cheie de fier cu două brațe. Datarea inițială a necropolei (sec. II—IV) a fost restrânsă ulterior la

sec. II—III (*Dumitrașcu, Bader 1967 b*, p. 43—48; *Dumitrașcu 1993*, nr. 3, p. 104—108; *Horedt 1973*; *Diaconu 1986*, p. 299—303; *Lazin, Ciarnău 1992—1933*, nr. 4, p. 50).

20. **MESTEACĂN** (com. Valea Chioarului, jud. Maramureș).

A. *La Parhon*. Așezare situată într-un bazinet din sectorul sudic al Podișului Purcăreț-Boiu Mare-Jugăstreni, pe direcția unei căi naturale de acces dinspre Valea Someșului spre Depresiunea Baia Mare.

Straturi de cultură inconsistente din epoca bronzului, romană și medievală timpurie. Într-o locuință de suprafață, dreptunghiulară, cu vatră simplă, a fost descoperită o monedă din sec. IV, datată după flan și metal în sec. IV, foarte probabil *Constantinus II*. Conform descrierii care se face materialului ceramic din inventarul locuinței, cel din epoca romană pare să fi fost amestecat cu cel medieval timpuriu. Prin bunăvoința d-nei G. M. Iuga (MJM) — căreia îi mulțumesc și cu această ocazie — am examinat ceramica de aici, cea din epoca romană fiind foarte puțină, fragmentară și adeseori foarte prost conservată. Este constatabilă prezența celor trei subcategorii ale ceramicii lucrată la roată: cenușie fină (pl. VI: 2, 3, 5, 6), cărămizie fină (fragmente atipice) și cu pasta zgrunțuroasă (pl. VI: 7). Remarc un castron întregibil cu excepția fundului (DG=13,3 cm), lucrat la roată, din pastă cenușie fină, săpunoasă, cu angobă brun-cenușie pe fețe și ornamentat prin ștampilare (pl. VI: 3). Sondaje efectuate de către G. M. Iuga, 1978, 1979 (*Iuga 1979*; *Iuga 1980*).

B. *Dealul Săcăturii*. C. Torma a cercetat aici ruinele unui turn roman. I. Ferenczi a sondat în raza localității (pe *Dealul Mesteacănului / Săcăturii și Știubei*) două „ruine inelare“, fără a depista urme arheologice. Același autor plasează ca probabile trei turnuri romane în hotarul acestei localități (*Kádár 1901*, p. 474; *Ferenczi 1969*, p. 101; *Ferenczi 1988*, p. 259—260; *Ferenczi 1989*, fig. 1, p. 300).

21. **OARȚA DE JOS** (com. Oarța de Jos, jud. Maramureș).

Vâlceaia Rusului. Așezare situată pe panta lină, cu expunerea spre sud, a dealurilor care mărginesc Valea Oarței spre nord, în sectorul dintre localitățile Oarța de Jos și Ortăța. Printre materialele din epoca bronzului, rezultate în urma sondajelor efectuate aici de către C. Kacsó, au apărut și câteva fragmente din vase lucrate la roată, din pastă fină, cenușii sau cărămizii. Posibil ca și unele dintre fragmentele de oale lucrate cu mâna, spre exemplu unul ornamentat cu un șir orizontal de alveole, să aparțină epocii romane. Nu a fost identificat un strat de cultură corespunzător acestei perioade (*Stanciu 1992*, nr. 18, p. 176—177; pl. VI: 16; pl. VIII: 2—4).

22. **OARȚA DE SUS** (com. Oarța de Jos, jud. Maramureș).

A. *Ograde*. Tezaur monetar descoperit în 1985. Conform mențiunii pe care o face *Mitrea 1987*, nr. 21, p. 187 au fost recuperate 191 piese: una republicană, 2 — Nero, 4 — Vitellius, 58 — Vespasian, 8 — Titus, 10 — Domițian, 2 — Nerva, 67 — Traian, 28 — Hadrian, 7 — Antoninus Pius. Conform informației primite de la G. M. Iuga, cea mai recentă monedă ar fi totuși de la Marcus Aurelius. Cercetări sistematice G. M. Iuga, 1985, 1986. Descoperire inedită. Mențiuni: *Mitrea 1986*, nr. 12, p. 192; *Mitrea 1987*, nr. 21, p. 176.

B. *Oul Făgetului*. Așezare (?) situată în hotarul vestic al localității. Printre materialele din epoca bronzului, rezultate în urma sondajelor efectuate într-o așezare din această perioadă, au apărut și puține fragmente din vase cenușii fine, lucrate la roată, nefiind identificat însă un strat de cultură din epoca romană. Informație obținută de la dr. C. Kacsó. Este foarte posibil ca unele fragmente ceramice din epoca romană, păstrate în colecția școlii din localitate, să provină de aici (Stanciu 1992, pl. IV: 3).

23. SATU MARE (municipiu, jud. Satu Mare).

A. *Fermele nr. 2 și 8*. Așezare aflată la ieșirea din Satu Mare, în stânga șoselei ce duce spre localitatea Lazuri, în porțiunea de contact dintre Fermele nr. 2 și 8 (dependente de fosta I.A.S. Dorolț). Teren plat, marcat de vechile albiile ale Someșului, astăzi abia vizibile. În mare parte așezarea a fost distrusă prin demolarea terasamentului unei căi ferate și prin lucrările agricole. Au fost cercetate două cuptoare pentru ars ceramică, o locuință, șapte gropi, din care patru integral. Cuptoarele aparțin tipului cu grătarul camerei de ardere sprijinit pe un perete median și cu canal de foc lung; peretele median intră în canalul de foc doar pe o anumită lungime, fără a-l separa în două. Celor două cuptoare le corespunde o singură groapă de alimentare. Locuința, parțial distrusă, este de tip bordei. Materialul recoltat este reprezentat preponderant prin ceramică. Cea lucrată cu mâna, neornamentată, este puțină. Se remarcă fundul unei cești dacice. Ceramica modelată la roată, în general din pastă fină, a fost arsă mai frecvent la cenușiu, uneori având și angobă negricioasă; bine reprezentate sunt și vasele arse în mediu oxidant (nuanță gălbuie). Un fragment dintr-un castron cu pastă fină cărămizie reprezintă probabil un import roman. Forme: chiupuri, castroane, oale. Ornament: nervuri, incizii (fascicule de linii orizontale vălurite, uneori între fascicule de linii drepte), motive lustruite ori șampilate. Grupa vaselor lucrate din pastă zgrunțuroasă este slab reprezentată (oale, castroane). În umplutura locuinței a fost găsită o fibulă de bronz lucrată dintr-o singură bucată, cu piciorul întors pe dedesubt (pl. XXV: 9). Obiectivul a fost datat în sec. III—IV. Cercetări Gh. Lazin, 1978, 1979 (*Lazin 1980 a*; *Lazin 1981—1982 b*, nr. 7, p. 128).

B. *Pădurea Noroieni*. Așezare situată pe un teren neted, în partea nord-estică a localității (la N-E de punctul *Sârret*), ocupând o suprafață cu dimensiuni apreciate la cca 1—1,5 km/0,5—0,6 km. Sub stratul vegetal apare un strat de cultură gros de 25—30 cm. În S I a fost cercetată o groapă cu adâncimea de 80 cm. În S III au fost observate coneturile mai multor gropi. În S IV a fost cercetată o groapă dreptunghiulară, adâncă de 90 cm și lată de 150 cm; pe fundul ei se afla un strat de pământ ars la roșu, suprapus de un strat de cărbune (gros de 4—5 cm). În umplutură s-au găsit câteva fragmente ceramice și oase calcinate, posibil umane. Ceramica lucrată la roată: *cenușie fină* (chiupuri, castroane, oale), ornamentată cu caneluri, nervuri, motive șampilate, într-un singur caz apare ornamentul lustruit; *cărămizie fină*, slab reprezentată (castroane, oale), ornamentată cu motive incizate sau șampilate; *zgrunțuroasă* — cantitativ urmează celei cenușii —, reprezentată prin oale, mai ales de culoare cenușie. Ceramica lucrată cu mâna: slab reprezentată (oale, probabil o ceașcă dacică), degresată cu microprundiș,

uneori și cioburi pisate, neornamentată. Cercetări T. Bader, 1972; *Bader* 1975, p. 36—43).

C. *Tezaur monetar* alcătuit din 159 piese (ajuns în 1880 la Cabinetul Numismatic al Muzeului Național Maghiar): 151 denari republicani, 7 imitații după denari republicani și un denar de la Severus Alexander (a. 222—228?) (*Winkler* 1968; *Bader* 1975, p. 33—35; *Sășianu* 1980, nr. 106/I, p. 153).

D. *Str. Pionierilor*. Monedă descoperită izolat (1960), în grădina bisericii Hildegarda: denar emis în timpul lui Traian (*Bader* 1967, p. 10; *Sășianu* 1980, nr. 106/III, p. 153).

E. *Str. Ghiocilor*, nr. 10. Monedă descoperită izolat: centenionalis de la Constantius II (a. 355—361) *Lazin* 1980 b, nr. 4, p. 128; *Sășianu* 1980, nr. 106/IV, p. 153).

F. *Str. Eroilor*. Monedă descoperită izolat (1986): denar emis în timpul lui Antoninus Pius (a. 145—146) (*Lazin*, *Popescu* 1986—1987, nr. 5, p. 97).

G. *Cîrtierul Balta Blondă*. Așezare (?). Semnalată pe baza unor fragmente ceramice lucrate la roată și cu mâna, databile în epoca romană (*Lazin*, *Popescu* 1986—1987, n. 9, p. 98).

24. **SĂSAR** (com. Recea, jud. Maramureș). *Dâmbul Morii*. Așezare (?) situată pe terasa înaltă, nordică, a râului Lăpuș, în imediata apropiere a râului Săsar și a punctului în care acesta se varsă în Lăpuș. Printre cioburile preistorice găsite în arătură a apărut și unul cenușiu, lucrat la roată, din pastă fină, aparținând părții superioare a unei oale (*Stanciu* 1992, nr. 25, p. 179).

25. **SÂNCRAIU SILVANIEI** (com. Dobrin, jud. Sălaj). *Laz*. Suprafață de cca 250×200 m, delimitată de dealuri orientate E—V, la E—N-E de localitate și cca 1 km în dreapta Văii Sălajului. Probabil așezare, deși mențiuni mai vechi se referă la descoperirea unor monede de argint de la Antoninus Pius și la fragmentele unei urne. De la suprafața solului au fost adunate fragmente ceramice: modelate la roată, din pastă fină cărămizie sau cenușie; lucrate cu mâna (margini de castroane și funduri de oale). Situl a fost datat în sec. II—III (*Matei* 1980, p. 236).

26. **SEINI** (oraș, jud. Maramureș).

A. *Cărâmidărie și Berenaș* (puncte învecinate). Așezare (?) identificată pe o veche terasă a râului Someș, între acesta și limita dealurilor dinspre nord. N-au fost sesizate pe arătură urmele unor eventuale complexe arheologice. Prezență sporadică a unor fragmente ceramice preistorice și a altora, provenite din vase cenușii fine lucrate la roată, uneori ornamentate cu fascicule de linii orizontale văluite (*Stanciu* 1992, nr. 26, p. 179—180).

B. *Dașas*. Așezare (?) dispusă pe botul unei terase vechi a Someșului, în hotarul sud-vestic al localității. Alături de numeroase fragmente ceramice din epoca bronzului au apărut și unele din vase cenușii fine, lucrate la roată, databile în epoca romană. Cercetări la suprafață I. *Stanciu*, 1989.

27. **TURULUNG** — VII (com. Turulung, jud. Satu Mare). Așezare pe a doua terasă a râului Tur, la poalele *Dealului Pustiu*. Printre materialele preistorice și medievale timpurii se află și fragmente ce-

ramice din epoca romană, fără să fi fost identificat un strat de cultură corespunzător. Săpături de salvare efectuate de către T. Bader, 1975⁴.

28. *ULMENI* (com. Ulmeni, jud. Maramureș). Depozit monetar descoperit în perimetrul localității, cu ocazia unor lucrări edilitare. Au fost recuperate două piese: denar de la Antoninus Pius, denar emis în timpul lui Commodus. Informație G. M. Iuga (MJM) (*Stanciu 1992*, nr. 32, p. 181—182).

29. *VAD* (com. Copalnic-Mănăstur, jud. Maramureș). Depozit monetar descoperit în vestul localității: trei piese emise în timpul lui Gordianus III (*Lazin 1969*, nr. 20, p. 115).

OBSERVAȚII REFERITOARE LA CERAMICĂ

Cum sugerează materialul existent — cel puțin în cazul ceramicii lucrată la roată —, este foarte probabil ca o încadrare în serii tipologico-cronologice să nu fie posibilă, datorită conservării pe durata secolelor II—IV a acelorași forme, tipuri și parametri tehnici. Oricum, studiul actual al cercetării nu permite elaborarea unor astfel de scheme evolutive deși, referitor la întreaga zonă nord-vestică, în multe cazuri încadrarea cronologică a obiectivelor s-a făcut pe baza ceramicii. În vederea datării, fără să-l aplice consecvent, S. Dumitrașcu a propus mai demult drept criteriu principal măsura în care sunt prezente elementele influenței romane în ceramică, mai numeroase în sec. III—IV; în sec. IV ar apare ornamentul lustruit pe ceramica cenușie fină lucrată la roată, avându-se în vedere în acest caz și posibilitatea reactualizării unui decor existent pe ceramica dacică (*Dumitrașcu 1968*, p. 252; *Dumitrașcu 1972*, n. 11, p. 679). În consecință, înregistrând și alte elemente, ar putea fi separate obiectivele din sec. II—III de cele din sec. III—IV (*Dumitrașcu 1993*, p. 100—108, 140—149).

Ceramica modelată la roată

Fără excepție a fost utilizată roata rapidă. În cazul vaselor lucrate din pastă fină, îndeosebi de mici dimensiuni, este constatabilă tendința de netezire a canelurilor provocate de turație rapidă a roții pe suprafața interioară; în cadrul acestei subcategorii, ele sunt atenuate sau nu apar la vasele cu pereți subțiri. În schimb, canelurile „tehnologice“ sunt extrem de evidente, uneori chiar pe suprafața exterioară, în cazul utilizării pastei zgrunțuroase, existând însă și excepții. În marea majoritate a cazurilor modelarea este extrem de îngrijită, evidențiată în primul rând de simetria formelor.

În funcție de calitatea pastei și culoarea rezultată în urma arderii⁵ se remarcă apariția constantă a următoarelor grupe: *ceramica fină ce-*

⁴ Materialele se păstrează la MJSM. Existența fragmentelor ceramice din epoca romană a fost consemnată și de autorul săpăturii. Țin să mulțumesc și cu această ocazie D-lui dr. T. Bader pentru faptul de a-mi fi pus la dispoziție jurnalul săpăturii.

⁵ Predominanța culorii cenușii a fost semnalată în cazul lutului cu un conținut înalt de fier; culoarea neagră a miezului este influențată de prezența carbonului în materia primă. Ceramica cenușie a fost supusă unei arderi extrem-re-

nușie (în proporție foarte mică, ar putea fi separată o eventuală subgrupă, caracterizată prin utilizarea vizibilă a nisipului ca degresant); *ceramica fină cărămizie*; *ceramica zgrunțuroasă*, cenușie sau brun-cărămizie (pastă degresată cu mult nisip sau chiar microprundiș), cu o frecvență mai mare a culorii cenușii; *ceramica romană de import* (cărămizie fină, *terra sigillata*). Arderea în cuptor a fost foarte bună, producându-se în condițiile unei temperaturi aflate sub control; în acest sens poate fi interpretată și funcția peretelui median (în afară de faptul că sprijinea grătarul) și a canalului pentru foc lung, separat uneori prin prelungirea peretelui median (*Dumitrașcu, Bader 1967 b*, p. 30; *Henning 1978*, p. 447, 449—450). În secțiune, se disting uneori nuanțe diferite între un miez, două straturi care îl încadrează (în general subțiri, de 0,2—0,3 cm) și angobă. Această situație caracterizează în cazul L. 2 de la Lazuri cca 48% din totalul vaselor cenușii fine. Ca la Medieșul Aurit, acest aspect este sesizabil mai ales la exemplarele pe care apare o angobă cenușiu-închis sau negricioasă (*Dumitrașcu, Bader 1967 b*, p. 33). Apariția miezului cenușiu încadrat de straturi cărămizii, situație mai puțin frecventă la Lazuri, remarcată în măsură mai mare la Medieșul Aurit (*Dumitrașcu, Bader 1967 b*, p. 33—34) sau Ciumești (*Stanciu 1985—1986*, p. 554), a fost legată de un procedeu tehnologic de origine celtică (*Dumitrașcu 1968*, p. 253).

În general pe vasele lucrate din pastă fină s-a aplicat un strat subțire de angobă, uneori lucitoare, fapt datorat lustruirii uniforme a suprafeței exterioare, înainte de ardere. Cele cu angobă neagră, având în vedere și forma (în majoritate castroane, străchini, boluri), imită probabil vasele *terra nigra* romane (*Dumitrașcu, Bader 1967 b*, p. 35; *Popilian 1976*, p. 84).

În ciuda stării fragmentare a materialului, poate fi accentuată o caracteristică a ceramicii fine din L. 2 de la Lazuri: proporția majoritară (cca 60%) a formelor scunde (castroane îndeosebi, boluri; pl. XXXV: 7—28). Urmează apoi chiupurile și cămile în proporții relativ egale. Nu există aici fragmente de margini care în mod sigur pot fi atribuite unor oale (eventual pl. XV: 1, 2). Rezultă din această statistică o constatare interesantă referitoare la funcția vaselor. În mod sigur la prepararea hranei au fost utilizate oalele modelate la roată din pastă zgrunțuroasă și cele lucrate cu mâna, așa cum dovedește și frecvența urmelor de ardere secundară în aceste cazuri. Asociație castron/bol—cană/ulcior trebuie să fi fost destinată servirii mesei. Oalele nu lipsesc însă în cadrul categoriei fine, reprezentate fiind spre exemplu la Medieșul Aurit (*Dumitrașcu, Bader 1967 b*, p. 34) ori Lăpușel (pl. XXX: 3, 5—7; pl. XXI: 2).

Forma reprezentativă a ceramicii lucrată din pastă zgrunțuroasă este oala, în general de dimensiuni medii (pl. XXXVI). Castroanele, mult mai puține, pot fi semnalate la Medieșul Aurit (*Dumitrașcu, Bader*

ducătoare la o temperatură ce atinge valori între 700—800°C. Temperatura de +700°C provoacă întărirea ireversibilă a ceramicii. Eventuala pătrundere a oxigenului în timpul arderii provoacă reoxidarea ceramicii, până la culoarea cărămizie, în funcție de grosimea peretilor vasului, valoarea temperaturii de ardere și durata influenței oxigenului. Vasele reoxidate au aceeași valoare înaltă de utilizare. Culoarea cenușie a vaselor exclude pătrunderea oxigenului în perioada de răcire (cca 2—3 zile). Perioada de ardere necesară încălzirii unui cuptor se ridică până la 22—24 ore (*Dušek 1984*, p. 11—12).

1967 b, p. 35) și Lazuri — *Lubi Tag* (pl. XVIII: 9). O clasificare tipologică a oalelor este dificilă, însă în esență se poate vorbi despre prezența cvasi-generală a bine-cunoscutei forme provincial-romane, cu corpul rotunjit și îngustat spre fund, linia diametrului maxim fiind situată în jumătatea superioară. Variată este conformația marginii, apare sau lipsește gâtul; în funcție de aceste particularități ele ar putea fi ușor grupate în serii de variante. În majoritatea cazurilor trebuie să fi fost utilizate împreună cu capace, așa cum sugerează frecvența canelurilor pe partea interioară a marginii și capacele descoperite (*Bader 1975*, pl. X: 11).

Ceramica fină cenușie din nord-vestul României poate fi comparată, în afara unor diferențe nesemnificative pe care o cercetare amănunțită le poate evidenția, cu ceramica similară produsă în întreaga zonă a Tisei superioare, în primul rând cu cea din Slovacia sud-estică și partea sud-vestică a Ucrainei ciscarpatică (*Lamiová-Schmiedlová 1969*; *Jurečko 1981*; *Jurečko 1983*; *Kotigoroško 1993*). Deși există aspecte comune, par a fi totuși mai accentuate diferențele, îndeosebi la nivelul formelor constatabile, în raport cu teritoriul nord-estic al Ungariei, unde este sesizabilă influența sarmatică; un exemplu bun în acest sens îl oferă comparația inventarului ceramic al L. 2 de la Lazuri cu ceramica din așezarea de la Apagy, datată în sec. III—IV (*Istvánovits 1993*)⁶.

Apariția și răspândirea acestei specii ceramice în bazinul Tisei superioare sunt probleme încă în discuție (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, p. 467—474; *Jurečko 1981*, p. 207—209; *Kotigoroško 1993*). A fost însă subliniată existența aici a unei producții ceramice de lungă durată (bazată pe utilizarea roții rapide și a câtorva tipuri de cuptoare), legată de tradiția celtică și dacică, iar de la sfârșitul sec. II p.Ch. îndeosebi, intens influențată de mediul provincial roman (*Henning 1978*; *Jurečko 1984*; *Dumitrașcu 1993*, p. 159—161; *Kotigoroško 1993*, p. 155). De la sfârșitul sec. II — când apar și marile centre de producție ca cele de la Beregsurány, Blažice ori Medieșul Aurit — și pe parcursul sec. III, tocmai datorită impulsurilor primite din mediul roman provincial (în primul rând Dacia), producția ceramică atinge în întreaga zonă o dezvoltare maximă (*Kotigoroško 1993*, p. 155).

Subgrupa ceramicii cenușii fine caracterizată prin ornamentul ștampilat (mai rar apare și pe vasele cărămizii) acoperă mai ales sec. III și prima jumătate a sec. IV (*Jurečko 1984*, p. 75). A fost acceptată în acest caz influența pe care au exercitat-o atelierile ceramice de la Prolissum, care produceau în cantitate mare o astfel de marfă probabil de la sfârșitul sec. II (*Gudea 1980*; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, p. 169—170; *Lazin 1981—1982 b*, p. 133; *Matei 1984*, p. 240—241; *Matei 1985*; *Jurečko 1984*, p. 75; *Kotigoroško 1993*, p. 154). Ceramica ștampilată, cea cenușie fină în general, nu poate fi legată în epoca romană imperială târzie de un anumit etnic (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, p. 458, 473; *Lazin 1981—1982 b*, p. 131—133; *Kotigoroško 1993*, p. 154). Totuși, în nord-vestul României, ca la Medieșul Aurit, apar forme proprii olăriei dacice (fructiera în primul rând), fără a fi posibilă însă o datare mai strânsă în

⁶ Marfa produsă în centrul de la Beregsurány (sec. II—IV), unde au fost identificate 102 cuptoare pentru ars ceramică și cercetate 52, a rămas cvasi-inedită (*Bóna 1986*, p. 67—68).

intervalul de la sfârșitul sec. II — sec. IV (*Dumitrașcu, Bader 1967 b*, p. 34), iar în a doua jumătate a sec. IV apar forme străine mediului cultural local (*Dumitrașcu 1974*, p. 45—47; fig. 2, 3, 6). De la sfârșitul sec. IV este intens reutilizat ornamentul lustruit (*Jurečko 1984*, p. 75). Motivele lustruite, caracteristice mai înainte olăriei celtice și dacice, au fost utilizate într-o măsură mai mică și în sec. II—III (*Jurečko 1984*, p. 75; *Dumitrașcu 1994*, p. 152—153). Ca element al unei mode în ceramica vremii, refolosirea ornamentului lustruit de la sfârșitul sec. IV este constatabilă și în teritoriul provincial roman. În cazul Pannoniei romane, chiar dacă nu pot fi stabilite în mod suficient de clar precedentele din sec. II—IV, s-a ajuns la concluzia că reparația acestui tip de ornament poate fi legată în mod direct de evoluția ceramicii romane târzii și că nu trebuie pusă neapărat pe seama prezenței unor grupuri de populație estică (*Ottományi 1982*, p. 88—110).

Este necesară accentuarea faptului că ceramica zgrunțuroasă, cu origine evidentă în mediul roman (*Diaconu 1970*), apare în nord-vestul României în toate așezările unde au fost întreprinse cercetări. În ansamblul zonei Tisei superioare este atestată (oale, castroane, chiupuri, mai ales cărămizii) deja în orizontul corespunzător epocii romane imperiale timpurii (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, p. 462; *Jurečko 1983*, p. 382). Forma oalelor și conformația marginilor se regăsesc în cazul ceramicii zgrunțuroase din nord-vestul României, datată într-o etapă ulterioară (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, fig. 25: 1, 2, p. 443; fig. 31: 2, p. 448). Se poate presupune așadar că această grupă ceramică era și aici în uz încă înainte de sfârșitul sec. II, însă producerea ei în cantitate sporită are loc abia de la această dată, cum se întâmplă și în mediul dacilor liberi din Muntenia (*Bichir 1984*, p. 38). În mediul cultural Przeworsk producția centrului de la Igolomia se caracterizează spre mijlocul sec. III prin ponderea substanțială (cca 80%) a ceramicii zgrunțuroase (*Dobrzănska 1986*, p. 255). În Transilvania intracarpatică, în necropola I de la Bratei (datată în a doua jumătate a sec. IV, eventual și începutul sec. următor) acestor vase le revine proporția majoritară. În plus, forme de chiupuri lucrate înainte din pastă fină sunt acum transpuse în pastă zgrunțuroasă (*Bârzu 1973*, pl. XII: 2—7). Oalele de aici, cu formă stereotipă (variata este modelarea marginilor), sunt asemănătoare până la identitate celor cunoscute în nord-vest și datate în intervalul de la sfârșitul sec. II — sec. IV. Rezultă din aceste observații constatarea referitoare la progresul cantitativ evident pe care ceramica zgrunțuroasă îl înregistrează în sec. III—IV⁷ și posibilitatea reală de a obține un reper cronologic relativ prin determinarea proporției care revine ceramicii de

⁷ Ar fi interesant să urmărim evoluția raporturilor cantitative dintre ceramica zgrunțuroasă — ceramica fină și sub alt aspect, acceptând faptul că cea zgrunțuroasă (reprezentată mai ales prin oale) a fost destinată preparării hranei, iar celei fine (reprezentată în așezări mai ales prin castroane, străchini, boluri) îi revenea în special funcția de „serviciu de masă”. Progresul cantitativ al primei categorii în detrimentul celei de-a doua nu pare să fie însoțit (ori în mică măsură) de transpunerea castroanelor din pastă fină în pastă zgrunțuroasă, fapt care ar semnifica o reducere treptată a numărului lor. Pe această cale s-ar putea presupune modificări intervenite în viața de zi cu zi, în sensul reducerii „standardului de civilizație. Dealtfel, este cunoscută raritatea sau chiar lipsa vaselor mici, destinate servirii mesei, în așezările medievale timpurii.

această factură într-un complex arheologic. Pe de altă parte, cel puțin în cazul acestei grupe ceramice, pare să existe o evoluție unitară în nord-vest și Transilvania intracarpatică.

Ceramica fină cărămizie este de asemenea constant menționată; în L. 2 de la Lazuri îi revine în ansamblul ceramicii lucrate la roată un procent de aproape 10%. Nu există deocamdată nici un indiciu sigur pentru a presupune producerea ei în mediul local. În unele cazuri, cum sunt fragmentele de castroane acoperite cu angobă portocalie sau roșie, mai degrabă este vorba despre importuri romane. Acceptând faptul că oricum apariția sa se leagă de ceramica provincial-romană, se poate presupune datarea complexelor în care este constatată într-o cantitate mai mare pe parcursul sec. II—III (spre ex. la Biharea deține un procent de 23% din totalul ceramicii lucrată la roată). Un motiv în plus pentru a accepta continuitatea utilizării motivelor ornamentale lustruite îl oferă apariția acestora pe vasele cărămizii fine (Lazuri, L. 2, pl. XIII: 15; Biharea, unde reprezintă 0,5% din totalul ceramicii, cf. *Dumitrașcu 1994*, p. 152).

Ceramica lucrată cu mâna

Compoziția pastei variază: spre ex. la Lazuri domină pasta degresată cu cioburi pisate, la Lăpușel a fost utilizat micro sau macroprundișul, iar la Medieșul Aurit apar ambele variante. La Lazuri cioburile pisate lipsesc din pasta fragmentelor pe care apare brăul alveolar sau crestă. În majoritatea cazurilor arderea a fost bună, ca dovadă rezistența pastei, deși nu lipsesc cazurile opuse. Culoarea diferă, oscilând în jurul nunțelor de cenușiu, brun, cărămiziu. Este foarte posibil ca vasele lucrate cu mâna să fi fost arse în cuptoarele utilizate pentru ceramica cenușie, deoarece la Medieșul Aurit au fost găsite fragmente pe grătarele acestor cuptoare (*Dumitrașcu, Bader 1967 b*, p. 33).

Deși materialul este în bună parte fragmentar, poate fi constatată în așezări preponderența categorică a oalelor. Ele apar și în necropola de la Medieșul Aurit ca urne sau vase anexe. Frecvent cu urme de ardere secundară, au fost utilizate preponderent la prepararea hranei. La Medieșul Aurit, în zona cuptoarelor, cele mai frecvente sunt ceștile tronconice (*Dumitrașcu, Bader 1967 b*, p. 33). În așezări mai sunt atestate ceștile (Satu Mare — *Pădurea Noroieni*, Satu Mare — *Fermele nr. 2 și 8* și la Lazuri — *Lubi Tag*), un vas miniatural cu formă și ornament neobișnuite mediului local (Lazuri, pl. XXIV: 1, 1a; pl. XLII: 2) și capacele (Medieșul Aurit, *Dumitrașcu, Bader 1967 b*, pl. III).

În termeni relativ siguri pot fi separate trei tipuri de oale. A. Corp bitronconic, rotunjit pe linia diametrului maxim (situat ușor deasupra jumătății înălțimii), accentuat îngustat spre fund. Marginea este răsfrântă spre exterior, cu buza rotunjită sau tăiată drept; uneori este marcat un gât scurt (pl. XXXVII: 1, 2, 4, 19, 20, 28, 29). B. Corp bitronconic, cu umăr accentuat pe linia diametrului maxim (acesta aproape de baza marginii); este sigur că vasul se îngustează în mod pronunțat spre fund, motiv pentru care forma sa ar putea fi apropiată de cea a unui castron înalt. Marginea este răsfrântă spre exterior, buza ușor rotunjită, uneori ascuțită (pl. XXXVII: 5, 6, 16, 17, 18, 30). C. Oală, probabil cu o conformație ușor bitronconică, însă caracteristică este mar-

ginea ușor împinsă spre interior, cu buza modelată la orizontală (pl. XXXVII: 31). Ceștile sunt reprezentate prin două variante. A. Ceașca dacică clasică, tronconică, cu toartă; am menționat deja locurile unde a apărut. Fragmente dintr-un exemplar, probabil că din epoca romană, au fost găsite și la Lazuri în zona L. 2, la adâncimea stratului de cultură (pl. XXII: 10; pl. XXXVII: 24). Tot aici, în umplutura L. 2 și stratul de cultură s-au găsit fragmente de toarte, care aproape sigur provin de la astfel de cești (pl. XXXVII: 15, 25). B. Cești tronconice scunde. Pot fi grupate în două subvariante: a. cu pereți înclinați spre exterior (pl. XXXVII: 22, 23); b. cu pereții oblici, ușor curbați spre interior (pl. XXXVII: 14, 21). Din varianta B cunoaștem trei exemplare de la Lazuri (pl. XXXVII: 14, 21, 22) și unul, întreg, de la Culciu Mare — *Zöldmező* (pl. XXXVII: 23). Ceștile de la Lazuri se remarcă prin pasta mai fină și calitatea modelării, în raport cu restul ceramicii lucrate cu mâna. Pe toate exemplarele acestei variante apar în interior resturile unei materii carbonizate și urme puternice de ardere secundară în zona fundului.

În cazul oalelor apar următoarele tipuri de ornament: alveole, creștături, „ciupituri“; ornamentul plastic (brâuri cu alveole sau creștături, buton oval crestă, buton conic); incizii realizate în pasta moale (linie orizontală vălurită sau alcătuită din segmente îmbinate unghiular, linii late dispuse în rețea, într-un caz intersectate în cruce, în altul formând, probabil, un motiv figurat). Apar și asociații între unele dintre motivele precizate. Brăul alveolar ori crestă apare în primul rând la *Medieșul Aurit*, apoi la *Lăpușel* (pl. XXXVII: 32—34), fiind atestat pe două fragmente și în L. 2 de la Lazuri (pl. XX: 8, 13; pl. XLII: 7). Alveolele dispuse într-un șir orizontal par să fie caracteristice la Lazuri variantei B (pl. XXXVII: 16, 17); la *Lăpușel* nu cunoaștem forma oalelor pe care apar (pl. XXXVII: 36, 37). Doar la Lazuri, sigur în stratul de cultură, apar șiruri multiple de alveole (pl. XXII: 13) sau grupate neregulat (pl. XXXVII: 26). Acest ornament nu este caracteristic mediului local, la fel ca cel realizat prin impresiuni profunde cu degetele, dispuse neregulat, cum apar pe un fragment din jumătatea inferioară a unei oale, găsit în stratul de cultură al așezării de la Lazuri (pl. XXIV: 4; pl. XLII: 1). Neobișnuite sunt și liniile trasate în rețea (pl. XXIV: 2; pl. XLII: 4), liniile profunde intersectate în cruce (pl. XXIV: 3; pl. XLII: 5), motivul figurat (pl. XXIV: 6; pl. XLII: 6), ca și decorul de pe vasul miniatural, el însuși cu o formă neobișnuită (pl. XXIV: 1, 1a; pl. XLII: 2). Ultima remarcă vizează exclusiv ceramica de la Lazuri.

În mod separat menționez câteva fragmente lucrate cu mâna, încadrabile unei grupe distincte. Trei dintre ele au fost găsite în umplutura L. 2 de la Lazuri, în apropierea vetrei II (pl. XXXVIII: 1, 2, 4), unul în stratul de cultură (pl. XXXVIII: 2). Aparțin unor castroane, trei dintre ele caracterizate printr-un umăr unghiular, situat imediat sub margine, într-un caz ornamentat cu un șir orizontal de alveole. Sunt lucrate din pastă fină cenușie și au suprafața extrem de finisată, acoperită cu angobă negricioasă, care cel puțin într-un caz (pl. XXXVIII: 3) conține grafit. Fragmentele în discuție își găsesc analogii în ceramica din mediul culturii Przeworsk.

Ceramica lucrată cu mâna este prezentă într-o măsură extrem de mică în cele trei locuințe parțial cercetate la Culciu Mare — *Zöldmező*

(doar o ceașcă). În rest, este atestată în toate celelalte obiective unde au fost întreprinse cercetări, indiferent de amploarea lor. Datorită caracterului său mai conservator în raport cu ceramica lucrată la roată, poate fi delimitat în termeni mai siguri un anumit mediu cultural. De asemenea, având în vedere avântul producției ceramicii lucrate la roată în perioada de la sfârșitul sec. II—sec. III, putem accepta tendința de reducere a cantității de ceramică lucrată cu mâna pe parcursul acestui interval. Referitor la cursul acestui proces în sec. IV nu posedăm date precise însă, cum activitatea centrelor de producție continuă sigur în prima jumătate a acestui secol, este de presupus cel puțin menținerea cantitativă la nivelul secolului anterior. Evident, trebuie avute în vedere unele variabile (distanța față de centrele de producție, posibilitățile de aprovizionare ș.a.), astfel că — cel puțin în actualul stadiu al cercetării, fără a cunoaște posibilele aspecte zonale — nu putem exploata cu rezultate sigure semnificația cronologică a proporției care revine acestei categorii ceramice.

INCADRAREA CRONOLOGICĂ ȘI CULTURALĂ A VESTIGIILOR

O atenție aparte necesită așezarea în curs de cercetare și cele 10 cuptoare de la Lazuri, unde există posibilitatea de a distinge orizonturi cronologice distincte, sprijinită deocamdată doar pe diferențe sesizabile în materialul arheologic. Autorul vechilor cercetări de aici a avut constant în vedere lipsa legăturii directe dintre zona atelierelor ceramice (punctul *Rătul lui Bela*) și situl din punctul *Lubi Tag*, în sensul raportării cuptoarelor la o altă așezare (*Catalogul descoperirilor*, nr. 17 A, cu bibliografia). Distanța dintre cele două puncte, deși nu au fost precis stabilite limitele așezării și nici ale zonei cuptoarelor, nu depășește 600 m, cunoscută fiind dispunerea atelierelor ceramice în zona marginală a așezării (*Henning 1977*, p. 187). În zona așezării din punctul *Lubi Tag* și cea a cuptoarelor au apărut materiale ceramice identice (chipuri din pastă fină cenușie, oale cu pastă zgrunțuroasă, se cunosc fragmente cu același motiv șampilat — pl. XII: 4; pl. XXXIII: 1) Este de presupus faptul că au existat mai multe cuptoare, cum rezultă și din răspândirea cioburilor la suprafață, în direcția primelor case din marginea nord-vestică a localității. Cum durata medie de funcționare a unui cuptor nu putea fi prea lungă, chiar în condițiile unor reparații, ar trebui să credem că nu toate cuptoarele au funcționat concomitent.

În cazul așezării avem la dispoziție, deocamdată, reperul cronologic mai sigur pe care îl oferă L. 2. În vederea datării acestui complex, puncte de sprijin există atât în inventarul metalic, cât și în ceramica. Toarta de bronz (pl. XXV: 1; pl. XXXIX: 3) este o piesă romană, cu analogii foarte bune la Porolissum (*Gudea 1989*, p. 693: 7, 9, 10; pl. CCXXXI: 7, 9, 10, p. 1 090). Lângă vatra II a fost găsit aceluși fibule de bronz, foarte probabil lucrată dintr-o singură bucată, cu piciorul întors pe dedesubt (pl. XXV: 3). În acest caz, exemplare identice se cunosc la Medieșul Aurit — cuptoare (*Dumitrașcu, Bader 1967 b*, fig. 19, p. 40; pl. XVIII: 1, 1a) sau Satu Mare — *Fermele nr. 2 și 8* (*Lazin 1980 a*, pl. LXXXI: 4). Foarte frecvent în zona culturii Przeworsk, în Moravia, Slovacia, Câmpia Ungară (*Kenk 1977*, p. 327—328), acest tip de fibulă

nu poate asigura o datare restrânsă, acoperind întreaga epocă romană imperială târzie. Varianta cu piciorul îngust, din care fac parte și exemplarele citate, poate fi datată în *Barbaricum* de la începutul sec. III (în unele zone de la sfârșitul sec. anterior) până în sec. IV înaintat (*Peškar 1972*, p. 111—112). Totuși, numeric, fibulele cu piciorul întors pe dedesubt, lucrate dintr-o singură bucată, sunt mai bine reprezentate în sec. III (*Peškar 1972*, p. 110).

Cele mai multe dintre chiupurile cenușii fine (pl. XXXV: 2—5) au analogii sigure în mediul provincial-roman învecinat (*Gudea 1989*, pl. LXXXVI: 3—6, p. 941 — pastă nisipoasă sau fină cărămie; pl. LXXXVII, p. 942 — pastă fină sau „fină nisipoasă“ cenușie). Aceeași constatare este valabilă pentru cele mai multe tipuri de castroane sau boluri (*Gudea 1989*, pl. XVII—XXXI, p. 867—881; pl. LXVI, p. 920; pl. LXVII: 1, 3, 6, p. 922; pentru castronul cu corp rotunjit de la pl. XXXV: 19, vezi *Popilian 1975*, pl. LXIV: 781, 783, 785, 786) ori căni și ulcioare (*Gudea 1989*, pl. LXXVI—LXXX, p. 931—935). Nu insist asupra căni de la pl. XXXV: 29, deoarece a fost sigur reconstituită. Pentru castroanele cu marginea trapezoidală în secțiune (pl. XXXV: 9, 11), bine reprezentate în L. 2, semnează analogiile foarte bune din nivelul datat în sec. III al așezării de la Trstené pri Hornáde — zona Košice (*Jurečko 1983*, pl. 20: 3, p. 319; pl. 21: 3, p. 320; pl. 22: 1—3, p. 321); un singur fragment aparține aici nivelului din sec. IV—V (*Jurečko 1983*, pl. 13: 2, p. 312). Tipul de castron de la pl. XXXV: 12, 13, cu profilul general asemănător celui menționat mai înainte, este prezent în așezarea slovacă menționată în nivelul din sec. II și în cel din secolul următor (*Jurečko 1983*, pl. 41: 3, p. 340; pl. 32: 7, p. 341). Castroanele și bolurile ornamentate prin ștampilare sunt identice în privința formei, pastei și arderii celor produse la Porolissum probabil de la sfârșitul sec. II, sigur de la începutul sec. III. Motivele ștampilate se regăsesc într-o formă identică pe vasele din L. 2 (referiri la *Gudea 1989*; pl. XII: 1/Stanciu=motiv nr. 70, 116/*Gudea*; pl. XIII: 1=motiv nr. 19; pl. XIII: 2=pl. XXXV: 141, p. 885 sau motiv nr. 61, 147; pl. XIII: 8=motiv nr. 126). De altfel, majoritatea motivelor și combinațiilor prezente pe vasele din nord-vest (pl. XXXIII; pl. XXXIV) sunt identice sau foarte asemănătoare celor de la Porolissum. Deoarece la Lazuri — cel puțin deocamdată — nu este atestată producția pe loc a ceramicii ștampilate, este posibil să fi ajuns aici din centrul menționat. Între ceramica zgrunțuroasă modelată la roată, găsită în L. 2 sau stratul de cultură și categoria similară de la Porolissum spre exemplu, nu există nici o diferență (*Gudea 1989*, pl. XLII—LXI, p. 893—913).

Ceramica lucrată cu mâna este reprezentată în L. 2 în primul rând prin oalele tipului A (pl. XXXVII: 1—4); unele fragmente aparțin probabil și tipului B (pl. XXXVI: 5, 6). Ornamentate cu alveole sau creștături, acestea apar în epoca romană imperială târzie pe un teritoriu întins, care cuprinde și aria culturii Przeworsk, fără posibilitatea de a constata o legătură certă cu un anumit etnic (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, p. 466—467). Pentru tipul B fac trimitere la o analogie foarte bună în așezarea de la Pceder (Slovacia estică) datată la granița dintre sec. II—III (*Lamiová-Schmiedlová 1969*, fig. 9: 7, p. 419; fig. 38: 7, p. 461). Două fragmente se leagă în virtutea ornamentului de ceramica dacică (pl. XX:

8, 13). Ceștile tronconice, tipul *B*, diferă de ceașca dacică propriu-zisă în principal prin înălțimea mai mică; resturile unei substanțe carbonizate păstrate în interiorul fiecăreia dintre ele sugerează aceeași funcție (opait). O analogie foarte bună pentru varianta *a* provine din *castellum*-ul de la Rucăr (*Bogdan-Cătănicu 1985—1986*, pl. I: 1, p. 210). Exemplare identice variantei *b*, în plus cu o toartă, cunosc în așezarea de la Košťany — zona Košice, datată în sec. III—IV (*Pastor 1962*, fig. 217, p. 648; fig. 218, p. 649). Despre fundul unei cești dacice (pl. XXII: 10; pl. XXXVII: 24) nu se poate spune că ține sigur de L. 2, însă în umplutura acesteia a fost găsit fragmentul unei toarte de ceașcă (pl. XXXVII: 15).

Un interes aparte prezintă fragmentele ceramice de tip Przeworsk găsite în locuință (pl. XXXVIII: 1, 3, 4) sau stratul de cultură (pl. XXXVIII: 2). Ceramica fină, de obicei neagră sau cenușiu-închis, lucrată îngrijit, cu mâna, reprezintă o categorie importantă în inventarul ceramic al culturii Przeworsk clasice (*Godlowski 1981*, p. 60). Castroanele cu profil unghiular (pl. XXXVIII: 1, 2, 4) — adeseori ornamentate cu alveole — sunt foarte frecvente în mediul acestei culturi (*Godlowski 1981*, p. 60—73); într-o zonă marginală a culturii Przeworsk, spre ex. Slovacia estică: *Lamiová-Schmiedlová 1969*, pl. 24: 5, 7, 8, p. 442; *Jurečko 1983*, pl. 48: 1, p. 347; pl. 49: 2, 9, p. 348). Angoba unuia dintre fragmentele de la Lazuri conține grafit (probabil într-o cantitate mai mică și celelalte), semnalat în majoritatea cazurilor la Trstené pri Hornáde (*Jurečko 1983*, p. 382). În faza timpurie a perioadei romane imperiale târzii vasele lucrate la roată înlătură această categorie ceramică, ritmul procesului fiind mai intens în zonele unde activau centre de producție (*Godlowski 1981*, p. 60, 72). Componentele specifice culturii Przeworsk se atenuează și dispar pe parcursul sec. III în zonele marginale ale culturii. Categoria ceramică în discuție deja nu mai este caracteristică de la începutul sec. III așezărilor din Slovacia estică (*Jurečko 1983*, p. 382—383; *Lamiová-Schmiedlová 1992*, p. 78). Nici în Ucraina vestică vestigiile Przeworsk tipice nu sunt mai târziu datate de sec. III (*Kropotkin 1977*). Din însumarea acestor observații, reținând și faptul că chiar în așezarea de la Lazuri se producea ceramică lucrată la roată, rezultă că prezența mai târzie decât prima jumătate a sec. III a ceramicii fine Przeworsk în nord-vestul României este puțin probabilă.

Aș vrea să semnaliez și prezența unor fragmente din două cupe cenușii lucrate la roată, din pastă fină, una cu ornament lustruit (pl. XVI: 9, 10; pl. XXXV: 25, 26). Ele pot fi regăsite, fără a interesa aici originea lor, în mediul Latène dacic (spre ex. analogii perfecte la *Crișan*, *Ferenczi 1994*, pl. XXXVI: 4, 7, p. 423). Deși ele au fost găsite în zonă L. 2, la adâncimea stratului de cultură, împreună cu alte cioburi din epoca romană, apartenența lor la inventarul complexului rămâne nesigură.

În cazul L. 2 nu există elemente sigure care să orienteze datarea spre sec. IV. Acul fibulei nu condiționează datarea și în sec. IV. Ceramica cenușie șampilată, identică prin parametri tehnici și formali celei de la Porolissum, poate fi legată mai degrabă de etapa în care ea pătrunde în zonă ca import ori începe să fie produsă pe loc. Unele tipuri de castroane pot fi datate în sec. II—III. Mănerul de bronz și o mare parte a ceramicii fac trimitere la mediul provincial învecinat. Ceramica Przeworsk fină oferă posibilitatea de a restrânge datarea la prima jumătate

a sec. III, eventual și ultimele decenii ale sec. anterior, când în bazinul inferior al Someșului au pătruns probabil primii purtători ai culturii Przeworsk. În ansamblul așezării, existența unui orizont cronologic corespunzător acestui interval o sugerează și descoperirea, în afara vreunui context, a fragmentului de *terra sigillata*, din păcate nedatabil, datorită stării în care s-a păstrat.

Din afara complexelor arheologice din epoca romană provine și placa triunghiulară de la piciorul unei fibule de bronz puternic profilată (pl. XXV: 4). Fibulele de acest tip (romane) au fost datate în general pe parcursul ultimei jumătăți a sec. I și primei jumătăți a sec. II, însă în provinciile romane piesele cele mai timpurii par totuși să corespundă sfârșitului sec. I și începutul sec. II, apariția lor după mijlocul sec. II fiind rară (Andrzejowski 1992, p. 112, 114). În Dacia este sigură producerea lor la Napoca, probabil și la Porolissum, fiind datate în prima jumătate a sec. II (Cociș 1995). În nord-vestul României mai cunosc un exemplar întreg, încă inedit, descoperit în așezarea de la Acâș, jud. Satu Mare (informație Gh. Lazin, piesă păstrată la MJSM).

Este necesar să fie menționate alte câteva piese decoperite în stratul de cultură, în primul rând un pandantiv de chihlimbar (pl. XXV: 8). Aparține tipului „în formă de 8“, care apare în *Barbaricum*-ul din partea central-nordică a Europei (cu o grupare în general a podoabelor din chihlimbar în zona culturii Vest-Baltice) spre mijlocul sec. III, fiind caracteristic în continuare epocii romane imperiale târzii (Maczyńska 1977, p. 95). Pandantive de acest tip, reprezentative — cel puțin pe o anumită durată — pentru mediul germanic din Europa central-nordică, se răspândesc și spre sud. În acest sens pot fi citate, spre ex., piesele găsite la Peder, într-o așezare care a fost datată în sec. II—III (Lamiová-Schmiedlová 1969, p. 486) sau din mormintele de la Voloskovcy (Ucraina vestică), datat în sec. III—IV (Kropotkin 1977, fig. 8: 4, p. 180) și Ároktó-Szivárgócsatorna, (nordul Ungariei), databil în sec. IV—V (Lovász 1992, p. 32, 34; fig. 4, p. 35). În Transilvania nordică pandantive de acest tip au apărut în necropola de la Fântânele-Rât, datată în sec. IV (Marinescu, Gaiu 1989, fig. 6B: 4/M.11, p. 133; fig. 8B: 1/M.16, p. 136). Așadar este foarte probabil că poziția cronologică a pandantivului de la Lazuri se leagă de o etapă ulterioară primei jumătăți a sec. III.

În stratul de cultură din Sf 4, în imediata apropiere și la aceeași adâncime, au fost descoperite un vas miniatural (pl. XXIV: 1, 1a; pl. XLII: 2) și un fragment din peretele unei oale ornamentată cu impresiuni neregulate (pl. XXIV: 4; pl. XLII: 1). Jumătatea inferioară a unui vas găsit în nivelul din sec. II al așezării de la Trstene pri Hornáde oferă cea mai bună analogie pe care o cunosc pentru vasul miniatural de la Lazuri (Jurečko 1983, p. 382). Ornamentat cu roțița (pe suprafața exterioară a fundului este reprezentată o zvastică), vasul din așezarea amintită apare în cadrul ceramicii Przeworsk, cel mai bine reprezentată acolo în nivelul din sec. II (Jurečo 1983, p. 382). Vase de mici dimensiuni, cu formă și ornament asemănătoare, sunt frecvente în spațiul central-nordic european, locuit în epoca romană de triburi germanice (Godlowski 1970, pl. VIII: 3; pl. XIII: 35; Wolagiewicz 1993, pl. 34: 6; pl. 35: 5; pl. 36: 5). Fragmentul ornamentat cu impresiuni neregulate se leagă în mod cert de aceeași ambianță culturală (Godlowski 1981,

p. 65; pl. V: 13; *Kropotkin* 1977, fig. 6: 1, p. 179; *Kenk* 1977, fig. 24: 2, p. 422; fig. 25: 2, p. 423; pentru răspândirea acestui ornament pe parcursul epocii romane în zona vest-baltică, *Bittner-Wróblewska* 1994). Aceași observație este valabilă și în cazul altui fragment ceramic (pl. XXIV: 3; pl. XLII: 4), pe care apar linii trasate în rețea (*Godlowski* 1973, pl. XXI: 1, p. 335; pl. XXII: 1, 5, p. 336 ș.a.; *Godlowski* 1977, pl. LV: 6, p. 151; *Kenk* 1977, fig. 25: 3, p. 423).

Rezultatele obținute în zona cuptoarelor (punctul *Rătul lui Bela*) au rămas inedite, fiind publicate doar fotografiile a două vase: o cană cu corp bitronconic, gât înalt, cilindric, toartă (pl. XXXVIII: 6) și un castron înalt, ornamentat cu motive lustruite (*Bader, Lazin* 1980, fig. 47, p. 77). Cana menționată și alte două exemplare cu formă identică (una ornamentată cu fațete verticale, cealaltă cu motive lustruite) au fost găsite în gropile de deservire ale cuptoarelor (se păstrează la MJM, formației Gh. Lazin). Forma și ornamentul acestor căni, indiferent de originea lor, sunt caracteristice culturii Sântana de Mureș—Cerneahov (*Diaconu* 1965, tipul I, p. 80—81; *Diaconu* 1970, p. 13—14; *Ioniță* 1982, p. 89; câteva analogii pentru cana publicată: *Diaconu* 1965, pl. XL: 1, p. 190; pl. CXXV: 2, p. 275; *Mitrea, Preda* 1966, fig. 24: 3, p. 217; fig. 95, p. 270; fig. 214: 4, p. 248). Nu întâmplător și castronul amintit are analogii foarte bune în același mediu cultural (*Diaconu* 1965, pl. XXX: 2, p. 180; pl. CXXV: 3, p. 185; *Diaconu* 1970, fig. 5: 4).

Ceramica de la Lăpușel are un aspect unitar. Vasele lucrate cu mâna sunt mai bine reprezentate aici; mai multe fragmente din această categorie pot fi sigur legate de ceramica dacică (pl. XXIX: 2, 5, 6—8). Sunt reprezentate oalele tipului A (pl. XXIX: 1—4) și C (pl. XXIX: 5). Oalele lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă sunt puține. Printre vasele cenușii fine remarc castronele cu marginea trapezoidală în secțiune, analoage celor din L. 2 de la Lazuri, probabil databile în sec. II—III (pl. XXVIII: 1, 2) și oalele cu analogii în ceramica romană, spre exemplu la Porolissum, lucrate însă aici mai ales din pastă degresată cu nisip și arse oxidant (pl. XXX: 3, 5—7). Forma și dimensiunile vasului de la pl. XXXI: 2 permit presupunerea că era destinat păstrării proviziilor (formă asemănătoare la *Popilian* 1976, pl. XLI: 747). Grupele cărămizii fine îi revine doar un fragment din marginea unui castron, posibil import roman (pl. XXX: 4). Cele două mărgelile, găsite în stratul de cultură, nu favorizează restrângerea datării. De reținut este faptul că cea mai mare parte a mărgelilor de la Porolissum sunt din obsidian, prioritar cu formă sferică, ca și una dintre cele de la Lăpușel (*Stoicovici* 1982, p. 44). Un *terminus post quem* pentru datarea așezării (sfârșitul sec. II) îl oferă ceramica cenușie șampilată. Cantitatea relativ mare a ceramicii lucrate cu mâna, analogiile pentru ceramica modelată la roată în mediul provincial indică o perioadă anterioară sec. IV. În ansamblu, ceramica de aici este foarte asemănătoare celei din L. 2 de la Lazuri și indică, foarte probabil, aceeași poziție cronologică.

Rezultatele cercetărilor de la Medieșul Aurit nu au fost complex valorificate, deși importanța lor pentru situația arheologică a bazinului inferior al Someșului în epoca romană este indiscutabilă. Necropola de aici nu poate fi datată și în sec. IV, așa cum s-a produs inițial. Pe de o parte nu există piese ale inventarului metalic sigur databile în sec. IV

(*Dumitrașcu 1993*, p. 106), pe de alta cele existente — remarcând și piesele romane de import (fibule, piese de centură) — asigură datarea mormintelor în care au apărut în sec. III (*Diaconu 1986*, p. 301—302). Pentru data de început a înmormântărilor trebuie să avem în vedere materialele Przeworsk, a căror prezență în Câmpia Sătmăreană este puțin probabil să fie anterioară ultimei treimi a sec. II. Aceeași dată o indică moneda de la Commodus descoperită în perimetrul așezării. Este posibilă existența unui orizont mai târziu în așezare (a doua jumătate a sec. III — prima jumătate a sec. IV), însă argumentele sunt insuficiente (*Dumitrașcu 1972*).

O parte din piesele inventarului mormintelor atrag atenția prin analogiile frecvente din arealul culturii Przeworsk: umbouri de scut, trei catarame, foarfecă, pandantive de fier în formă de căldărușă, trei fibule de fier cu dublu resort și firul tras pe deasupra, alte trei fibule de același tip, din bronz, fibula de argint cu dublu resort și portagrafa înaltă din M. 32; sunt menționate și amnare de tip Przeworsk (*Dumitrașcu 1975*, p. 57). Pe urnă, vasele adiacente și celelalte componente ale inventarului funerar apar urme de ardere secundară (*Diaconu 1986*, p. 299). Anumite piese din inventar și asocierea lor în mai multe cazuri poziția umbourilor sau vârfurilor de sulită în morminte, practica arderii secundare a întregului inventar (nu cunoaștem numărul mormintelor în cazul cărora este valabilă această constatare) indică prezența efectivă a purtătorilor culturii Przeworsk în zonă și nu doar simple legături cu mediul cultural specific acesteia (*Horedt 1973*; *Horedt 1974*, p. 164; *Horedt 1982*, p. 56). Ceramica de evidentă factură dacică este prezentă atât în așezare cât și în necropola corespunzătoare.

Încadrarea cronologică a celor trei locuințe parțial cercetate la Culciu Mare — *Zöldmező* poate fi sprijinită doar pe ceramică. Se remarcă proporția extrem de redusă care revine ceramicii lucrată cu mâna, sigur fiind doar un vas descoperit în L. 3 (pl. VI: 4), ca și frecvența mai mare a oalelor lucrate din pastă zgrunțuroasă (între 57% și 66%). Dacă acceptăm sporirea progresivă în timp a cantității de ceramică zgrunțuroasă, atunci poziția cronologică a celor trei complexe trebuie să fie ulterioară locuinței nr. 2 de la Lazuri, deși forma vaselor și conformația marginilor nu diferă. O formă aparte are cana cu toartă, gât cilindric scurt și corpul ovoidal, pe care s-au păstrat resturile unor linii verticale lustruite (pl. III: 4). În Transilvania sud-estică apare un vas foarte asemănător în mormântul nr. 1 de la Rugănești, datat în sec IV târziu, în inventarul său fiind sesizate și elemente estice (*Horedt 1982*, fig. 50: 20, p. 124; p. 123, 126). O altă paralelă poate fi semnalată în tumulul nr. 8 de la Pererosli, pe Tisa Superioară (*Smiško 1960*, pl. XIV: 9). Nu poate fi exclusă legătura acestui tip de cană cu cele asemănătoare prin conformație, având toarta îndoită în unghi drept, datate spre sfârșitul sec. IV și în prima jumătate a sec. V (*Madyda-Legutko, Tunia 1993*, pl. XIX: a, p. 121; pl. XX, p. 122; p. 100). Pentru castronul cu corp rotunjit și marginea orizontală, ornamentată cu motive lustruite (pl. II: 3), am găsit cele mai bune analogii la Blažice (*Jurečko 1981*, fig. 3: 2, 9, p. 197) și în zona grupului cultural Dobrodzień (*Szydłowski 1984*, fig. 4: 4; fig. 5: 4, 10). În lipsa unor indicii cronologice mai sigure se poate insista asupra celor două vase, care prin analogii orientează

datarea spre sec. IV. Ele nu au paralele în descoperirile cunoscute până acum în nord-vestul României și par să fie străine mediului local. În mod neobișnuit, pasta din care au fost confecționate cana și castronul cu motive șampilate conține pietricele, posibil indiciu al degenerării în timp a calității ceramicii cenușii fine.

Extrem de interesantă este apariția unei fibule de argint ornamentată în tehnica filigranului și a granulației într-o locuință descoperită la Culciu Mare — *Boghilaz*. Rezultatele obținute aici (cercetări Gh. Lazin, MJSM) se află în curs de prelucrare, urmând a fi publicate în detaliu, motiv pentru care nu insist asupra piesei, oricum prezentată doar printr-o fotografie (*Bader, Lazin 1980, fig. 50, p. 80*). Ea aparține grupei de fibule apărute în morminte ale reprezentanților aristocrației tribale, ca la Litten, Zakrzów ori Stráže (*Schulz 1960*), databile în a doua jumătate a sec. III și prima treime a sec. IV și reprezentative pentru mediul cultural Przeworsk și al grupurilor înrudite (*Godlowski 1970, p. 21—23, 30*).

O descoperire a cărei importanță pentru cronologia epocii romane imperiale târzii în nord-vest trebuie subliniată, o reprezintă moneda din sec. IV (foarte probabil Constantinus II/337—340) găsită la Mesteacăn, jud. Maramureș (*Iuga 1979, p. 313*). Pe această cale locuirea de aici poate fi datată cel mai probabil în a doua jumătate a sec. IV. Imaginea ceramicii de aici (din păcate foarte puțină) este extrem de interesantă, în sensul persistenței categoriilor cunoscute din etapele anterioare — inclusiv ceramică cenușie fină șampilată și fină cărămizie —, aceasta în cazul că nu există orizonturi cronologice distincte în așezare (n-a fost semnalat nici un indiciu în această direcție). Este posibil ca în cazul ornamentului șampilat o caracteristică a sec. IV s-o reprezinte utilizarea frecventă a motivelor simple, alcătuite din triunghiuri, așa cum se întâmpla la Culciu Mare — *Zöldmező* (pl. II: 2) și Mesteacăn (pl. VI: 3).

CONCLUZII

Șansa de a oferi soluții suficient de bine argumentate problemelor care se pun ține încă de perspectiva cercetării, fiind necesară elaborarea unui program coerent, axat pe investigarea sistematică a unor obiective arheologice semnificative pentru conținutul acestei perioade. În actualul stadiu al demersului încercarea de a opera o încadrare cronologică mai strânsă a vestigiilor întâmpină dificultăți serioase, fiind sprijinită în majoritatea cazurilor pe ceramică. Situația semnalată presupune o doză serioasă de risc, cu atât mai mult cu cât și ceramica din nord-vestul României prezintă un aspect relativ unitar pe parcursul secolelor II—IV; elemente noi intervin în ultima treime a sec. II sau începutul sec. III și, probabil, în a doua jumătate a sec. IV⁸.

⁸ Un exemplu referitor la valoarea relativă a datărilor efectuate pe baza ceramicii îl oferă cazul celei șampilate „de tip Porolissum“, importată sau produsă local, a cărei apariție este înțeleasă cu semnificația unui *terminus post quem*, or producerea ei la Porolissum doar de la sfârșitul sec. II nu este definitiv dovedită. Cum centrele din *Barbaricum* unde ea a fost sigur produsă (*Beregsurány, Blažice, Beregovo VI*) sunt date de la sfârșitul sec. II, practic ar trebui să acceptăm o lansare aproape concomitentă a acestei producții la Porolissum și în

Este remarcabilă intensitatea locuirii, deși nu cunoaștem decât o mică parte din siturile acestei perioade. La nivelul mileniului I p.Ch. momentele unor „explozii demografice“ par să corespundă în nord-vest începutului epocii romane imperiale târzii și — după o etapă de regres în epoca migrațiilor — debutului epocii medievale timpurii, în cazul obiectivelor datate în sec. VII—VIII (Stanciu 1994, p. 314).

Marea majoritate a așezărilor se află în zonele joase, marcate de văile râurilor, adeseori în imediata apropiere a acestora. Cum în majoritatea cazurilor au fost descoperite întâmplător, se poate presupune că densitatea siturilor raportată la microzone, așa cum apare pe hartă (fig. 1), se apropie de situația reală. Din acest punct de vedere pot fi delimitate trei grupe: în primul rând așezările de pe cursul inferior al Someșului, apoi cele din centrul Depresiunii Baia Mare și de pe Valea Sălajului. Aceeași situație o indică gruparea descoperirilor monetare. În mod clar, cel puțin după datele de până acum, majoritatea vestigiilor se concentrează în prima dintre unitățile amintite. Remarc lipsa vreunui obiectiv din epoca romană pe malul drept al Someșului, în intervalul de cca 16 km dintre Seini și Baia Mare, zonă care a fost verificată în mai multe rânduri. Aceeași situație pare să fie caracteristică zonei de pe aceeași parte a râului, mai departe spre sud, până la intrarea în provincie. Este destul de probabil ca în epoca romană, din anumite motive (mlăștini, păduri masive), teritoriul amintit era impropriu locuirii, iar această porțiune din valea râului Someș nu oferea o cale lesnicioasă de acces dinspre Depresiunea Baia Mare în provincia Dacia.

Caz unic, la Boinești, jud. Satu Mare, este semnalată locuirea unei fortificații preistorice (*Catalogul descoperirilor*, nr. 8B). Nu știm dacă în cursul săpăturilor efectuate au apărut indicii despre reutilizarea fortificației. Legătura directă dintre materialele arheologice din epoca romană găsite aici și mormântul de incinerare al unui războinic descoperit în imediată apropiere este foarte posibilă.

O problemă încă imposibil de soluționat este aceea referitoare la definirea mediului arheologic din zonă în perioada premergătoare războaielor marcomanice. Nu deținem până acum date sigure în legătură cu vreo așezare care să-și prelungească existența din sec. I în secolul următor, însă este foarte probabil că războaiele daco-romane au produs anumite modificări ale habitatului. Cu scopul determinării orizontului în discuție ar fi necesar să cunoaștem modificările intervenite în inventarul complexelor arheologice începând cu primele decenii ale sec. II. Putem presupune apariția treptată a materialelor provincial-romane într-un mediu care în prima jumătate a acestui secol trebuie să fi avut un aspect pregnant dacic. În mod cert spre sfârșitul sec. II influențele romane se intensifică, culminând pe parcursul primei jumătăți a secolului următor, însă trebuie considerat faptul că relații comerciale în-

mediul barbar, deși în general se consideră că această categorie ceramică a pătruns întâi la dacii din nord-vest, răspândindu-se apoi spre nord și nord-vest, dincolo de Tisa. Dacă aceasta este situația reală și nu cumva producția ceramicii ștampilate este mai timpurie la Porolissum, cum ar putea sugera indirect descoperirile din *Barbaricum*, atunci s-ar putea ca inițiatorii și primii susținători ai acestei producții în mediul barbar să fi fost meșteri care au lucrat la Porolissum.

tre lumea barbară din nord-vest și provincia Dacia existau și în perioada anterioară, cum dovedește înființarea punctului vamal de la Polissum încă de la începutul stăpânirii romane (Gudea 1988). Deocamdată singurele indicii mai sigure care ar putea sugera orizontul anterior războaielor marcomanice le oferă cele două fibule romane descoperite la Lazuri (fragment) și Acăș, databile până spre mijlocul sec. II.

Dinamica descoperirilor întâmplătoare indică în mod clar — cum s-a arătat — intensificarea locuirii pe parcursul epocii romane, în raport cu perioada Latène târzie, căreia îi revine în nord-vest un număr mic de obiective identificate pe teren. Pe baza informațiilor și posibilităților de datare de până acum, poate fi formulată constatarea provizorie referitor la sfârșitul sec. II ca dată de început a majorității așezărilor caracterizate prin ceramică fină cenușie.

Majoritatea materialelor cu expresivitate cronologică mai accentuată indică sec. III. Existența unor orizonturi succesive în cadrul aceleiași așezări poate fi presupusă la Lazuri (inclusiv atelierele ceramice), unde există elemente ce fac trimitere la întreaga perioadă delimitată de sec. II—IV. În a doua jumătate a sec. III și primele decenii ale sec. IV poate fi datată locuința de la Culciu Mare—*Boghilaz*, de unde provine fibula nordică de argint. Secolului IV înaintat, eventual chiar începutul secolului următor ar putea să-i aparțină una dintre locuințele cercetate la Culciu Mare—*Zöldmező* și în mod sigur complexul cu moneda romană târzie de la Mesteacăn.

Rămâne în sarcina cercetărilor viitoare clarificarea orizontului final al epocii romane, ca și a celui corespunzător epocii timpurii a migrațiilor. Referitor la această problemă, atrage atenția apariția vaselor cu analogii în ceramica culturii Sântana de Mureș—Cerneahov în legătură cu cuptoarele de la Lazuri sau a celor de la Culciu Mare — *Zöldmező*, eventual încadrabile mediului specific grupului cultural Dobrozdzién. În zona abordată există foarte puține vestigii din sec. V, în afara celor câteva descoperiri izolate de solizi de la Theodosius II⁹ pot fi înregistrate doar o fibulă în formă de cicadă (bronz aurit) găsită la Satu Mare (Bader 1975, p. 43—44; pl. VI: 3) și un colan de aur probabil de la Someș — Uileac, jud. Maramureș, conform primei mențiuni (Hampel 1902, p. 423—433), ambele piese databile în prima jumătate a sec. V (Harhoiu 1990, p. 200).

Integrarea datelor cunoscute în ansamblul situației arheologice din bazinul Tisei superioare oferă posibilitatea de a dezbate în termeni mai apropiați realității etnicitatea vestigiilor din nord-vestul României. Înainte de toate trebuie avută în vedere complexitatea situației creată în zonă de războaiele marcomanice, respectiv sosirea unor noi grupuri de populație și modificările intervenite în structura etnică preexistentă, așa cum specifică sursele literare, în asociație cu apariția unor noi categorii de materiale în plan arheologic (referitor la situația din nord-vest, abordări recente la Dumitrașcu 1993; Bóna 1993; Opreanu 1994, p. 194—200; Gudea 1994, p. 68—69, 75—76). Date fiind complexitatea

⁹ Baia Mare (*Utmutató*, p. 31), Copalnic-Mănăștur, jud. Maramureș, imitație barbarizată (Chirilă, Socolan 1971, p. 72—73; pl. IX: 9), Doba Mare, jud. Sălaj (Sășianu 1980, nr. 48, p. 122). O piesă de aur de la Theodosius II este menționată în zona Chioar (*ArchÉrt*, X, 1876, 9, p. 295).

acestei problematici — depășind cadrul lucrării de față — și caracterul lacunar al informațiilor, vreau să mă refer doar la unele aspecte.

Unele surse literare atestă, în mod direct sau indirect, prezența dacilor liberi în nord-vestul României (*Dumitrașcu 1993*, p. 94—100). Ceramică de factură dacică, lucrată cu mâna, la Medieșul Aurit și la roată, apare în majoritatea cazurilor. Nu posedăm, cel puțin deocamdată, date sigure referitoare la o continuitate directă în zonă între comunitățile Latene târzii și dacii liberi din epoca romană însă, având în vedere și insuficiența cercetărilor, acest fapt este foarte probabil. Posibilitatea strămutării unor grupuri de daci din provincie în nord-vest, deși nu poate fi exclusă, nu este sprijinită acum pe nici un indiciu concret. Subliniez din nou faptul că etapa anterioară războaielor marcomanice este practic necunoscută în acest teritoriu, încât orice presupunere devine riscantă.

Atrage atenția comparația statistică între vestigiile dacice ale Latene-ului târziu din spațiul situat la nord și nord-vest de cursul superior al Tisei, mai numeroase (așezări, fortificații, chiar complexe funerare; *Lamiová-Schmiedlová 1986*; *Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990*; *Kotigoroško 1991*) și cele mai puține, din teritoriul delimitat spre sud de linia viitorului limes dacic și spre nord de Tisa (*Daicovicu, Bandula, Glodariu 1965*; *Matei 1979*; *Lazin 1990*). Cum s-a văzut, există argumente care susțin presupunerea referitoare la intensificarea locuirii în nord-vest, în context și a prezenței dacice, spre sfârșitul sec. II. După această dată elementele proprii culturii materiale dacice nu mai sunt semnalate în Slovacia, cel puțin cu frecvența caracteristică perioadei anterioare (*Lamiová-Schmiedlová 1977*, p. 203; *Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990*, p. 310) ori sunt incluse unei noi sinteze culturale în cazul Ucrainei ciscarpate (*Kotigoroško 1991*, p. 131—132). Pentru încetarea culturii Lipița spre sfârșitul sec. II nu există suficiente argumente, însă de la această dată intervin schimbări evidente în structura sa (*Bichir 1976*, p. 288—291). Vestigiile dacice apar în nord-vest uneori asociate cu materiale Przeworsk sau chiar rituri funerare caracteristice acestei culturi (Medieșul Aurit), or tocmai la nord de Tisa și mai departe spre nord-est contactele dintre daci și purtătorii culturii Przeworsk s-au produs încă de la sfârșitul sec. I p.Ch. (*Jurečko 1981*, p. 209; *Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990*, p. 314; *Kropotkin 1977*).

Suma acestor date face destul de probabilă deplasarea unor comunități în care elementul etnic dacic era precumpănit din nordul Tisei superioare spre sud, în conjunctura determinată de războaiele marcomanice. Informația referitoare la cei 12 000 de daci „alungați din țara lor de baștină“ (*Cassius Dio*, LXXII, 3, 3) și semnați în vecinătatea nord-vestică a Daciei, face și mai verosimilă această presupunere. Nu există deocamdată posibilitatea reală de a delimita mai precis zona din care această dislocare a dacilor s-ar fi putut produce. Referiri au fost făcute la arealul nord-estic al culturii Lipița, pe baza unor analogii între necropola de la Medieșul Aurit și cele de la Zvenigorod și Bolotnoe (*Dumitrașcu 1972*, n. 17, p. 682; *Dumitrașcu 1975*, p. 58), însă argumentul nu este suficient. Nu putem compara necropola de la Medieșul Aurit spre exemplu cu cele contemporane din Slovacia estică, prea puțin

cunoscute, deși materialele din mormintele de la Medieșul Aurit, în general cunoscute în zona nord-vestică a României, au analogii foarte bune în așezările est-slovice¹⁰.

În spațiul care ne interesează nu există manifestări ale mediului cultural Przeworsk anterioare părții finale a sec. II, datorate unor legături cu purtătorii acestor culturi sau unei pătrunderi mai mult sau mai puțin pașnică. Eventual, poate fi semnalat un castron înalt descoperit la Moigrad-Măgură, lucrat cu mâna din pastă fină neagră cenușie, care prin formă și ornament trimite spre ceramica Przeworsk (*Macrea, Rusu 1960*, fig. 11: 12). Fără a insista, mi se pare posibilă o legătură între orizontul vestigiilor Przeworsk est-slovice de la sfârșitul sec. I — sfârșitul sec. II și prezența burilor germanici, mai ales că antrenarea lor în războaiele daco-romane trebuie să se fi produs dintr-o zonă apropiată regatului dacic.

Avansul grupurilor de războinici Przeworsk în direcția bazinului superior al Tisei s-a produs începând cu mijlocul sec. II, însă majoritatea descoperirilor funerare sau așezărilor în care apare ceramică specifică sunt databile aici în a doua jumătate a sec. II și prima jumătate a sec. III, urmând apoi asimilarea în mediul cultural local (*Godlowski 1984*, p. 332—333; *Tscherkun 1994*). În timpul războaielor marcomanice în vecinătatea nord-vestică și nordică a provinciei Dacia apar triburile vandale, a căror legătură directă cu mediul culturii Przeworsk nu poate fi pusă la îndoială; în jurul anului 170 sunt menționați asdingii, probabil încă înaintea lor sosiseră lacringii și victoalii (*Schmidt 1934*, p. 103—104; *Godlowski 1984*, p. 327; *Opreanu 1994*, p. 198). Pentru identitatea asdingi/victoali și lacringi/taifali (*Diculescu 1923*, p. 12—15) nu există argumente suficiente (*Schmidt 1934*, p. 102). Admițând faptul că terminația *-ing* indică numele familiei regale, este mai probabilă asociația victoali/lacringi (victoali conduși de dinastia „Lacring“) și vandali/asdingi (vandali conduși de dinastia „Asding“), utilizarea concomitentă a diferiților termeni datorându-se unor confuzii (*Bóna 1986*, p. 61—62). Evident, cele două grupuri erau strâns înrudite. Victoalilor le-ar corespunde vestigiile cercului cultural — foarte asemănător celui vandal — sesizabil pe Someșul inferior și a cotului Tisei, iar vandalilor asdingi cele înregistrate în spațiul dintre Tisa superioară și teritoriul cvazilor, unde aceștia s-au așezat ca federați ai Imperiului, după înfrângerea lor de către victoali/lacringi (*Bóna 1986*, p. 61—63; *Bóna 1993*, p. 106—109).

În actualul stadiu al cercetării există deja suficiente puncte de sprijin în favoarea presupunerii că teritoriul nord-vestic românesc a devenit odată cu războaiele marcomanice un spațiu caracterizat prin interferențe între medii culturale și etnice distincte. Spre nord hotarele lumii dacice depășeau înainte acest teritoriu, de aceea constatarea că dacii au reprezentat în nord-vestul României substratul etnic se impune de la sine. Foarte posibilă așezare a unor noi grupuri de daci sau costoboci,

¹⁰ În literatura de specialitate a fost pusă problema pătrunderii în Slovacia estică a purtătorilor culturii Lipița (trecere în revistă la *Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990*, p. 314). Ajunși aici cândva în sec. II, ei ar fi contribuit la geneza ceramicii cenușii (*Jurečko 1981*, p. 209). Este însă mai justificată constatarea potrivit căreia nu există aici un grup distinct de vestigii caracteristice culturii Lipița, fiind vorba despre așa-numitul orizont celto-dacic, în care ele pot fi încadrate (*Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990*, p. 314).

dislocate de dincolo de Tisa superioară, a consolidat această componentă etnică.

În necropola de la Medieșul Aurit există elemente care pot fi puse pe seama vandalilor/victoailor, indiferent că ele se datoresc unei conviețuirii mai vechi alături de daci, într-un teritoriu situat mai spre nord, ori intervenite abia după așezarea acestor germani estici pe Someșul inferior (Horedt 1973; Horedt 1974, p. 164). În zona cuptoarelor de aici nu este semnalată ceramică Przeworsk, însă ea a apărut în L. 2 de la Lazuri. Dealtfel, este puțin probabil ca după primele decenii ale sec. III să mai întâlnim în zonă ceramică Przeworsk fină deoarece, cum s-a arătat, iese din uz. În afara inventarelor funerare menționate în catalog (Apa, Boinești, unele morminte din necropola de la Medieșul Aurit) mai pot fi amintite în nord-vest alte câteva descoperiri similare, ca indicii ale prezenței vandalilor/victoailor, databile între sfârșitul sec. II — sfârșitul sec. III: mormânt la Cehăluț, jud. Satu Mare (Lazin 1992), necropolă la Crasna, jud. Sălaj (Matei 1986, p. 802), eventual un ac de aur, inedit, datat în a doua jumătate a sec. III, descoperit probabil în hotarul localității Urziceni, jud. Satu Mare (Bóna 1986, p. 63; n. 150, p. 86).

Ar fi important să știm dacă sau în ce măsură a avut loc o coabitare efectivă între diferitele grupuri de populație, așa cum sugerează necropola de la Medieșul Aurit. Un eventual indiciu în planul surselelor literare l-ar putea oferi termenul mixt *dacringi*, cu referire la prima jumătate a sec. III, admitând o posibilă ezitare între numele a două populații învecinate sau care conviețuiau deja. Oricum, uniformizarea culturii materiale sub influența intensă a mediului provincial-roman (în primul rând Dacia) diminuează în mod considerabil posibilitățile noastre de separare etnică a vestigiilor. Trebuie remarcat faptul că așezările din nord-vest — chiar dacă sunt insuficient cercetate — susțin imaginea unor comunități sedentare, cum dovedește organizarea producției ceramice sau prezența resturilor osteologice ale porcului domestic în L. 2 de la Lazuri, spre exemplu.

BIBLIOGRAFIE

- Andrzejowski 1992 — J. Andrzejowski, *Strongly Profiled Brooches with Triangular Foot in the Provinces and in Barbaricum*, în *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter*, Kraków, 1992, p. 111—120.
- Bader 1967 — T. Bader, *Descoperiri monetare în câmpia someșană*, Baia Mare, 1967.
- Bader 1975 — T. Bader, *Contribuții la cunoașterea istoriei orașului Satu Mare. Descoperiri arheologice — (I)*, în *StComSatuMare*, III, 1975, p. 19—45.
- Bader 1981—1982 — T. Bader, *Săpături arheologice din județul Satu Mare (partea I)*, în *StComSatuMare*, V—VI, 1981—1982, p. 143—165.
- Bader, Lazin 1980 — T. Bader, Gh. Lazin, *Mărturii arheologice din județul Satu Mare*, Muzeul Județean Satu Mare, 1980.

- Bârzu 1973 — L. Bârzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (cimitirul 1 de la Bratei)*, București, 1973.
- Bichir 1976 — Gh. Bichir, *Les Daces libres de l'époque romaine à la lumière des données archéologiques*, in *Thra-co-Dacica*, II, 1976, p. 287—307.
- Bichir 1984 — Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984.
- Bittner-Wróblewska 1994 — A. Bittner-Wróblewska, *Z badań nad ceramika zachodniobaltycka w okrese wedrówek ludów. Problem izw. Kultury sudowskiej*, in *Barbaricum*, Warszawa, 3, 1994, p. 219—241.
- Bogdan-Cătăniciu 1985—1986 — I. Bogdan-Cătăniciu, *Ceramica dacică din castel-lum de la Rucăr*, in *ActaMN*, XXII—XXIII, 1985—1986, p. 201—211.
- Bóna 1986 — I. Bóna, *Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlé-kei*, in *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. Ma-gyarország műemléki topográfiája*, X, Szerk. Entz G., Budapest, 1986, p. 15—91.
- Bóna 1993 — I. Bóna, *A honfoglalás előtti Kultúrák és népek. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. I. Kötet — történelem és Kultúra*, Nyiregyháza, 1993.
- Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990 — V. Budinský-Krička, M. Lamiová-Schmiedlová, *A Late 1-st Century B.C. — 2-nd Century A.D. Cemetery at Zemplin*, in *SlovArch*, XXVIII, 1990, 2, p. 246—344.
- Chirilă, Socolan 1971 — E. Chirilă, A. Socolan, *Tezaure și descoperiri mo-netare din colecția Muzeului județean Maramu-reș*, Baia Mare, 1971.
- Chirilă, Lucăcel 1979 — E. Chirilă, V. Lucăcel, *Descoperiri monetare an-tice în Transilvania (XIV)*, in *ActaMP*, III, 1979, p. 137—138.
- Cociș 1995 — S. Cociș, *Strongly Profiled Brooches with Trape-zium Form Foot in the Roman Province of Da-cia*, in *EphemNap*, V, 1995, p.
- Crișan, Ferenczi 1994 — V. Crișan, Șt. Ferenczi, *Așezarea dacică de la Merești (județul Harghita). Cercetările arheolo-gice din anii 1986—1993*, in *ActaMN (preistorie-istorie veche-arheologie)*, 31, 1994, I, p. 377—432.
- Daicoviciu, Bandula, Glodariu 1965 — H. Daicoviciu, O. Bandula, I. Glodariu, *Studii și cercetări maramureșene. I. Cercetările de la On-cești din Maramureș*, Baia Mare, 1965.
- Diaconu 1965 — Gh. Diaconu, *Târgșor. Necropola din secolele III—IV e.n.*, București, 1965.
- Diaconu 1970a — Gh. Diaconu, *Über die scheibengedrehte Keramik in der Sântana de Mureș — Tscherneahowkultur, in Dacia*, N.S., XIV, 1970, p. 243—250.
- Diaconu 1970b — Gh. Diaconu, *Mogoșani. Necropola din secolul IV e.n.*, București, 1970.
- Diaconu 1986 — Gh. Diaconu, *Dacii din nord-vest în epoca roma-nă. Carpții în teritoriul intracarpatic*, in *SCIVA*, 37, 1986, 4, p. 296—308.
- Diculescu 1923 — C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, Mannus Bibliothek, nr. 34, Leipzig, 1923.
- Dobrzańska 1986 — H. Dobrzańska, *Problem der Genese der Dreh-scheibenkeramik in der Przeworsk-Kultur, in Ur-zeitliche und Frühhistorische Besiedlung der Ost-slowakei in Bezug zu den Nachbargebieten*, Nitra, 1986, p. 245—250.
- Dumitrașcu, Bader 1967a — S. Dumitrașcu, T. Bader, *Așezarea dacică de la Medieșul Aurit*, in *ActaMN*, IV, 1967, p. 107—126.

- Dumitrașcu, Bader 1967b — S. Dumitrașcu, T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit (I)*, Muzeul de Istorie Satu Mare, 1967.
- Dumitrașcu 1968 — S. Dumitrașcu, *Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României în secolele II—IV e.n. (I)*, în *Lucrări științifice*, Oradea, 2, 1968, p. 239—256.
- Dumitrașcu 1972 — S. Dumitrașcu, *O locuință descoperită în stațiunea arheologică „Șuculeu” de la Medieșul Aurit*, în *Apulum*, X, 1972, p. 669—683.
- Dumitrașcu 1974 — S. Dumitrașcu, *Există cultura Sântana de Mureș-Cerneahov și tipul Prešov în Crișana?*, în *Studii și cercetări științifice*, Institutul Pedagogic, ser. Ist.-filologie, Bacău, 1974, p. 43—53.
- Dumitrașcu 1975 — S. Dumitrașcu, *Noi considerații asupra dacilor liberi de epocă romană din nord-vestul României*, în *StCom.SatuMare*, III, 1975, p. 51—59.
- Dumitrașcu 1983 — S. Dumitrașcu, *Podoabe și piese de îmbrăcăminte din mileniul I e.n.*, în *Crișia*, XIII, 1983, p. 33—142.
- Dumitrașcu 1993 — S. Dumitrașcu, *Dacia apuseană (Teritoriul dacilor liberi din vestul și nord-vestul României în vremea Daciei romane)*, Oradea, 1993.
- Dumitrașcu 1994 — S. Dumitrașcu, *Biharea I. Săpături arheologice (1973—1980)*, Oradea, 1994.
- Dušek 1984 — S. Dušek, *Die Produktion römischer Drehscheibenkeramik in Thüringen — Technologie, ökonomische und gesellschaftliche Konsequenzen, in Römerzeitliche Drehscheibenware im Barbaricum. Symposium „Die Keramikproduktion in den ersten Jahrhunderten u.Z. in Mitteleuropa und ihre Bedeutung für den Fortschritt der Produktivkraftentwicklung”, vom 21. bis 25. Mai 1984, in Weimar, auf Wachsenburg und in Haarhausen, Weimar, 1984, p. 5—18.*
- Ferenczi 1969 — I. Ferenczi, *Cu privire la apărarea hotarului de nord al provinciei Dacia. Considerații arheologice, geografice și istorice*, în *StCom.SatuMare*, I, 1969, p. 91—110.
- Ferenczi 1988 — I. Ferenczi, *Limesul Daciei. Sectorul de pe Someșul unit. Elementele de apărare pe subsectorul Ileanda-Tihău*, în *ActaMP*, XII, 1988, p. 251—289.
- Ferenczi 1989 — I. Ferenczi, *Untersuchungen an der nördlichen Limesstrecke Daziens*, în *ActaArchHung.*, XLI, 1989, 1—2, p. 299—311.
- Godlowski 1970 — K. Godlowski, *The Cronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCXVII, Prace Archeologiczne, zeszyt 11*, Kraków, 1970.
- Godlowski 1973 — K. Godlowski, *Materialy Kultury przeworskiej z obszaru Górnego Śląska (część I)*, în *Materialy Starożytne. I. Wczesnośredniowieczne*, Wrocław — Warszawa—Kraków—Gdańsk, II, 1973, p. 255—382.
- Godlowski 1977 — K. Godlowski, *Materialy do poznania Kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II)*, în *Materialy Starożytne. I. Wczesnośredniowieczne*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, IV, 1977, p. 7—237.
- Godlowski 1981 — K. Godlowski, *Kultura przeworska, în Późny okres Lateński: okres rzymski. Prahistoria ziem Polskich*, Warszawa, V, 1981, p. 57—135.

- Godlowski 1984 — K. Godlowski, „Superiores barbari“ und die Markomannenkriege im Lichte archäologischer Quellen, in *SlovArch*, XXXII, 1984, 2, p. 327—350.
- Godlowski 1992 — K. Godlowski, Die Chronologie der jüngeren und späten Kaiserzeit in den Gebieten südlich der Sudeten und Karpaten, in *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mittel-donauebiet*, Kraków-Karniowice, 3.—7. Dezember, 1990, Kraków, 1992, p. 23—54.
- Gudea 1980 — N. Gudea, Vasele ceramice ștampilate de la Porolissum, in *ActaMP*, IV, 1980, p. 105—190.
- Gudea 1988 — N. Gudea, Contribuții la cunoașterea sistemului vamal din provinciile dacice, in *ActaMP*, XII, 1988, p. 175—189.
- Gudea 1989 — N. Gudea, Porolissum. Un complex arheologic dac-roman la marginea de nord a Imperiului roman. Volumul I (Cercetări și descoperiri arheologice până în anul 1977), in *ActaMP*, XIII, 1989.
- Gudea 1992 — N. Gudea, Archäologische Forschungen auf dem Limes der drei dakischen Provinzen und auf den Grenzen der benachbarten Provinzen Moesia Superior und Moesia Inferior, zwischen den Jahren 1983—1988, in *EphemNap*, II, 1992, p. 69—93.
- Gudea 1994 — N. Gudea, Dacia Porolissensis în timpul războaielor marcomanice, in *ActaMP*, XVIII, 1994, p. 67—93.
- Hampel 1902 — J. Hampel, A nemzeti múzeumi régiségtár gyarapodása 1902-ben, in *ArchÉrt*, XXII, 1902, p. 419—448.
- Harhoiu 1990 — R. Harhoiu, Chronologische Fragen der Völkerwanderungszeit in Rumänien, in *Dacia*, N.S., XXXIV, 1990, p. 169—208.
- Henning 1977 — I. Henning, Entwicklungstendenzen der Keramikproduktion an der mittleren und unteren Donau im 1. Jahrtausend u.Z., in *ZfA*, 11, 1977, 2, p. 181—206.
- Henning 1978 — I. Henning, Zur Frage der technologischen Traditionen der spätkaiserzeitlichen Töpferwerkstätten im Karpatenraum, in *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift*, Berlin, 19, 1978, p. 445—460.
- Horedt 1973 — K. Horedt, Archäologische Deutungen. 3. Zur Deutung der Siedlung und des Gräberfeldes von Medieșul Aurit, jud. Satu Mare, in *Apulum*, XI, 1973, p. 91—98.
- Horedt 1974 — K. Horedt, Beziehungen zwischen Dakern und Germanen, in *Kurt Tackenberg zum 75. Geburtstag*, Rudolf Habelt Verlag GMBH, Bonn, 1974, p. 161—173.
- Horedt 1982 — K. Horedt, Siebenbürgen in spätrömischer Zeit, Bukarest, 1982.
- Iercoșan 1992—1993 — N. Iercoșan, Săpăturile arheologice din județul Satu Mare (1971—1990), in *StComSatuMare*, IX—X, 1992—1993, p. 77—90.
- Ioniță 1982 — I. Ioniță, Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est-carpatic în secolele II—IV e.n., Iași, 1982.
- Istvánovits 1993 — E. Istvánovits, Az apagyí császárkori telep, in *A Nyiregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve*, Nyiregyháza, XXXIII—XXXV (1990—1992), 1993 p. 9—31.

- Istvánovits, Kulcsár 1992 — E. Istvánovits, V. Kulcsár, *Pajzosz temetkezések a Dunától Keletre és Kárpát-medencei Barbaricumban*, in *A Nyíregyházi Jóna András Múzeum Évkönyve*, Nyíregyháza, XXX—XXXII (1987—1989), 1992, p. 47—96.
- Iuga 1979 — G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacăn, județul Maramureș, în Materiale*, XIII, 1979, p. 311—314.
- Iuga 1980 — G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacăn, jud. Maramureș, în Materiale*, XIV, 1980, p. 236—239.
- Jurečko 1981 — P. Jurečko, *Problematika tzv. sivej keramiky v dobe rímskej so zreteľom na výsledky výskumu na východnom Slovensku*, in *Historica Carpatica*, Košice, XII, 1981, p. 169—209.
- Jurečko 1983 — P. Jurečko, *Príspevok K riešeniu problematiky osídlenia východného Slovenska v dobe rímskej*, in *Historica Carpatica*, Košice, 14, 1983, p. 277—384.
- Jurečko 1984 — P. Jurečko, *Zur Frage der Genese der römischen scheibengedrehten Keramik in der Ostslowakei*, in *Römerzeitliches Drehscheibenware in Barbaricum. Symposium „Die Keramikproduktion in den ersten Jahrhunderten u.Z. in Mitteleuropa und ihre Bedeutung für den Fortschritt der Produktivkraftentwicklung“*, vom. 21. bis 25. Mai 1984, in *Weimar, auf Wachsenburg und in Haarahausen*, Weimar, 1984, p. 71—77.
- Kacsó 1994 — C. Kacsó, *Lăpușel. Așezarea din epoca bronzului, în Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1993. A XXVIII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, Satu Mare, 12—15 mai 1994, nr. 74A, p. 36—37.
- Kádár 1901 — J. Kádár, *Szolnok-Doboka vármegye monográphiája*, Dej, IV, 1901.
- Kenk 1977 — R. Kenk, *Studien zum Beginn der jüngeren römischen Kaiserzeit in der Przeworsk-Kultur dargestellt am Beispiel der Gräberfelder von Chorula und Spicymierz*, in *BRGK*, 58, 1977, I, p. 161—446.
- Kolnik 1980 — T. Kolnik, *Vorschlag der Chronologie der Vor- und Frühgeschichte in der Slowakei. Die römische und die Völkerwanderungszeit*, in *SlovArch*, XXVIII, 1980, 1, p. 208—212.
- Kotigoroško 1991 — V. G. Kotigoroško, *Antichitățile dacice din zona Tisei superioare*, in *Thraco-Dacica*, XII, 1991, 1—2, p. 115—132.
- Kotigoroško 1993 — V. G. Kotigoroško, *Gončarnoe proizvodstvo v Verhнем Potise III v. do.n.e. — IV v.n.e.*, in *Východoslovenský pravek*, Košice, IV, 1993, p. 143—156.
- Kropotkin 1977 — V. V. Kropotkin, *Denkmäler der Przeworsk-Kultur in der Westukraine und ihre Beziehungen zur Lipica- und Cernjychov-Kultur*, in *Symposium Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet*, Bratislava, 1977, p. 173—200.
- Lamiová-Schmiedlová 1969 — M. Lamiová-Schmiedlová, *Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei*, in *SlovArch*, XVII, 1969, 2, p. 403—501.
- Lamiová-Schmiedlová 1977 — M. Lamiová-Schmiedlová, *Ältere römische Kaiserzeit in der Ostslowakei*, in *Symposium Ausklang*

- der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet, Bratislava, 1977, p. 201—208.
- Lamiová-Schmiedlová 1986 — M. Lamiová-Schmiedlová, *Beitrag zur Problematik der älteren römischen Kaiserzeit im oberen Theißgebiet auf Grundlage der Grabungsergebnisse in Zemplin*, in *Urzeitliche und Frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten*, Nitra, 1986, p. 245—250.
- Lamiová-Schmiedlová 1992 — M. Lamiová-Schmiedlová, *Chronologie der römischen Kaiserzeit in der Ostslowakei*, in *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter*, Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonaugebiet, Kraków-Karniowice, 3.—7. Dezember 1990, Kraków, 1992, p. 75—79.
- Lazin 1969 — Gh. Lazin, *Circulația monetară în nord-vestul României (sec. II—IV)*, in *StComSatuMare*, I, 1969, p. 111—120.
- Lazin 1980a — Gh. Lazin, *Cuptoare dacice de ars ceramică din sec. III—IV e.n. descoperite la Satu Mare*, in *StComSatu Mare*, IV, 1980, p. 133—142.
- Lazin 1980b — Gh. Lazin, *Monede antice din colecția Muzeului județean Satu Mare*, in *StComSatu Mare*, IV, 1980, p. 127—131.
- Lazin 1981—1982a — Gh. Lazin, *Descoperiri dacice din sec. III i.e.n. — I e.n. în județul Satu Mare. Catalog*, in *StCom Satu Mare*, V—VI, 1981—1982, p. 69—81.
- Lazin 1981—1982b — Gh. Lazin, *Ceramica ștampilată din sec. III—IV e.n. descoperită în nord-vestul României*, in *StComSatu Mare*, V—VI, 1981—1982, p. 123—134.
- Lazin 1981—1982c — Gh. Lazin, *Două picse de metal din sec. VIII—IX descoperite în localitatea Lazuri, jud. Satu Mare*, in *StComSatu Mare*, V—VI, 1981—1982, p. 137—141.
- Lazin 1989 — Gh. Lazin, *Rezultatele cercetărilor arheologice în așezarea dacică (sec. I i.e.n. — sec. I e.n.) de la Lazuri — jud. Satu Mare*, in *SympThrac*, 7, Tulcea, 1989, p. 312—314.
- Lazin 1990 — Gh. Lazin, *Civilizația dacică în sec. II i.e.n. — I e.n. în nord-vestul României*, in *SympThrac*, 8, Satu Mare—Carei, 1990, p. 67—69.
- Lazin 1992 — Gh. Lazin, *Un mormânt din sec. III e.n. descoperit la Cehăluț (jud. Satu Mare)*, in *ActaMP*, XVI, 1992, p. 339—346.
- Lazin, Popescu 1986—1987 — Gh. Lazin, I. Popescu, *Monede antice mai recent descoperite în județul Satu Mare*, in *StComSatu Mare*, VII—VIII, 1986—1987, p. 95—99.
- Lazin, Hep 1990 — Gh. Lazin, M. Hep, *Așezări și descoperiri arheologice din sec. V—IX e.n. în județul Satu Mare*, in *SympThrac*, 8, Satu Mare—Carei, 1990, p. 79—86.
- Lazin, Ciarnău 1992—1993 — Gh. Lazin, I. Ciarnău, *Monede antice din județul Satu Mare*, in *StComSatu Mare*, IX—X, 1992—1993, p. 49—56.
- Lovász 1992 — E. Lovász, *Adatok Észak-Magyarország római kori történetéhez*, in *A Nyiregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve*, Nyiregyháza, XXX—XXXII (1987—1989), 1992, p. 31—46.
- Macrea, Rusu 1960 — M. Macrea, M. Rusu, *Der dakische Friedhof von Porolissum und das Problem der dakischen Bestattungsbräuche in der Spätlatènezeit*, in *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 201—229.

- Maczyńska 1977 — M. Maczyńska, *Paciorki z okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrowek ludów na obszarze środkowoeuropejskiego Barbaricum*, in *Archeologia*, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, XXVIII (1977), 1978, p. 61—96.
- Madyda-Legutko, Tunya 1993 — R. Madyda-Legutko, K. Tunya, *Rytro. Karpacka osada z okresu wędrowek ludów / Rytro. Die Karpaten-Siedlung aus der Völkerwanderungszeit*, *Prace Archeologiczne* 57, Cracovia, 1993.
- Marinescu, Gaiu 1989 — G. Marinescu, C. Gaiu, *Die Nekropole bei Fântănele „Rât“, Gem. Matei, Kr. Bistrița-Năsăud aus dem 4. Jahrhundert n.Z.*, in *Dacia*, N.S., XXXIII, 1989, 1—2, p. 125—143.
- Matei 1979 — Al. V. Matei, *Repertoriul de așezări și descoperiri dacice pe teritoriul județului Sălaj*, in *ActaMP*, III, 1979, p. 11—40.
- Matei 1980 — Al. V. Matei, *Repertoriul așezărilor aparținând dacilor liberi (sec. II—IV e.n.) descoperite pe teritoriul județului Sălaj*, in *ActaMP*, IV, 1980, p. 229—243.
- Matei 1984 — Al. V. Matei, *Un cuptor de ars ceramică descoperit în așezarea dacilor liberi de la Zalău-Valea Măteii*, in *ActaMP*, VIII, 1984, p. 237—246.
- Matei 1985 — Al. V. Matei, *Cuptorul pentru ars ceramică cenușie ștampilată descoperit în așezarea dacilor liberi de la Panic, jud. Sălaj*, in *ActaMP*, IX, 1985, p. 247—258.
- Matei 1986 — Al. V. Matei, *Raport de activitate al Muzeului Județean de Istorie și Artă din Zalău pe anul 1985*, in *ActaMP*, X, 1986, p. 801—807.
- Matei, Lakó 1979 — Al. V. Matei, E. Lakó, *Repertoriul descoperirilor și așezărilor de epocă romană pe teritoriul județului Sălaj*, in *ActaMP*, III, 1979, p. 121—136.
- Mitrea 1936 — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie — 1985 (XXIX)*, in *Dacia*, N.S., XXX, 1986, 1—2, p. 191—193.
- Mitrea 1987 — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie — 1986 (XXX)*, in *Dacia* N.S., XXXI, 1987, 1—2, p. 173—177.
- Mitrea, Preda 1966 — B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din sec. al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, 1966.
- Opreanu 1994 — C. Opreanu, *Neamurile barbare de la frontierele Daciei romane și relațiile lor politico-diplomatice cu Imperiul*, in *EphemNap*, IV, 1994, p. 193—220.
- Ottományi 1982 — K. Ottományi, *Fragen der spätrömischen eingläteten Keramik in Pannonien*, Budapest, *Dissertationes Archaeologicae*, Ser. II, No. 10, 1982.
- Pastor 1962 — I. Pastor, *Sídlisko Košťanoch*, in *ArchRoz*, XIV, 1962, 5, p. 625—630.
- Peškar 1972 — I. Peškar, *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*, Praha, 1972.
- Popescu 1967 — D. Popescu, *Les fouilles archéologiques dans la République Socialiste de Roumanie en 1966*, in *Dacia*, N.S., XI, 1967, p. 357—376.
- Popescu 1968 — D. Popescu, *Les fouilles archéologiques dans la République Socialiste de Roumanie en 1967*, in *Dacia*, N.S., XII, 1968, p. 421—443.
- Popilian 1976 — Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976.
- Sășianu 1980 — Al. Sășianu, *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*, Oradea, 1980.

- Schmidt 1934 — L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen*, München, 1934.
- Schulz 1960 — W. Schulz, *Ein Fibeltypus der wandalischen Hasdingen mit Bemerkungen über die Prunkfibeln benachbarter Fürstenhöfe der frühen Völkerwanderungszeit*, in *Jahreschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte*, Halle / Saale, 44, 1960, p. 298—315, pl. 54—62.
- Smiško 1960 — N. I. Smiško, *Karpats'ki Kurgani peršoj polovici I tisjačolittja našoj eri*, Kiev, 1960.
- Stanciu 1984—1985 — I. Stanciu, *Ceramică din secolele III—IV descoperită la Ciumești, jud. Satu Mare*, in *ActaMN*, XXII—XXIII, 1985—1986, p. 553—568.
- Stanciu 1992 — I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.H. și mileniul I d.H. în județul Maramureș*, in *EphemNap*, II, 1992, p. 169—191.
- Stanciu 1993 — I. Stanciu, *Sondajele efectuate la Bicaz, jud. Maramureș*, in *EphemNap*, III, 1993, p. 261—272.
- Stanciu 1994a — I. Stanciu, *Lazuri*, in *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1993. A XXVIII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, Satu Mare, 12—15 mai 1994, nr. 73, p. 36.
- Stanciu 1994b — I. Stanciu, *Așezarea prefeudală de la Lăpușel, jud. Maramureș (Cercetările arheologice din anul 1992, 1993)*, in *EphemNap*, IV, 1994, p. 267—322.
- Stoia 1977 — A. Stoia, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1976)*, in *Dacia*, N.S., XXI, 1977, p. 357—373.
- Stoia 1978 — A. Stoia, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1977)*, in *Dacia*, N.S., XXII, 1978, p. 348—362.
- Stoicovici 1982 — E. Stoicovici, *Compoziția mărgelilor de la Porolissum*, in *ActaMP*, VI, 1982, p. 41—49.
- Szydłowski 1984 — J. Szydłowski, *Die Drehscheibenkeramik der Dobrodzień-Gruppe*, in *Römerzeitliche Drehscheibenware im Barbaricum. Symposium „Die Keramikproduktion in den ersten Jahrhunderten u.Z. in Mitteleuropa und ihre Bedeutung für den Fortschritt der Produktivkraftentwicklung“*, vom 21. bis 25. Mai, in Weimar, auf Wachsenburg und in Haarhausen, Weimar, 1984, p. 57—70.
- Tejral 1992 — I. Tejral, *Einige Bemerkungen zur Chronologie der späten römischen Kaiserzeit in Mitteleuropa, in Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonaugebiet*, Kraków-Karniowice, 3.—7. Dezember 1990, Kraków, 1992, p. 227—248.
- Tscherkun 1994 — Y. Tscherkun, *Monumente vechi ale popoarelor germanice timpurii — vandali — în Bazinul superior al Tisei / Altgermanische Denkmäler im Theißoberlauf*, in *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1993. A XXVIII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, Satu Mare, 12—15 mai 1994, nr. 5, p. 3—4.
- Útmutató 1904 — *Útmutató a Nagybányai Városi Múzeum gyűjteményeihez*, Budapest, 1904.
- Vende 1909 — Vende Aladár, *Szatmár vármegye őskora*, in *Szatmár vármegye. A Magyarország vármegyéi és városai Központi szerkesztő bizottságának felügyelete alatt írták a Szatmár megyei helyi munkatársak*, Budapest, 1909.

- Winkler 1960 — I. Winkler, *Despre activitatea numismatică a lui Michael Pap Szathmári (1737—1812)*, in *SCN*, III, 1960, p. 433—447.
- Winkler 1968 — I. Winkler, *Tezaurul de denari romani de la Satu Mare, in Tezaurul monetare din județul Satu Mare / Münzhorte aus Kreis Sathmar*, Muzeul de istorie Satu Mare, 1968, p. 20—36.
- Wolagiewicz 1993 — R. Wolagiewicz, *Ceramika kultury Wielbarskiej między Baltykiem a Morzem Czarnym / Die Tongefäße der Wielbark-Kultur im Raum zwischen Ostsee und Schwarzen Meer*, Muzeum Narodowe w Szczecinie, Szczecin, 1993.

CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF THE ROMAN IMPERIAL PERIOD IN THE MIDDLE AND LOWER BASIN OF THE SOMEȘ RIVER

(Abstract)

The Middle and Lower basin of the Someș river represents an important part of North-West Romania, being placed outside the borders of the former Roman province of Dacia. The Someș river, but particularly Crasna river, were the most important routes between the Upper Tisa and Transylvania. The Romans have understood this situation, as shown by the conception of the Northern Dacian *limes*.

The archaeological research of the Roman period in the above area we are studying and of North-West Romania in general, is not able today to offer enough information, therefore it is necessary in the future to prepare a research programme in the area. At the present level of knowledge, the quantity and the quality of the available information do not allow a final solution for a chronological and cultural interpretation of the known archaeological data. It would be necessary even to adapt the chronological system used today for the European *Barbaricum*. Through the Roman Imperial Period in North-West Romania we understand at the moment the period which starts with the foundation of Roman Dacia and which ends towards the beginnings of the Migration period.

The first part of the study offers an exhaustive list of the archaeological and numismatic discoveries of this period in the Middle and Lower Someș valley. We have insisted on our personal research, of little proportions at the moment, from Lazuri (Satu Mare county) and Lăpușel (Maramureș county) and on the older discoveries from Culciu Mare-Zöldmező (Satu Mare county) (I. Glodariu, 1966). Unfortunately, the older excavations at Medieșul Aurit (Satu Mare county) (S. Dumitrașcu, T. Bader, 1964—1974), though very important, have not been published entirely and in all their complexity.

At Lazuri, Gh. Lazin excavated earlier, in *Rătul lui Béla*, 10 pottery kilns and 6 dwellings, not published yet. We think the pottery kilns belonged to the settlement identified about 600 m to the North-West (point *Lubi Tag*). In this place we have excavated in 1993—1994 a pit-house dwelling of almost 43 sq m (dwelling nr. 2, pl. VIII), probably composed of two rooms (even this is not very obvious) and having two ordinary hearths built on clay postaments. We have illustrated some other items discovered outside the dwellings (pl. XII: 2, 5; pl. XIII: 3, 7, 9, 10; pl. XIV: 3, 4; pl. XVI: 1, 2, 5, 11; pl. XVIII: 3—5, 8, 9; pl. XIX: 3, 7; pl. XXIII: 1—5, 7, 8; pl. XXIV: 1, 1a, 2, 4; pl. XXV: 4, 7, 8, 10, 11; pl. XXVI: 1—3, 8, 9; pl. XXVIII: 1, 5; pl. XL: 1, 3, 4, 6—8, 11; pl. XLI: 2—4; pl. XLII: 1—4, 8).

At Culciu Mare there are several settlements belonging to the Roman period. In *Zöldmező* place three dwellings have been partially uncovered, whose inventory consists mainly of pottery (pl. II—V; pl. VI: 1, 4). In *Boghilaz* place, an unknown number of dwellings have been excavated (Gh. Lazin, 1971), the most important item discovered being a silver brooch wrought in filigree and granulation technique, having close parallels at Litten, Zakrzów and Stráže.

The Constantinus II coin from the settlement at Mesteacăn (Maramureş county) seems to us very important. This little settlement (situated on the former Roman *limes*) has only one archaeological level, so it belongs to the second half of the 4-th century A.D., using the *terminus post quem* suggested by the coin.

The second part of the study contains several general observations concerning the pottery of the Roman period in North-West Romania, connected with the pottery in the Upper Tisa region. Two categories constantly appear: the wheel-made one and the hand-made one. The wheel-made pottery can be divided into the following groups: fine grey pottery (always the majority), fine brick-colour pottery, then the jars of rough fabric particularly of grey colour and the imported Roman pottery. We have reasons to believe that during the Roman imperial period the wheel-made pottery is relatively uniform, so very difficult to be placed in a chronological-typological pattern. New elements have been added to the end of the 2-nd century A.D. and in the second half of the 4-th century A.D., as well. It is very probable that the North-West Romania area has kept the pottery production tradition of Celto-Dacian origin. So, it contributed to the genesis of the pottery of the Roman Imperial period on the Upper Tisa. At the same time, the North-West Romanian area represented the main intermediary zone which transmitted further, towards the Upper Tisa valley, the influences of the Dacian provincial pottery.

To the hand-made pottery group there belongs some fine Przeworsk pottery from Lazuri (pl. XXXVIII: 1—5); from the same site there comes also ordinary Przeworsk pottery (pl. XXII: 13; pl. XXIII: 1, 2, 4).

It is very possible that in time the proportion of rough fabric jars may have grown, as proved by a comparison between the pottery from Culciu Mare — *Zöldmező* and that from the dwelling nr. 2 from Lazuri. The fine grey pottery, consisting mainly of bowls, dishes and flagons had the destination of a dinner service, while the jars worked in rough fabric and the hand made ones were used for cooking.

In the third part of this study we have tried to arrange all discoveries in a chronological frame, as narrow as possible, using the cultural areas which seem to interfere in North-West Romania in several periods. Unfortunately the best analogies are represented only by pottery, so the conclusions are not convincing enough.

Inside dwelling nr. 2 at Lazuri the main part of the wheel-made pottery can be connected with the neighbour provincial Roman context, having good parallels on the *limes*, at Porolissum. Some types of bowls have close analogies in the 2-nd — 3-rd centuries layers of the settlement at Trstené pri Hornáde (Košice region) (pl. XXXV: 9—13). We consider very significant the presence of Przeworsk type fine pottery (pl. XXXV: 1, 3—5), which is not used any more towards the end of the 2-nd century — the beginnings of the 3-rd century A.D. in the outlying area of the Przeworsk culture. Near the hearths we have found the handle of a Roman bronze vessel (pl. XXV: 1; pl. XXXIX: 3), having good parallels in Porolissum and the needle of a bronze brooch, probably of curved foot type (pl. XXV: 3). The evidence indicate for the dwelling nr. 2 at Lazuri a first half of the 3-rd century A.D. dating (maybe it starts even in the second half of the 2-nd century). Outside the dwellings there have also been discovered: the triangular foot of a strongly profiled Roman bronze brooch, a type dating in the Empire not later than the middle of the 2-nd century A.D. (pl. XXV: 4); an amber pendant with the shape of an "8" which must belong to a period after the first half of the 3-rd century (pl. XXV: 8); a little pottery vessel (pl. XXIV: 1, 1a; pl. XLII: 2) and sherds of Przeworsk type (pl. XXIV: 2, 4; pl. XLII: 1, 4 etc.), all dating from the end of the 2-nd century or from the 3-rd century.

Coming from the pottery kilns area at Lazuri (*Rătul lui Bela* place), a flagon and a deep bowl (pl. XXXVIII: 6) had been published, by photos only, having good analogies in Sântana de Mureş—Cernjachow culture, dating probably from the second half of the 4-th century A.D.

The pottery from Lăpuşel (pl. XXVIII—XXXI) can be compared with that from the dwelling nr. 2 at Lazuri and belongs to the 3-rd century, maybe even to the end of the 2-nd century. It must be stressed that here the hand-made Dacian pottery is more frequent (pl. XXIX: 2, 5—8).

In the case of the cremation cemetery from Medieşul Aurit (it was partially destroyed, 74 graves being excavated) we have tried, starting from different bibliographical references of the authors of the excavations, to reconstitute the metal inventory of the graves. There are, often mixed, items which are frequently discovered in the Przeworsk culture, such as: some types of brooches, shield *umbones*, lance heads, spurs, scissors, basket-shape iron pendants, flint steels. The secondary burning of the urns and funerary objects was identified also. The cemetery cannot be dated till the 4-th century, the majority of the artefacts (as Roman brooches) belonging to the 3-rd century. We must remark the Dacian origin of the hand-made pottery and of a part of the wheel-made one (as the fruit-stands).

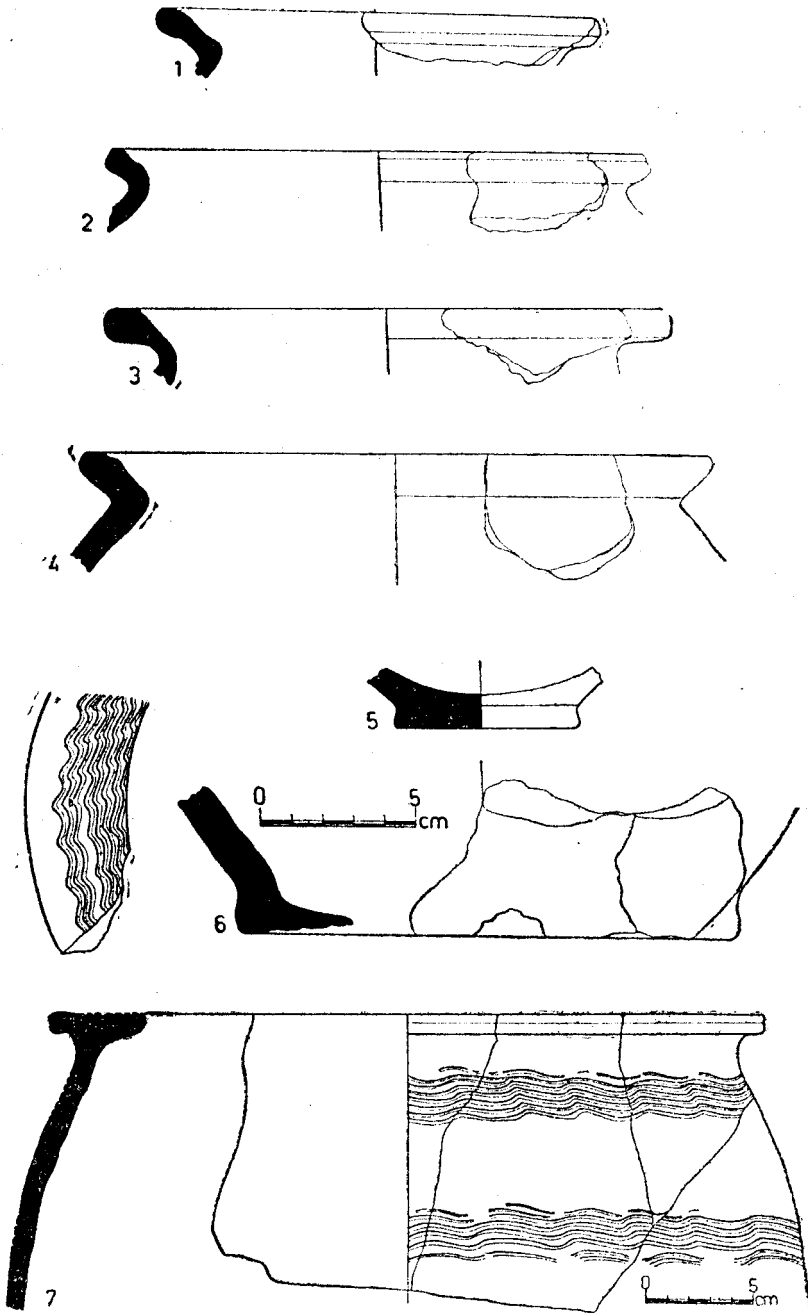
At Medieşul Aurit and Lazuri the number of pottery kilns must have been greater, their dating would be separately done, as it is obvious, they did not work all at the same time.

Two clay vessels from Culciu Mare — Zöldmező have good analogies in the final part of the 4-th century A.D. (pl. II: 3; pl. II: 4).

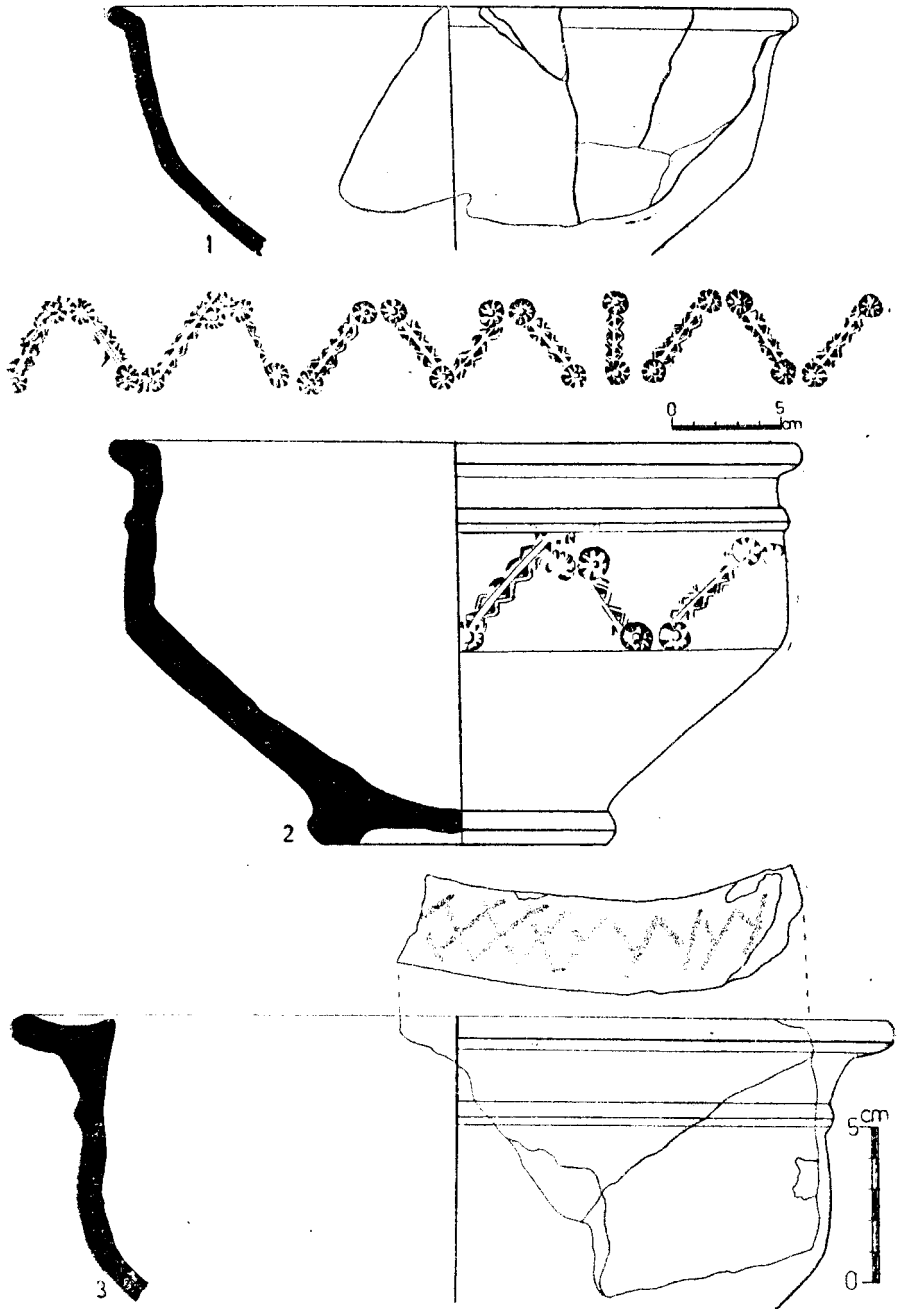
In the settlement at Lazuri the artefacts show the presence of several cultural spheres during the 2-nd — 4-th centuries. At the moment we have not identified the different layers. The North European brooch found at Culciu Mare — *Boghilaz* is dating the dwellings in the second half of the 3-rd — first quarter of the 4-th centuries. The three dwellings from Zöldmező place (the same village) can be dated in the 4-th century, maybe its second half. The dwelling from Mesteacăn can be well dated in the second half of the 4-th century.

At the end, we have tried to stress some conclusions. In the region, the period before the Marcomannic Wars and the final part of the end the Roman Imperial period are almost unknown. The increase of the archaeological evidence is obvious between the end of the 2-nd and end of the 4-th centuries, even only a part of the existing sites are known. A unique situation is represented by Boineşti (Satu Mare county) where a prehistorical hill-fort (unpublished excavations, T. Bader 1970) was probably used later. The Middle Someş valley was probably not in the Roman period an easy route from the Baia Mare Depression towards Roman Dacia, maybe because of the big forests and deep swamps which could have existed.

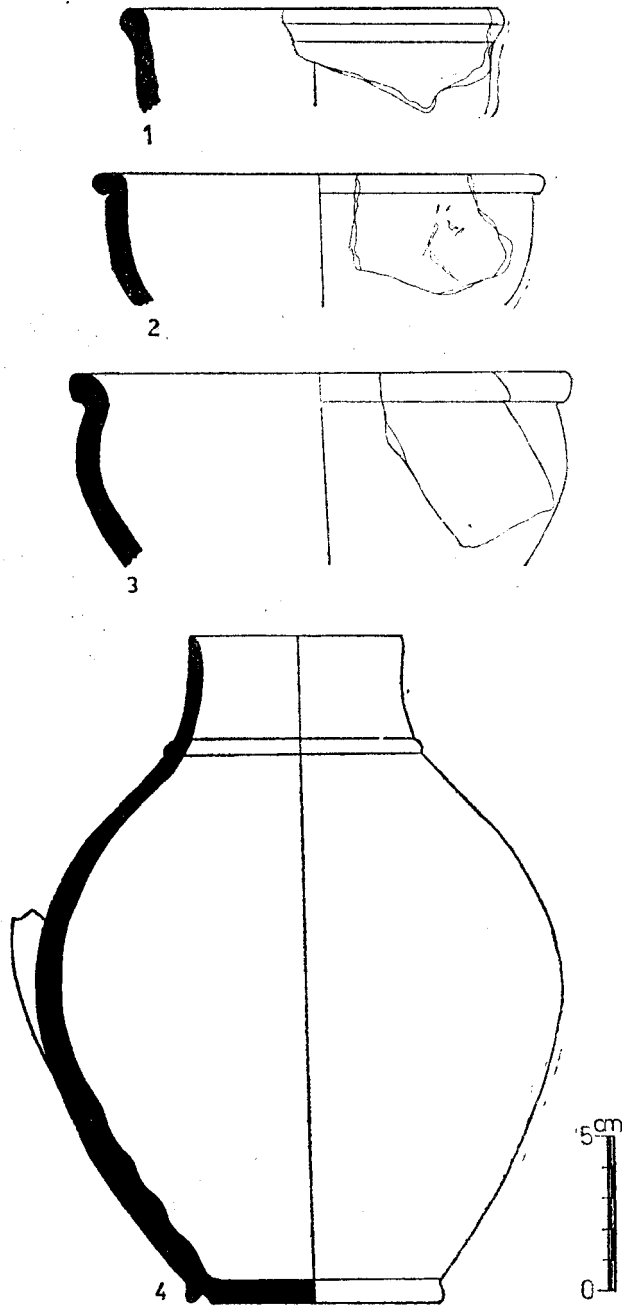
The ethnical problem of the period is very complex. To solve it, it is necessary to take into consideration a larger territory, including the Upper Tisa one. As during the Late Latène period the limits of the Dacian world were situated further North than today North-West Rumania, here, the Dacians, as well as some Late Celtic population, represented the older ethnic stratum. Starting with the Marcomannic Wars the ethnical reality became more complicated. First, we can presume that groups of Dacians and Costoboci pressed from the North by other populations, arrived in the region, probably, together with Przeworsk groups with whom they were living mixed on the Upper Tisa from the end of the 1-st century A.D. Second, Przeworsk warriors groups arrived on the Lower Someş valley (probably the Vandals/Victuali). The settlements from North-West Rumania, even not very well known, provide the image of sedentary communities (i.e., they have an active pottery production and in the dwelling nr. 2 at Lazuri, bones of domestic pig have been found).

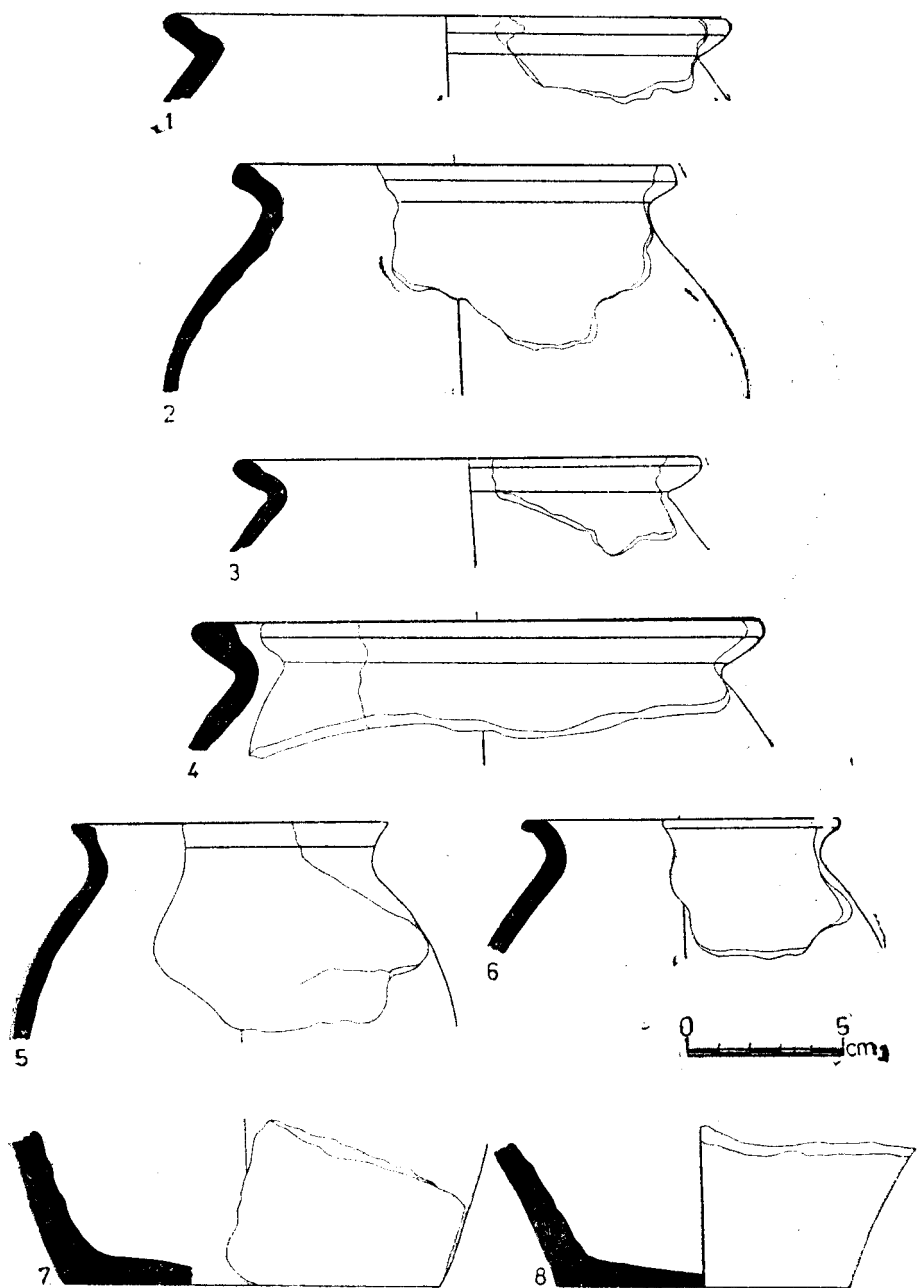
Pl. I. Culciu Mare — Zöldmező, locuința nr. 1 (1—4). Culciu Mare — Boghilaz (5—7).

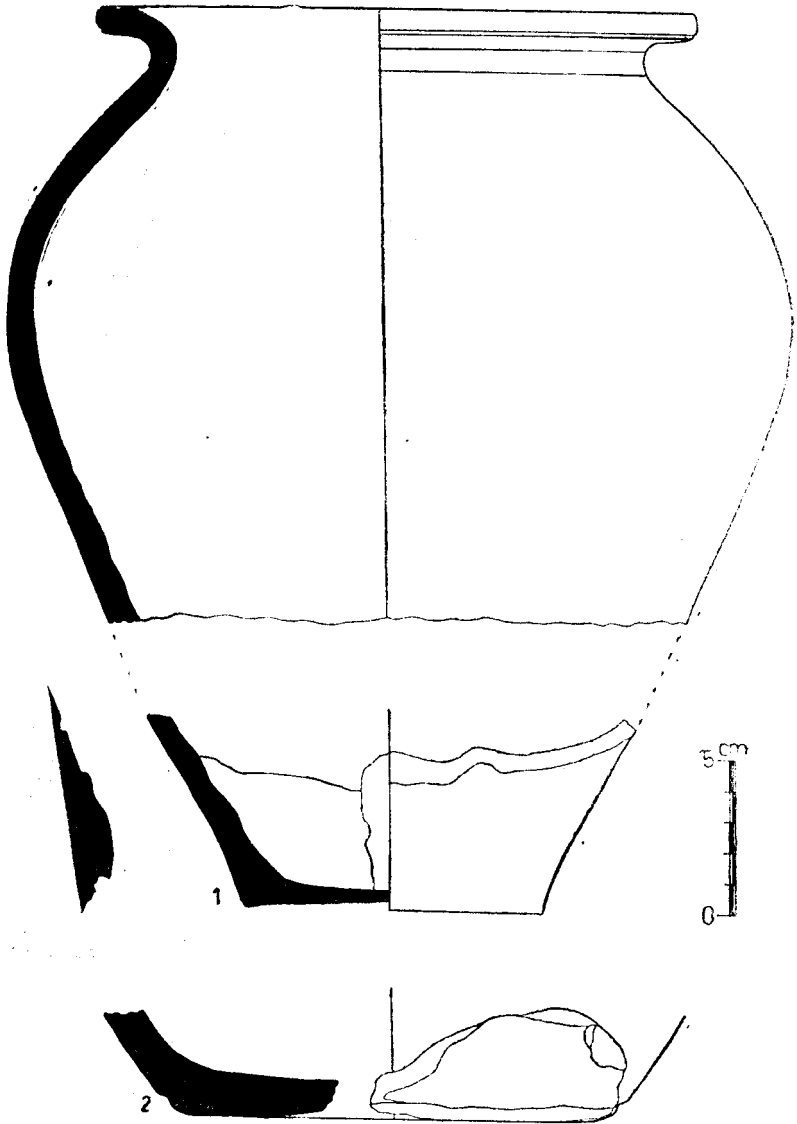
Pl. II. Culciu Mare -- Zöldmező: locuința nr. 1 (1, 3); locuința nr. 2 (2).

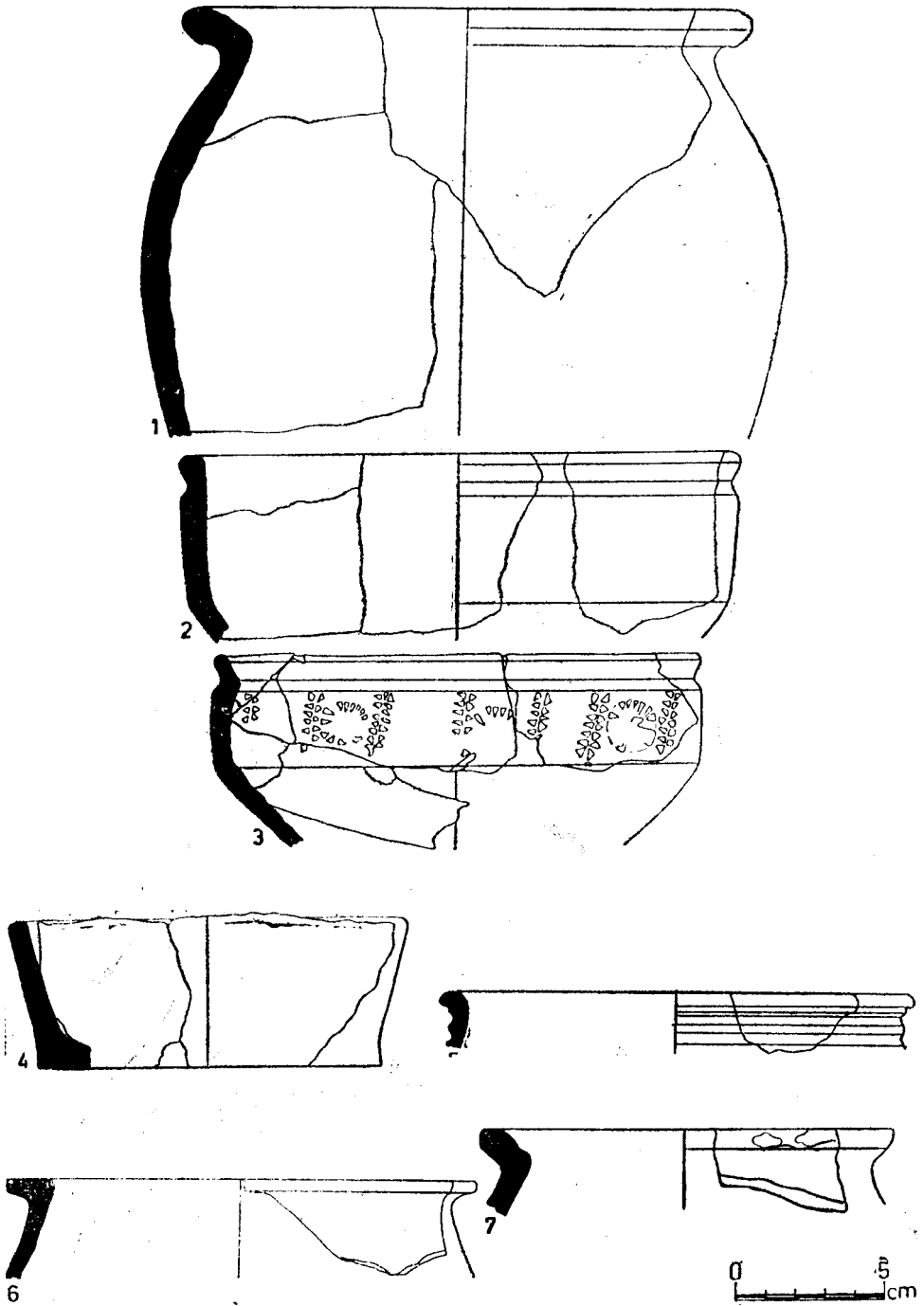
Pl. III. Culciu Mare — Zöldmező: locuința nr. 1 (2); locuința nr. 2 (1, 3);
locuința nr. 3 (4).

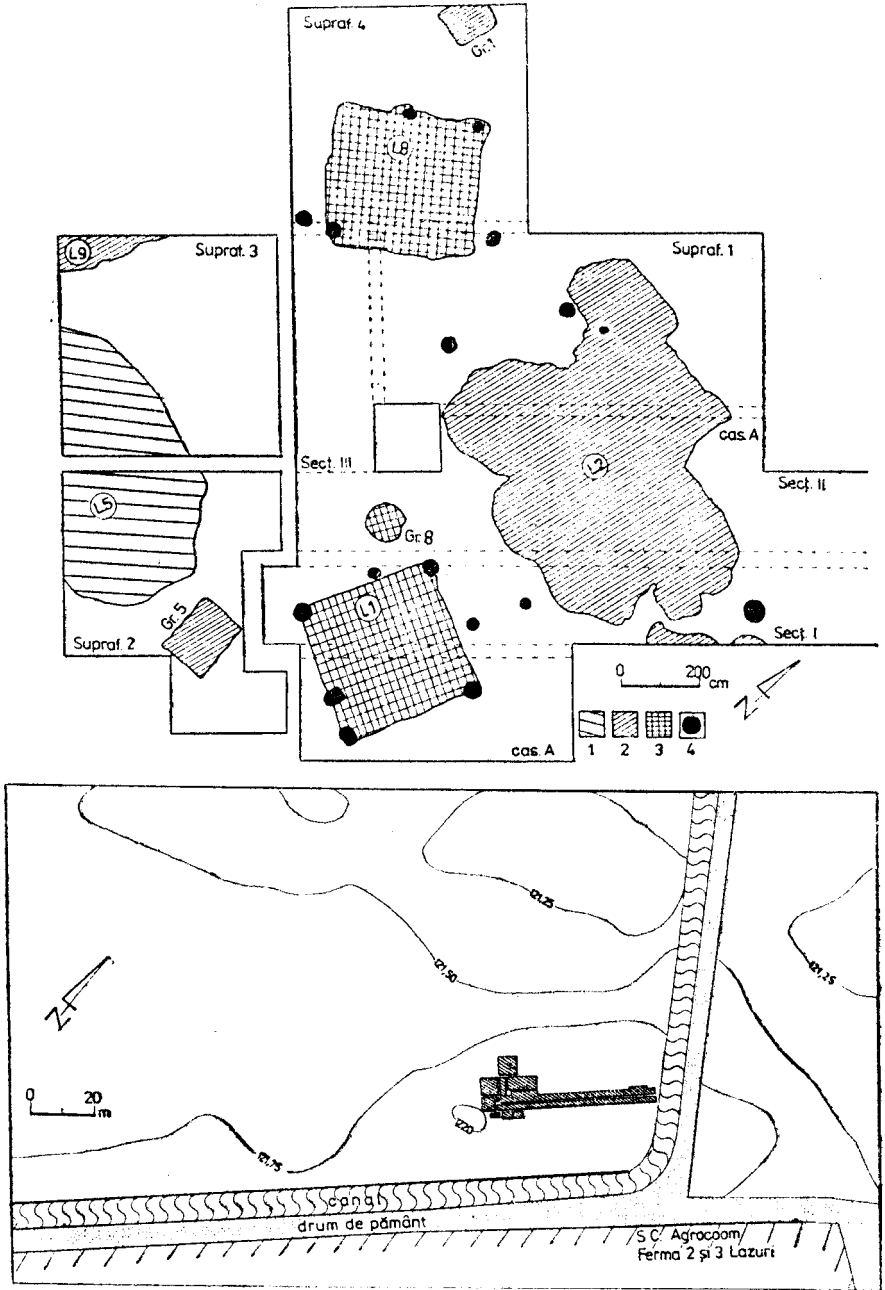
Pl. IV. Culciu Mare — Zöldmező: locuința nr. 2 (1, 2, 5—7); locuința nr. 3 (3, 4, 8).

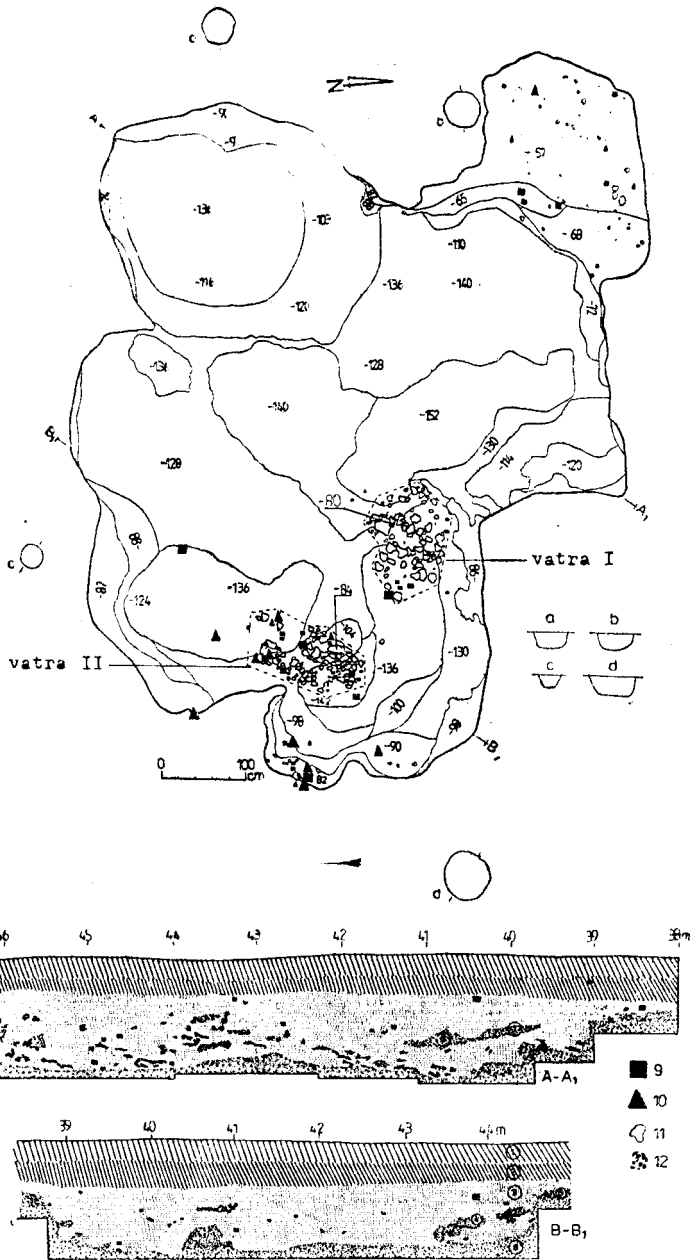
Pl. V. Culciu Mare — Zöldmező: locuința nr. 3.

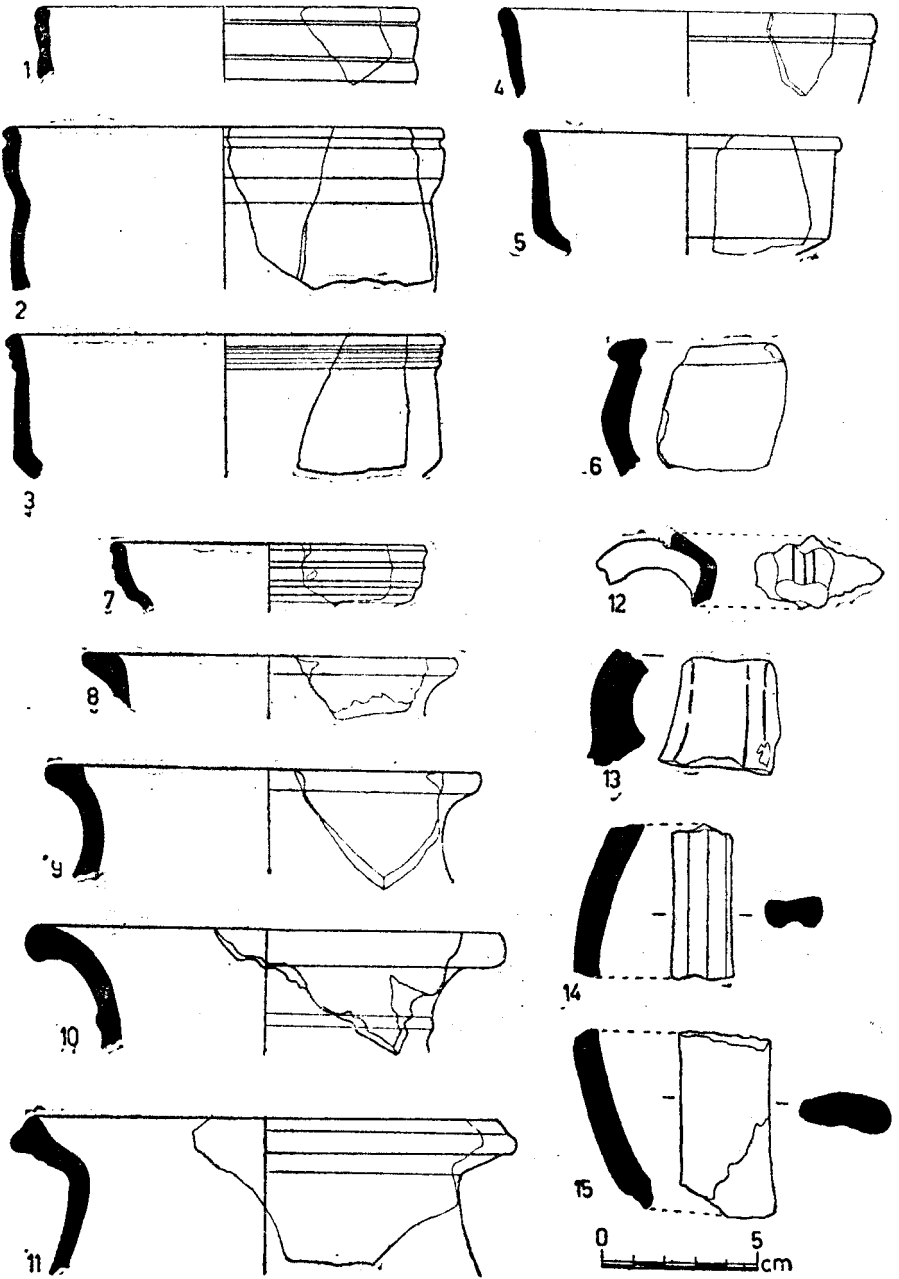
Pl. VI. Culciu Mare — Zöldmező, locuința nr. 3
(1, 4); Mesteacăn (2, 3, 5—7).

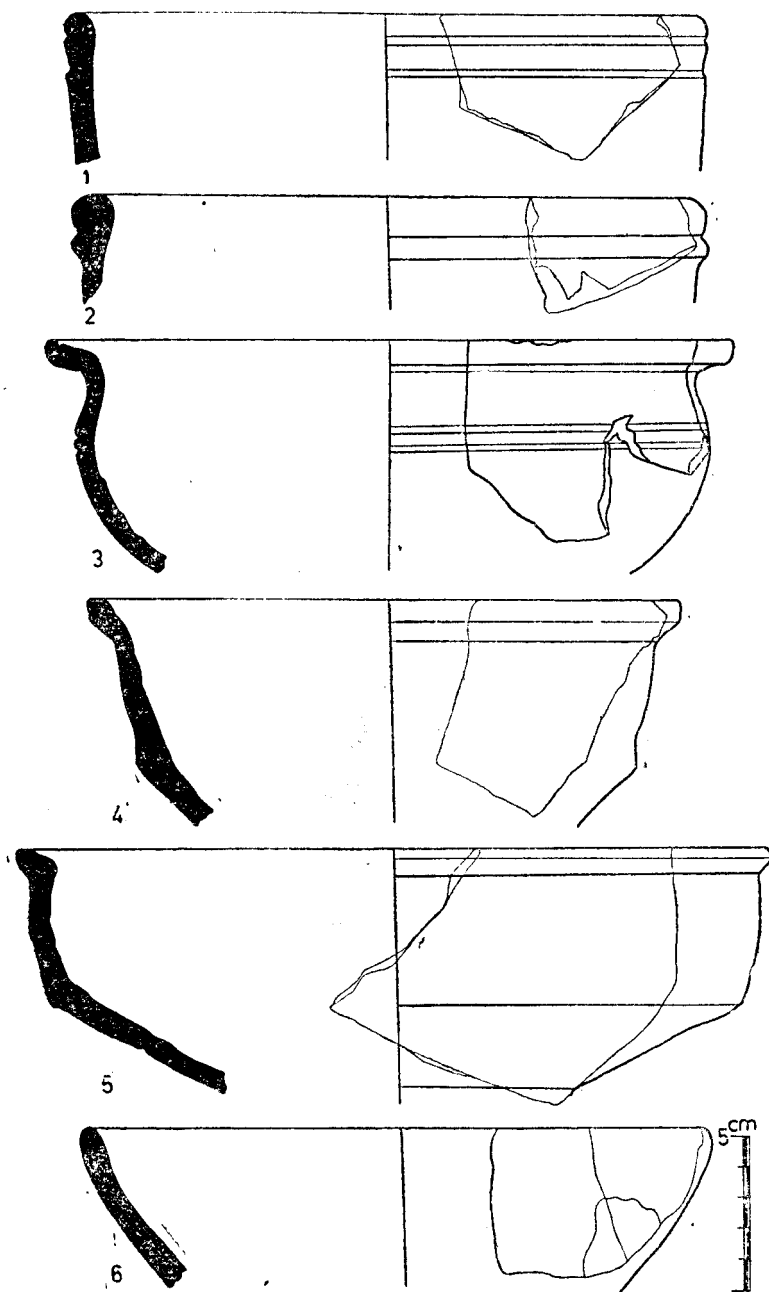
Pl. VII. Lazuri — *Lubi Tag*. Complexe arheologice: 1. Latène; 2. epoca romană; 3. sec. VI—VII. 4. groapă de stâlp.

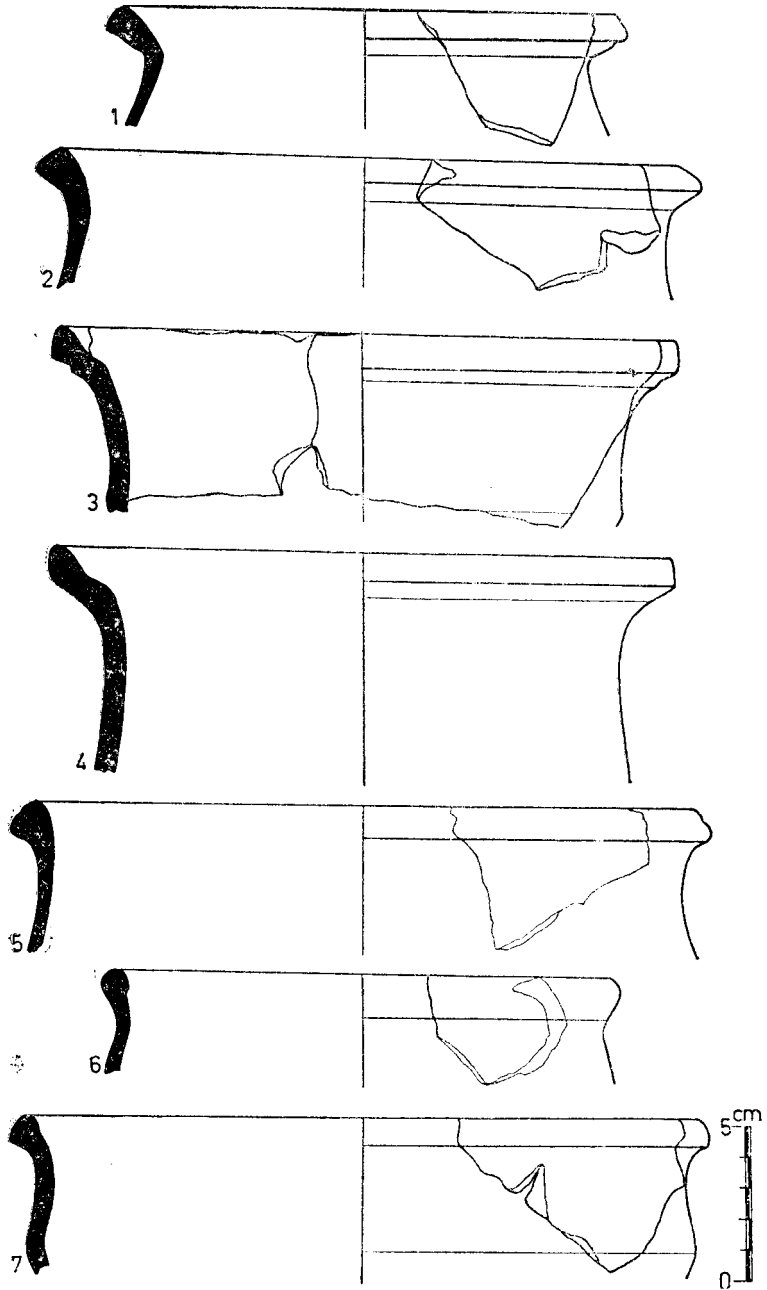
Pl. VIII, Lazuri — *Lubi Tag*, locuința nr. 2. 1. Arătură. 2. Pământ negru-cenușiu. 3. Pământ negru, afânat. 4. Lut galben amestecat cu pământ negru. 5. Pământ brun-gălbui. 6. Agilă galbenă (sterilul arheologic). 7. Pământ ars amestecat cu cenușă și cărbune. 8. Pământ ars. 9. Fragmente ceramice. 10. Oase. 11. Lipitură de vatră. 12. Cărbune.

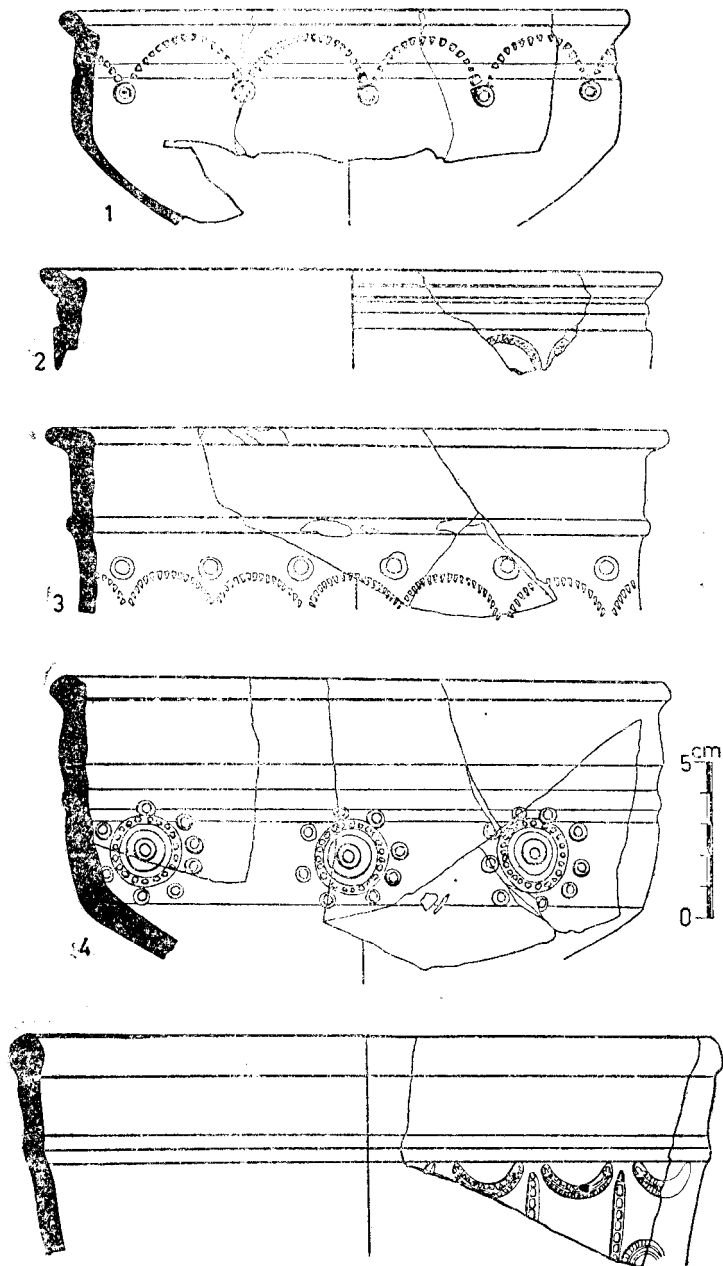
Pl. IX. Lazuri — *Lubi Tag*, locuința nr. 2. Ceramică fină cenușie (1—5; 7—12) și cărămidă fină lucrată la roată (6).

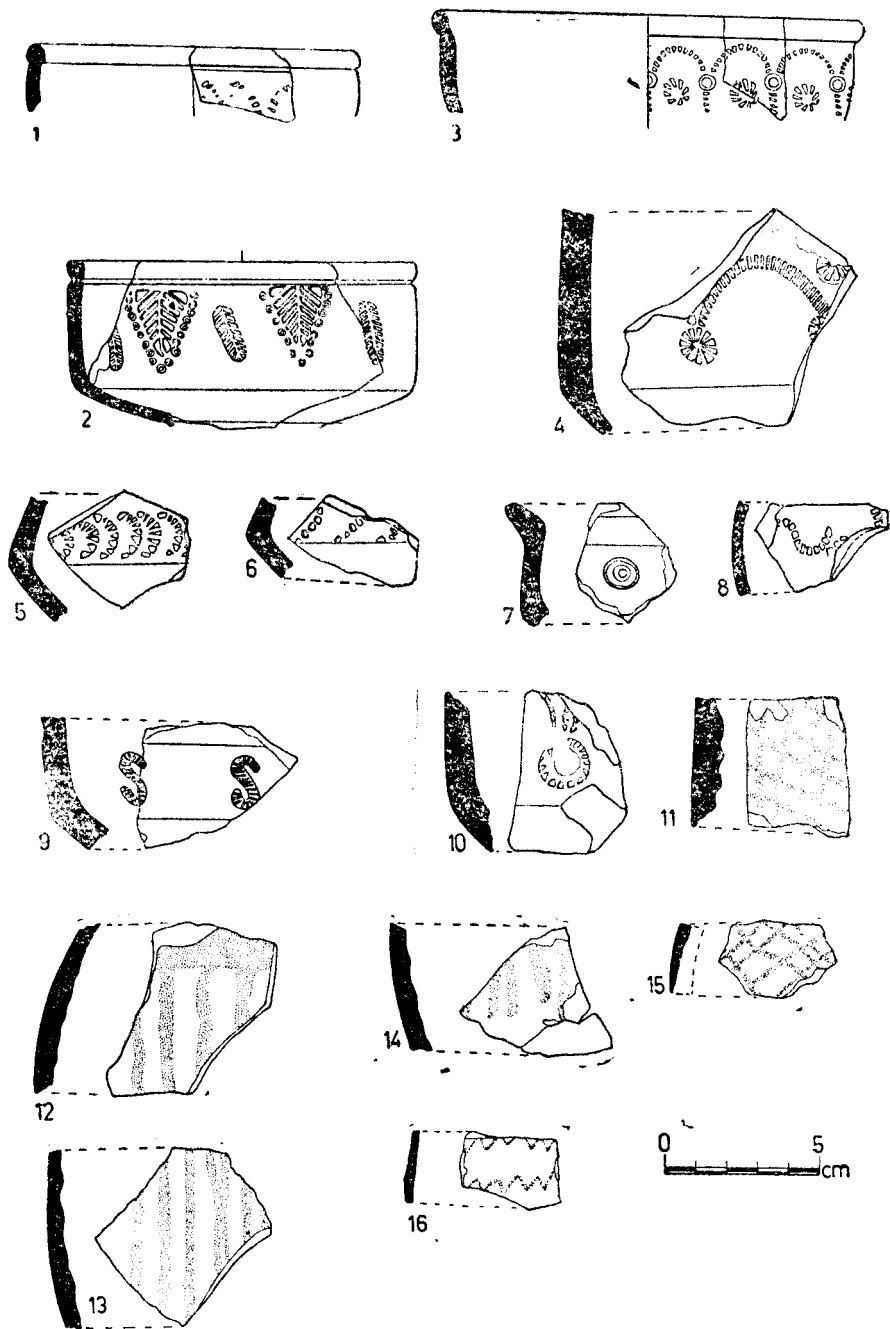
Pl. X. Lazuri — *Lubi Tag*, locuința nr. 2. Ceramică fină cenușie lucrată la roată.

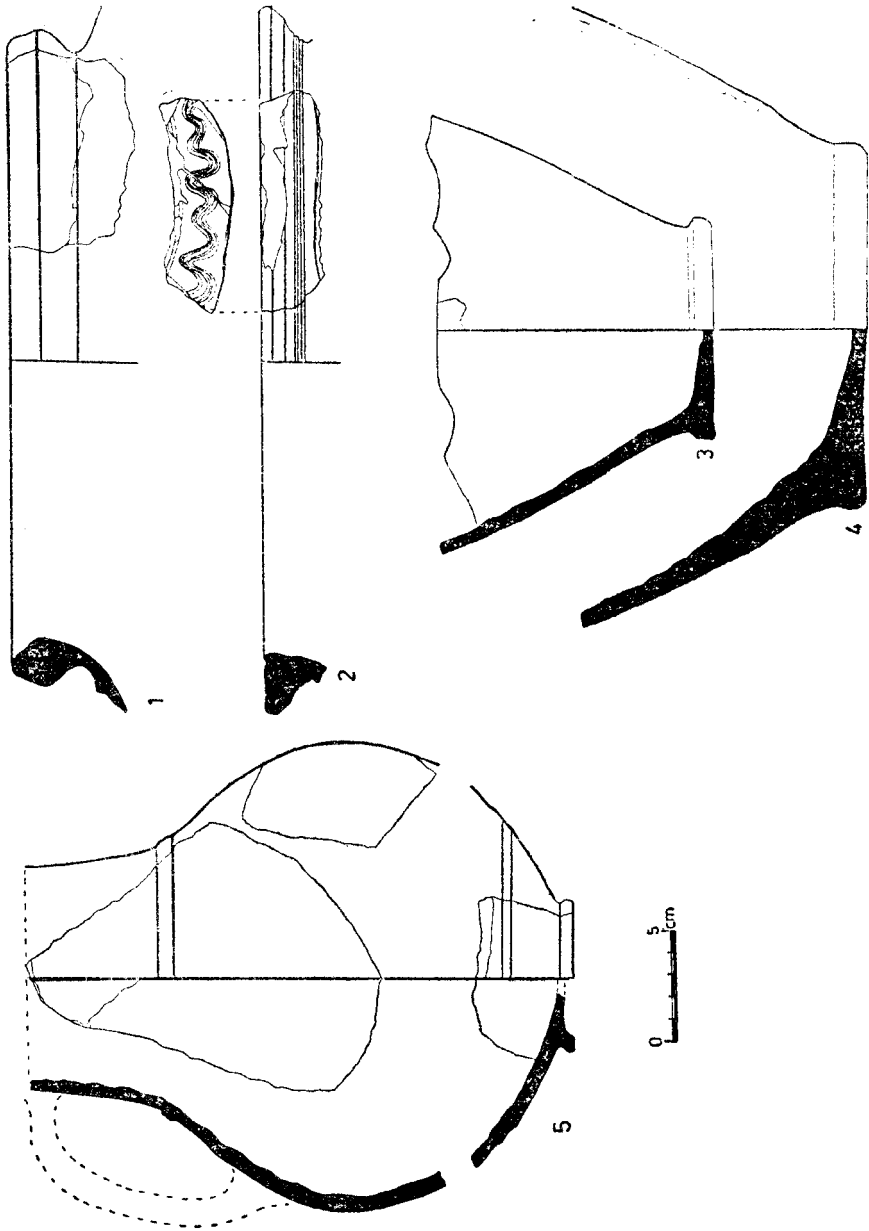
Pl. XI. Lazuri — *Lubi Tag*, locuința nr. 2. Ceramică fină cenușie lucrată la roată.

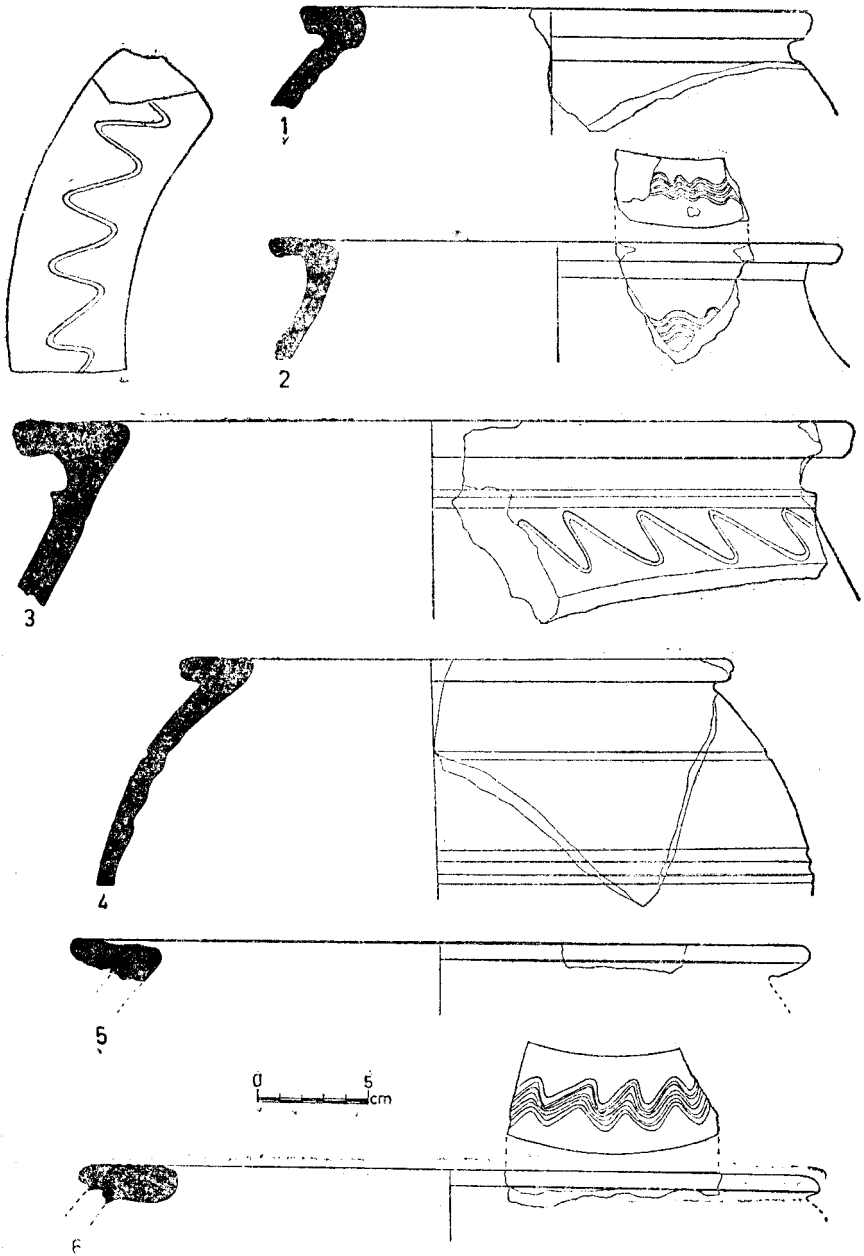
Pl. XII. Lazuri — *Lubi Tag*. Ceramică cenușie fină lucrată la roată: locuința nr. 2 (1); Sf. 2 (2); Sf. 3 (3, 4); S I (5).

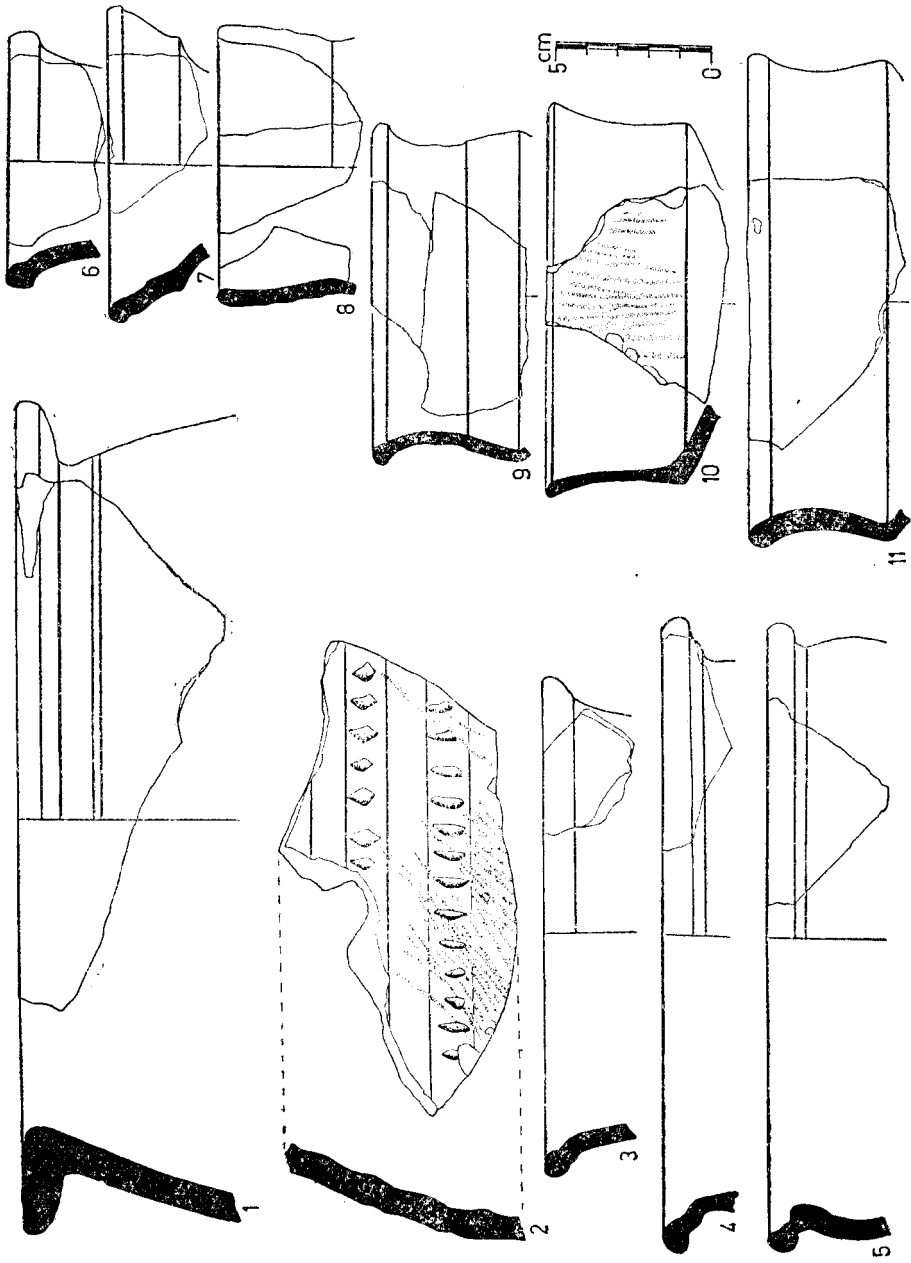
Pl. XIII. Lazuri — Lubi Tag. Ceramică fină cenușie (1—7, 9—14, 16) și fină cărămidă lucrată la roată (8, 15). Locuința nr. 2 (1, 2, 5, 8, 11, 12, 15); zona locuinței nr. 2, până la —50 cm (6, 13, 14, 16); Sf. 2 (3, 7, 9); S II (4, 10).

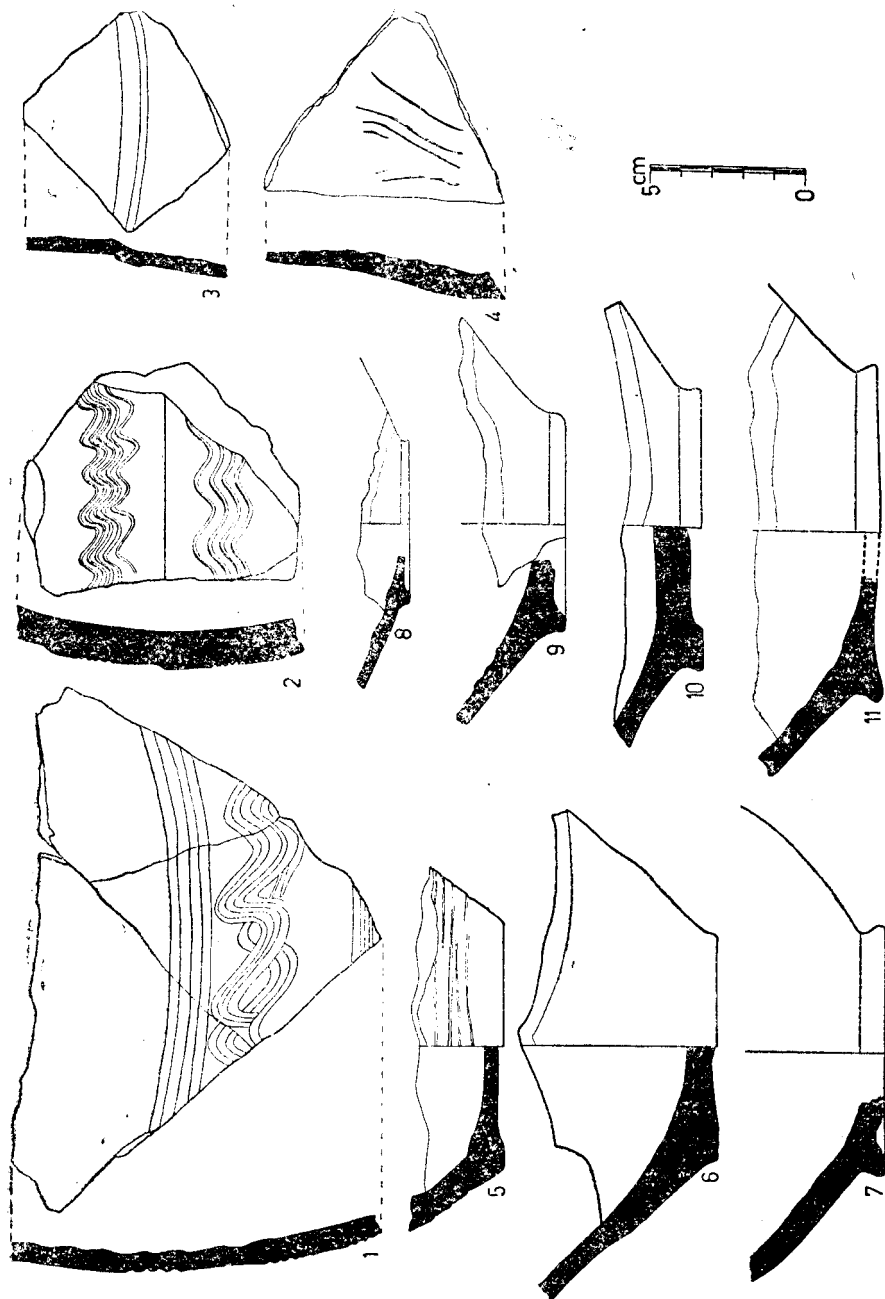
Pl. XIV. Lazuri — *Lubi Tag*. Ceramică fină cenușie (1, 3—5) și cărămizie (2) lucrată la roată: locuința nr. 2 (1, 2, 5); stratul de cultură (3, 4).

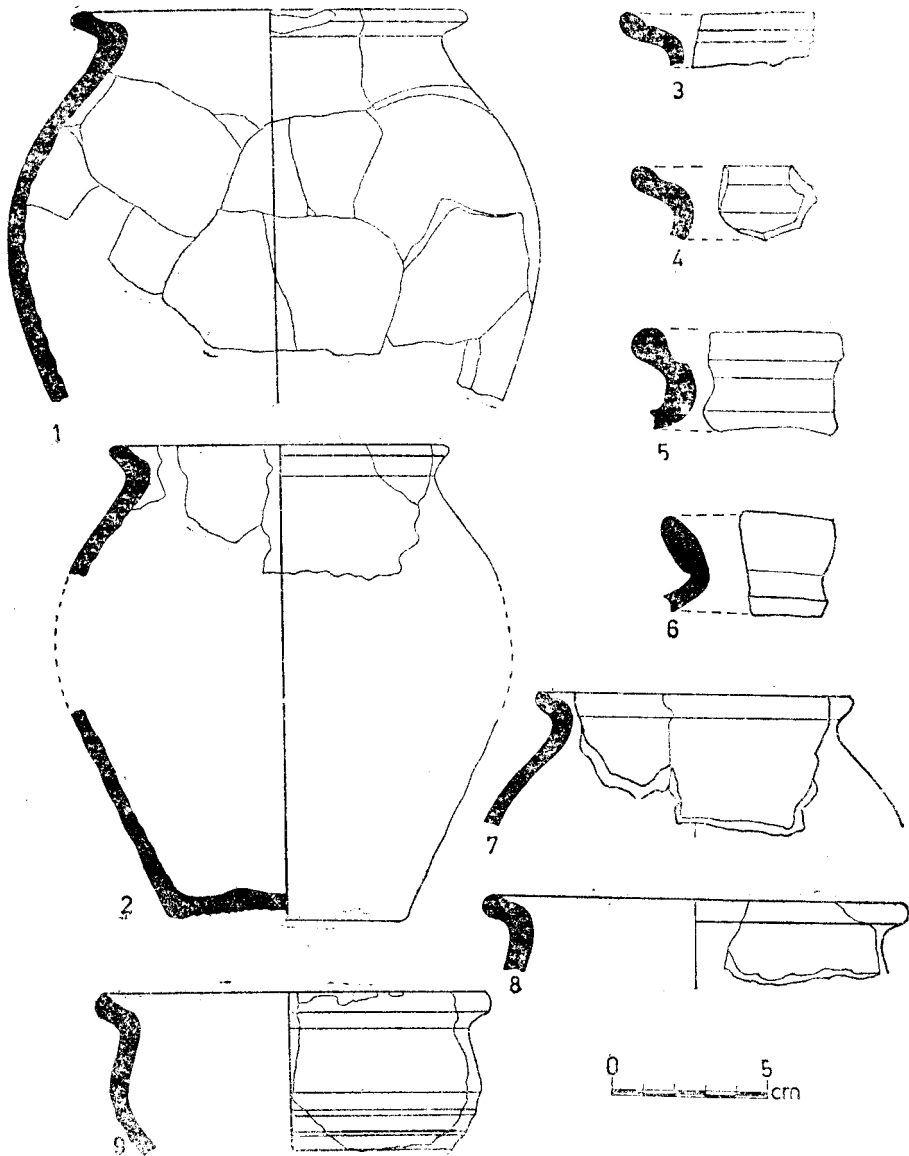
Pl. XV. Lazuri — *Lubi Teg*. Ceramică cenușie fină lucrată la roată, locuința nr. 2.

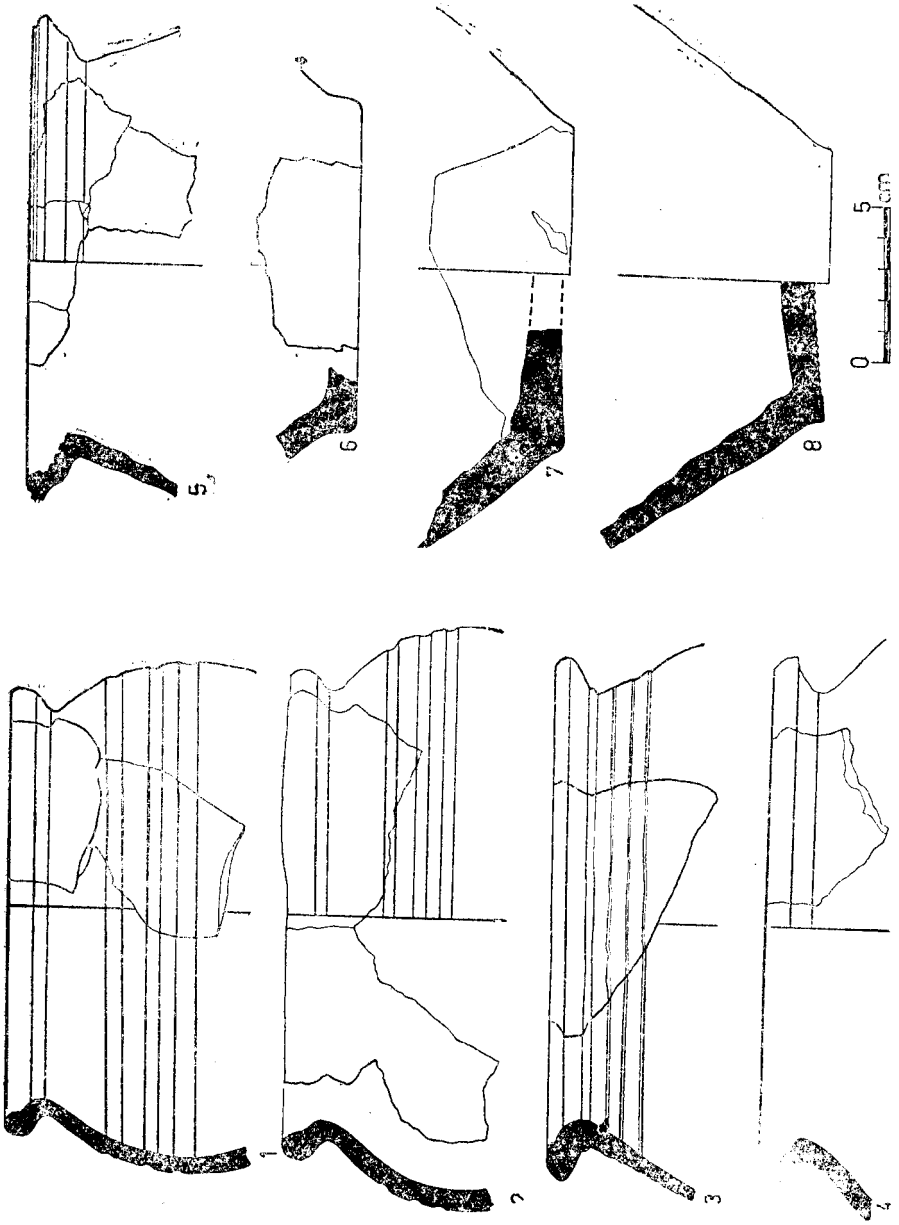
Pl. XVI. Lazuri — *Lubi Tag*. Ceramică cenușie fină lucrată la roată: zona locuinței nr. 2, până la —50 cm (3, 4, 6—10); Sf. 4 (1, 2, 5, 11).

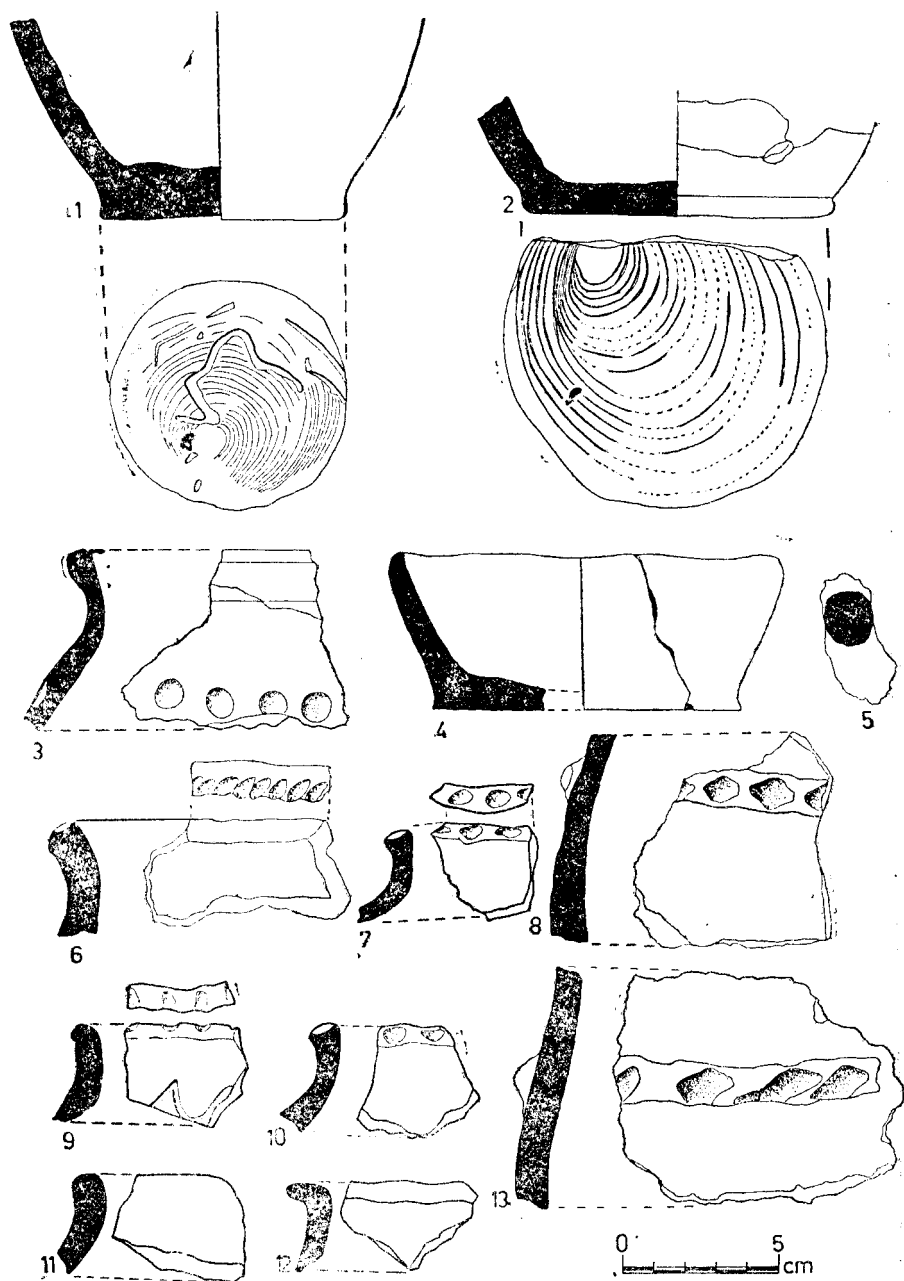
Pl. XVII. Lazuri — Lubi Tag. Ceramică cenușie fină (1, 2, 4—11) și cărămie fină lucrată la roată (2): locuința nr. 2.

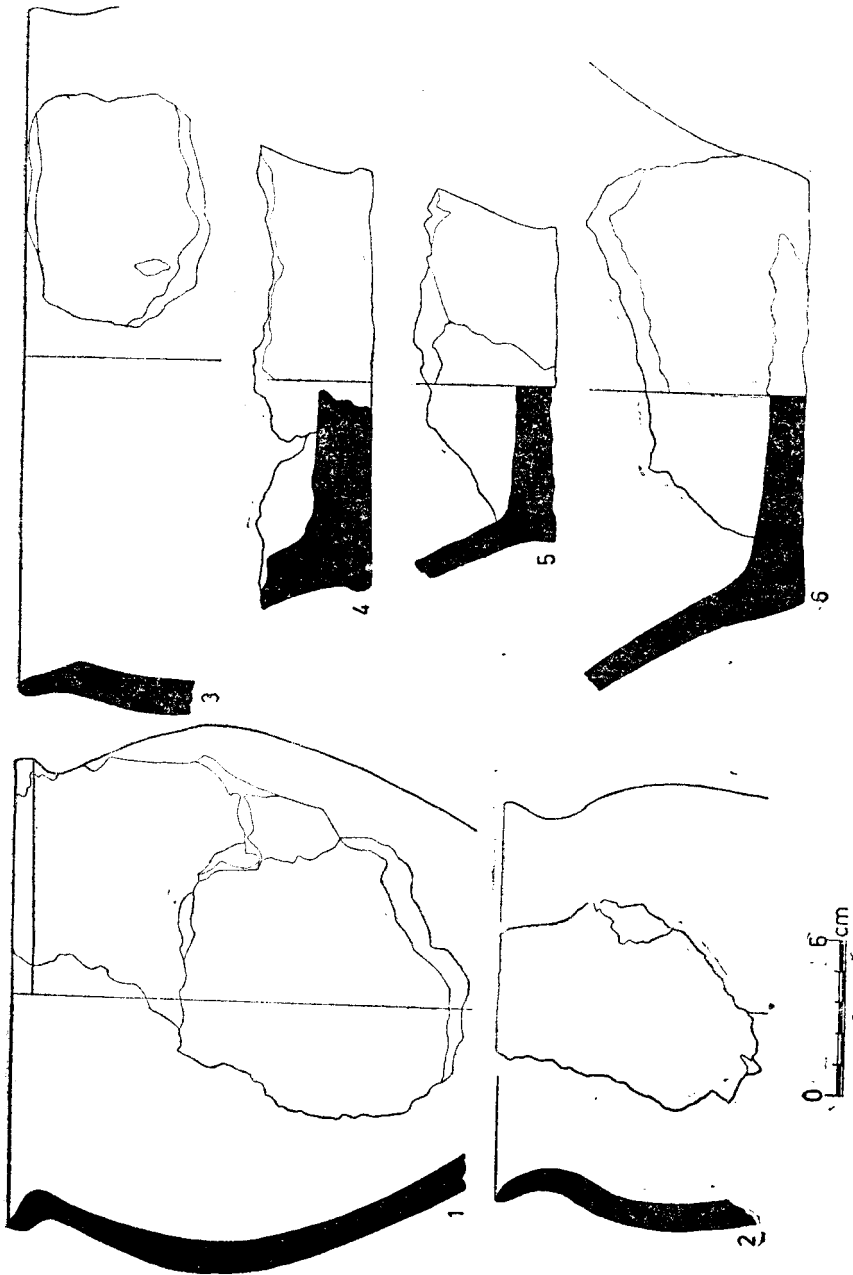
Pl. XVIII. Lazuri — *Iubi Tag*. Ceramică zgrunțuroasă lucrată la roată: locuința nr. 2 (1, 2, 6, 7); stratul de cultură (3—5, 8, 9).

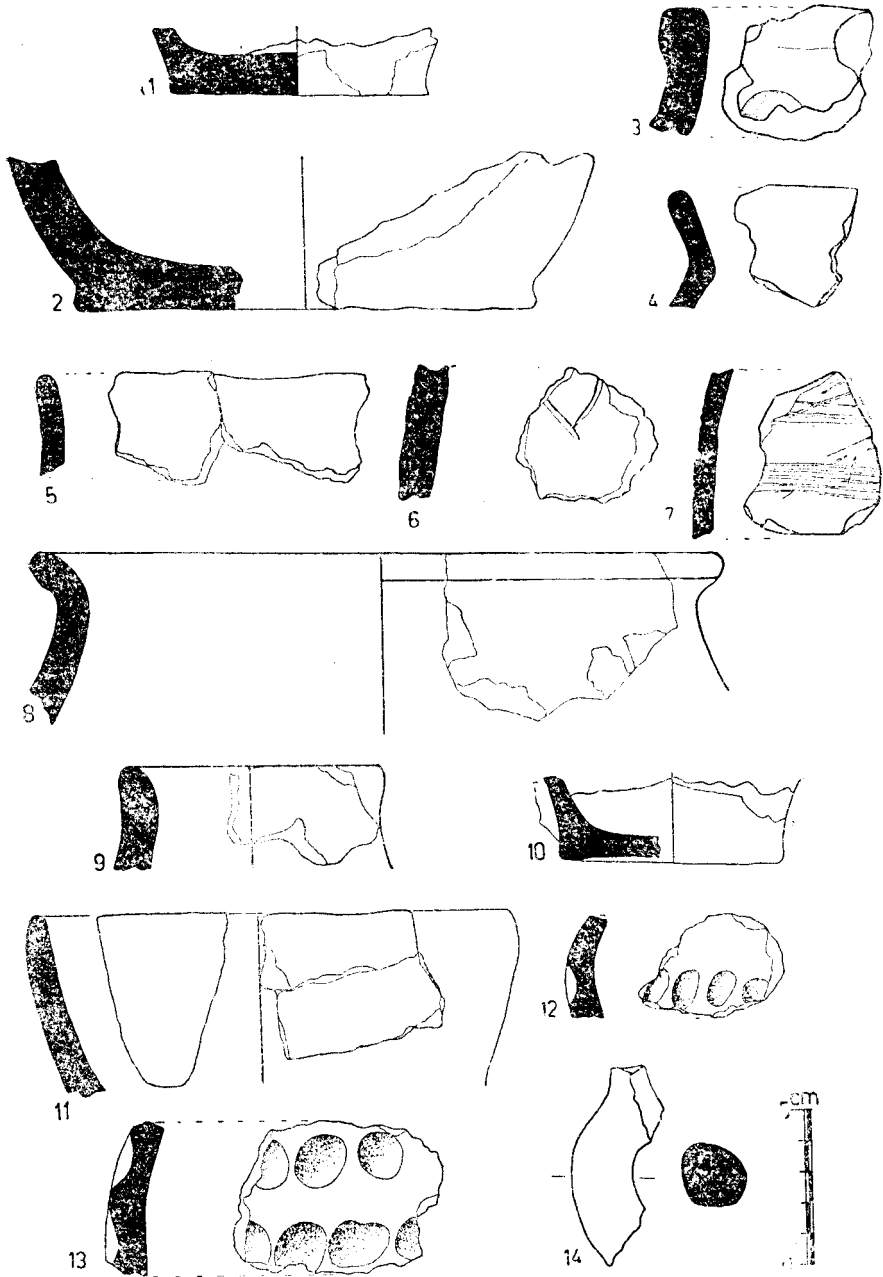
Pl. XIX. Lazuri — *Lubi Tag*. Ceramică zgrunțuroasă lucrată la roată: locuința nr. 2 (1, 2, 8); stratul de cultură (3—7).

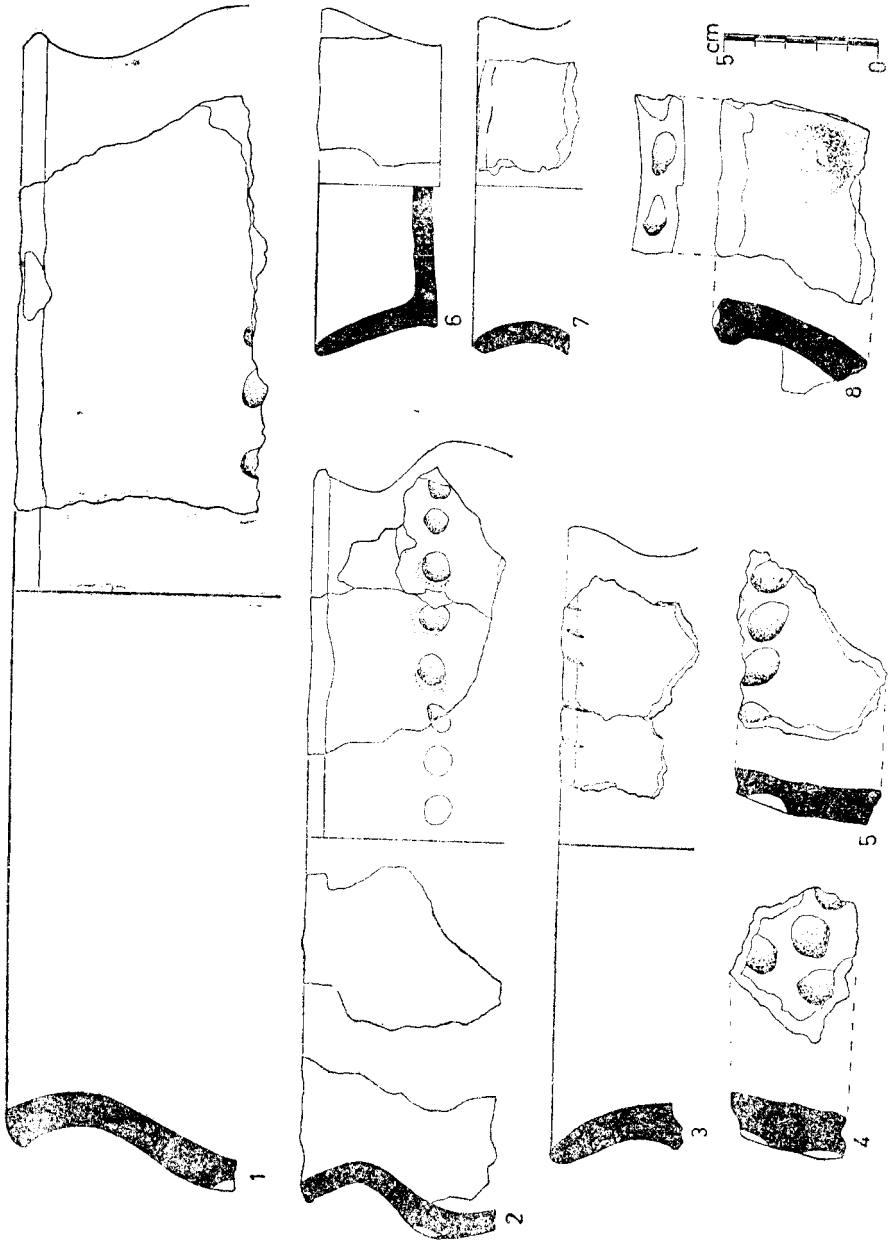
Pl. XX. Lazuri — *Lubi Tag*. Ceramică zgrunțuroasă lucrată la roată (1, 2) și ceramică lucrată cu mâna (3—13): locuința nr. 2.

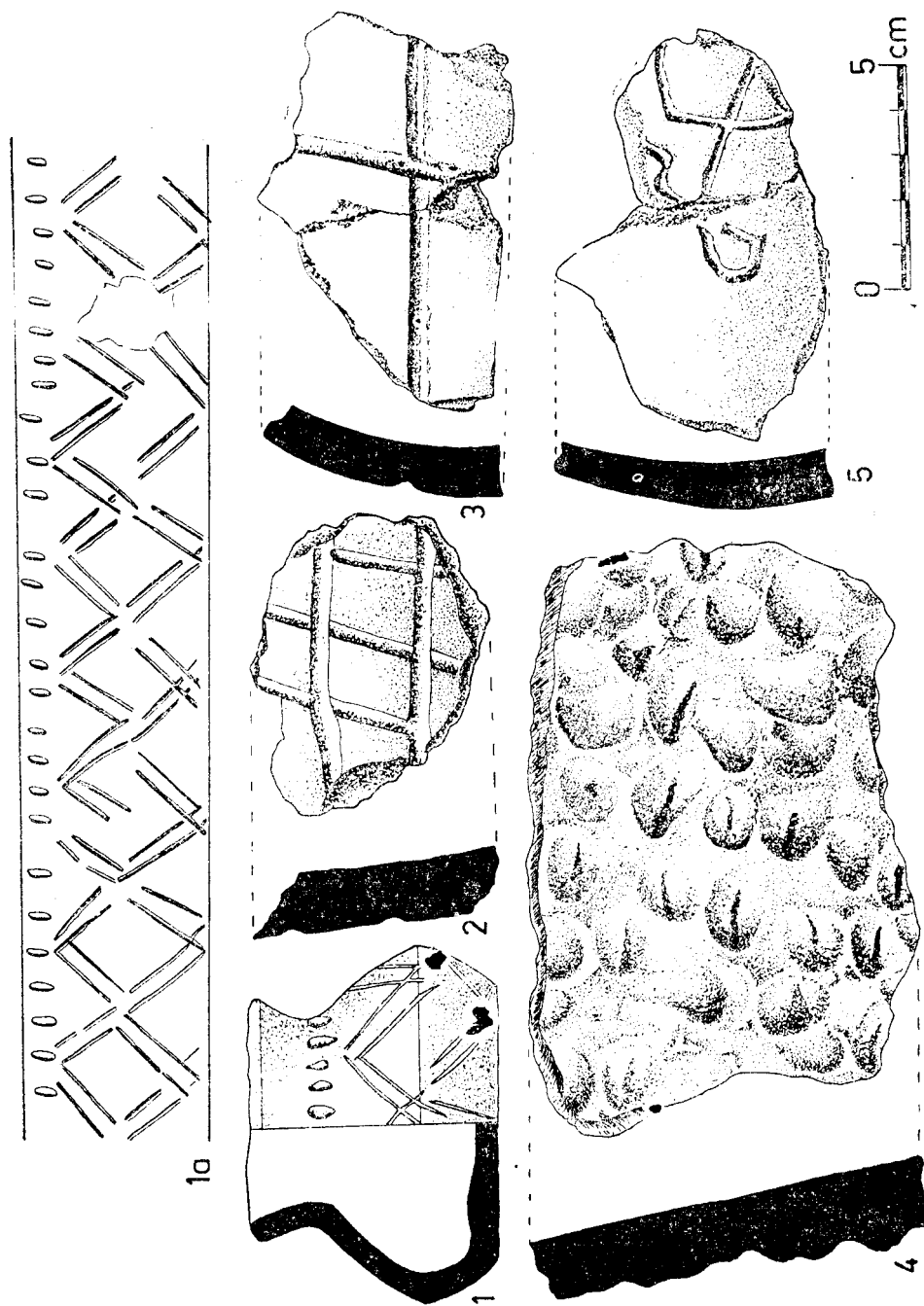
Pl. XXI. Lazuri — *Lubi Tag*. Ceramică lucrată cu mâna: locuința nr. 2.

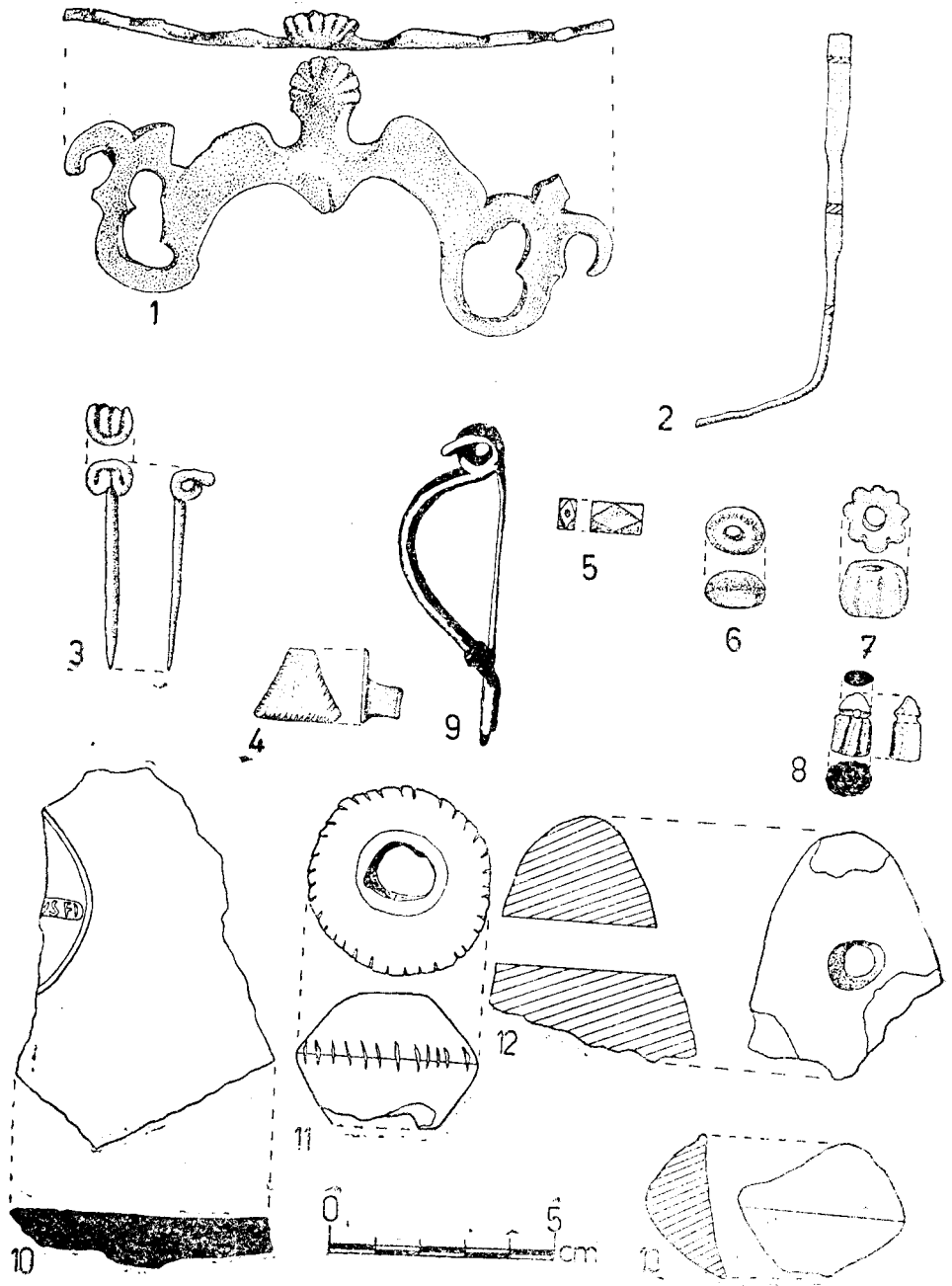
Pl. XXII. Lazuri — *Lubi Tag*. Ceramică lucrată cu mâna: locuința nr. 2 (1-9); zona locuinței nr. 2 până la -50 cm (10-14).

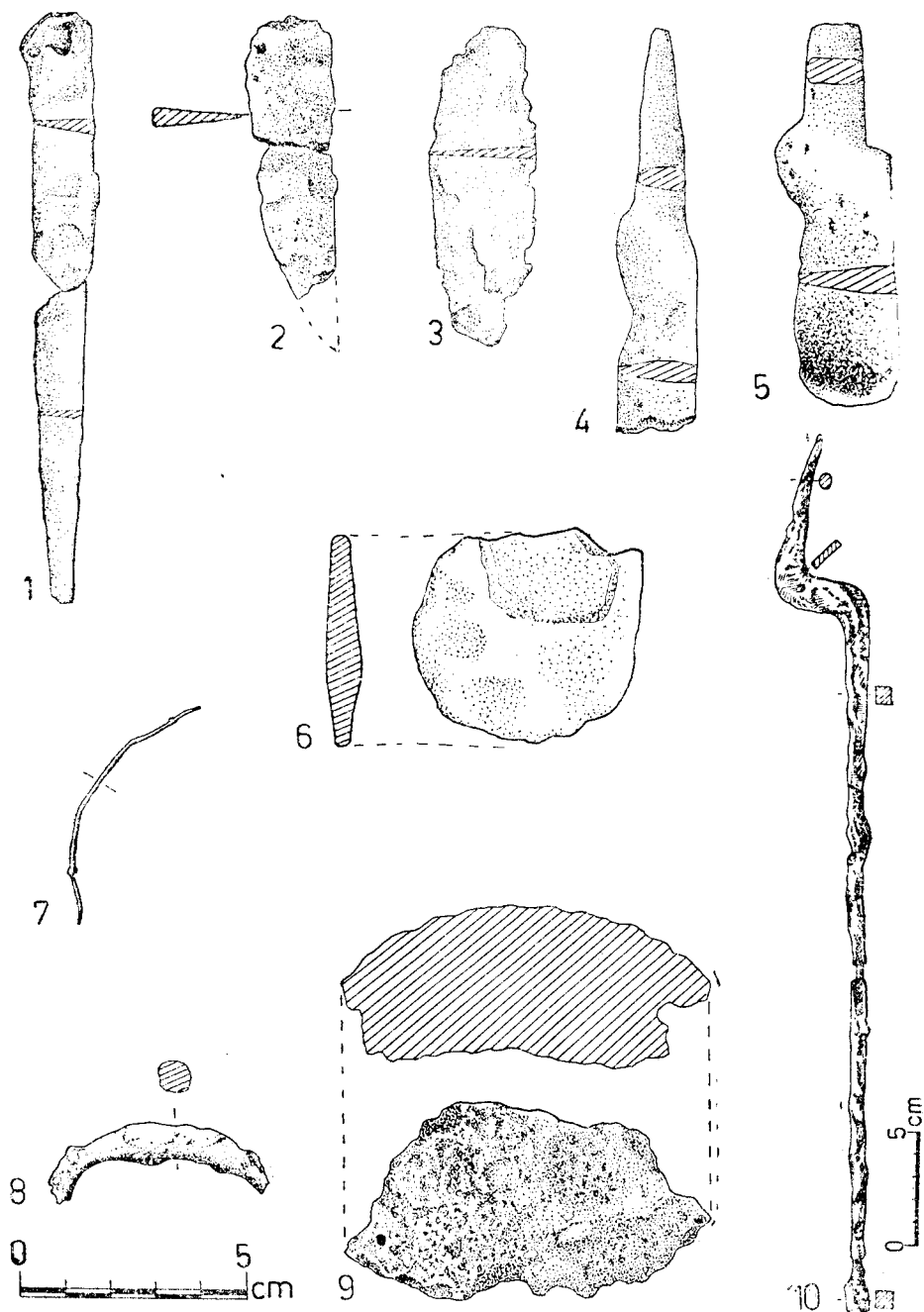
Pl. XXIII. Lazuri — *Lubi Tag*. Ceramică lucrată cu mâna. Stratul de cultură: S I/1977 (+2); S II/1983 (7); Sf. 4 (1, 3, 4—6, 8).

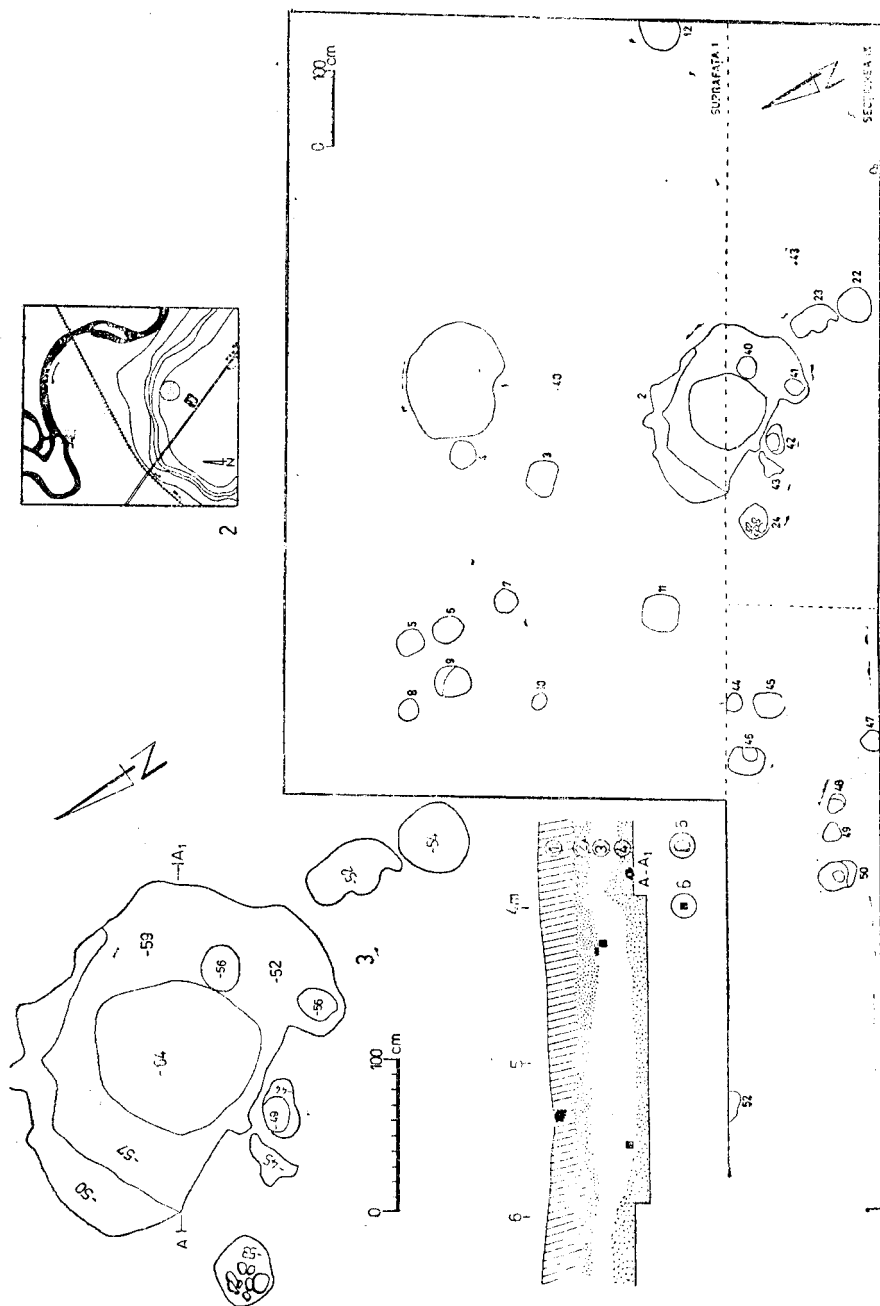
Pl. XXIV. Lazuri — *Lubi Tag*. Ceramică lucrată cu mâna: locuința nr. 2 (3, 5); stratul de cultură Sf. 1 (2), Sf. 4 (1, 4).

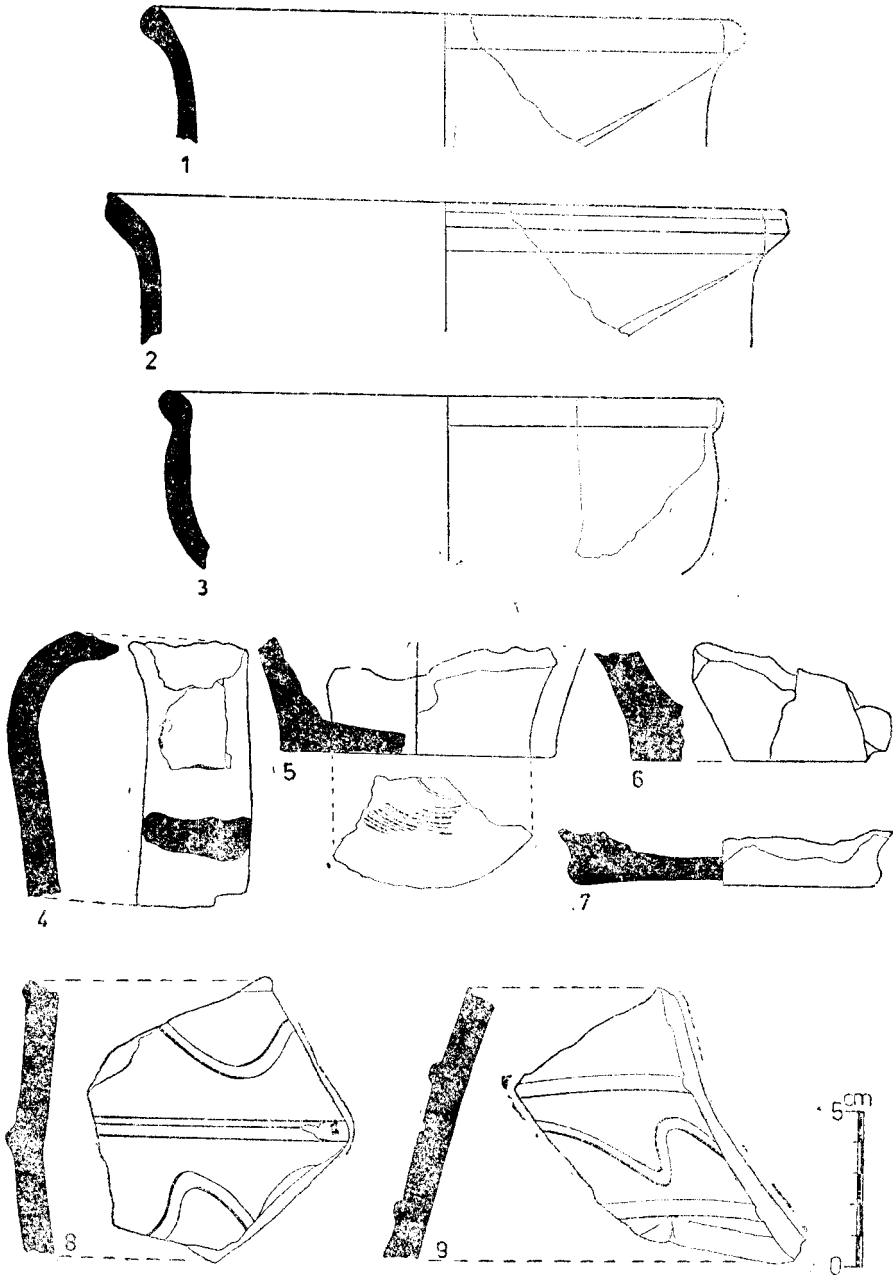
Pl. XXV. Lazuri — *Lubi Tag*: locuința nr. 2 (1, 3, 12, 13), zona locuinței nr. 2 până la -50 cm (2); locuința nr. 1 (4); stratul de cultură S II (7); Sf. 3 (8); Sf. 4 (11); arătură (10). Lăpușel, stratul de cultură (5, 6). Satu Mare — *Fermele nr. 2 și 8* (9).

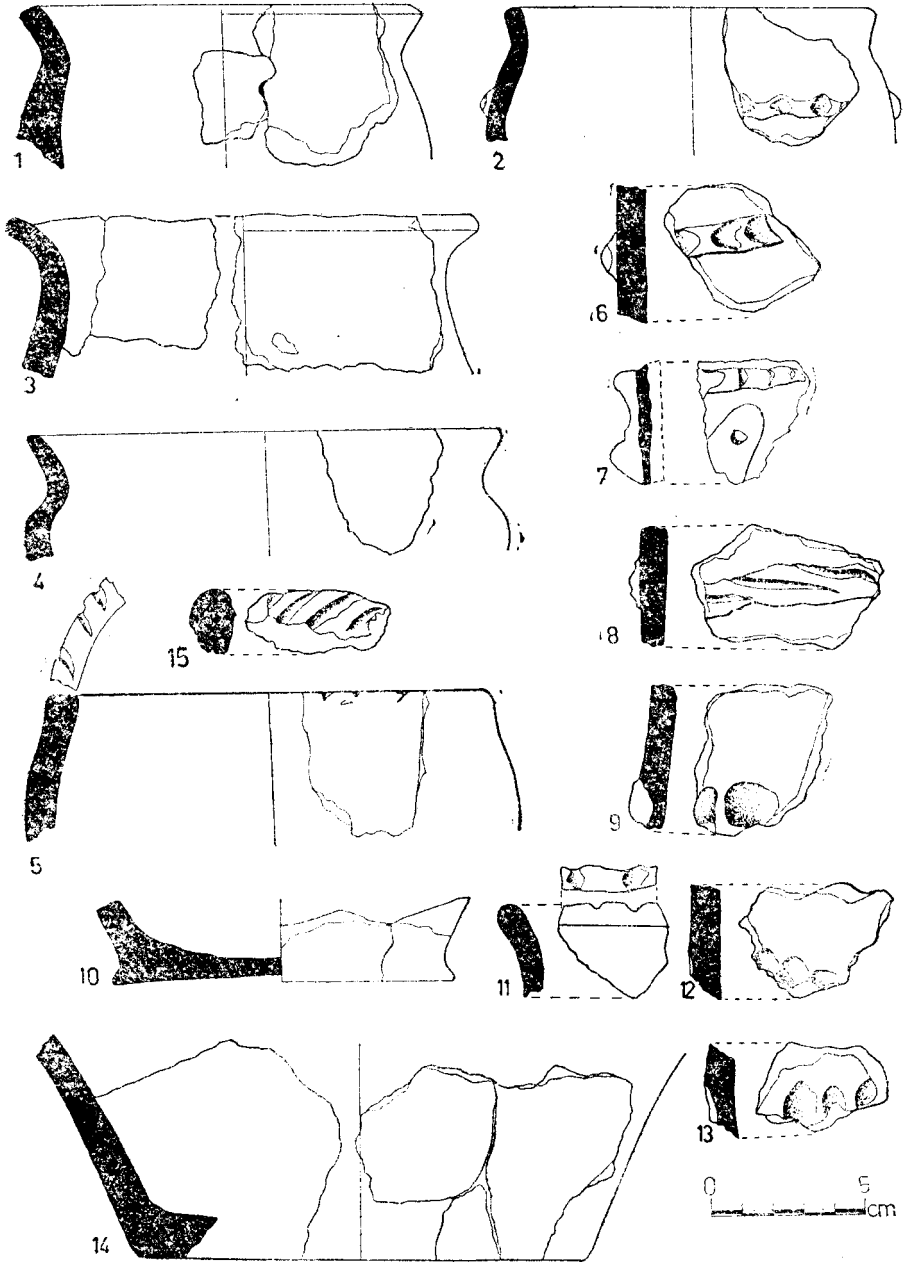
Pl. XXVI. Lăzuți — *Lubi Tag*: locuința nr. 2 (6, 7, 9, 10); S I (8); S II (1, 3), Sf. 4 (2). Lăpușel, stratul de cultură Sf. 1 (4, 5).

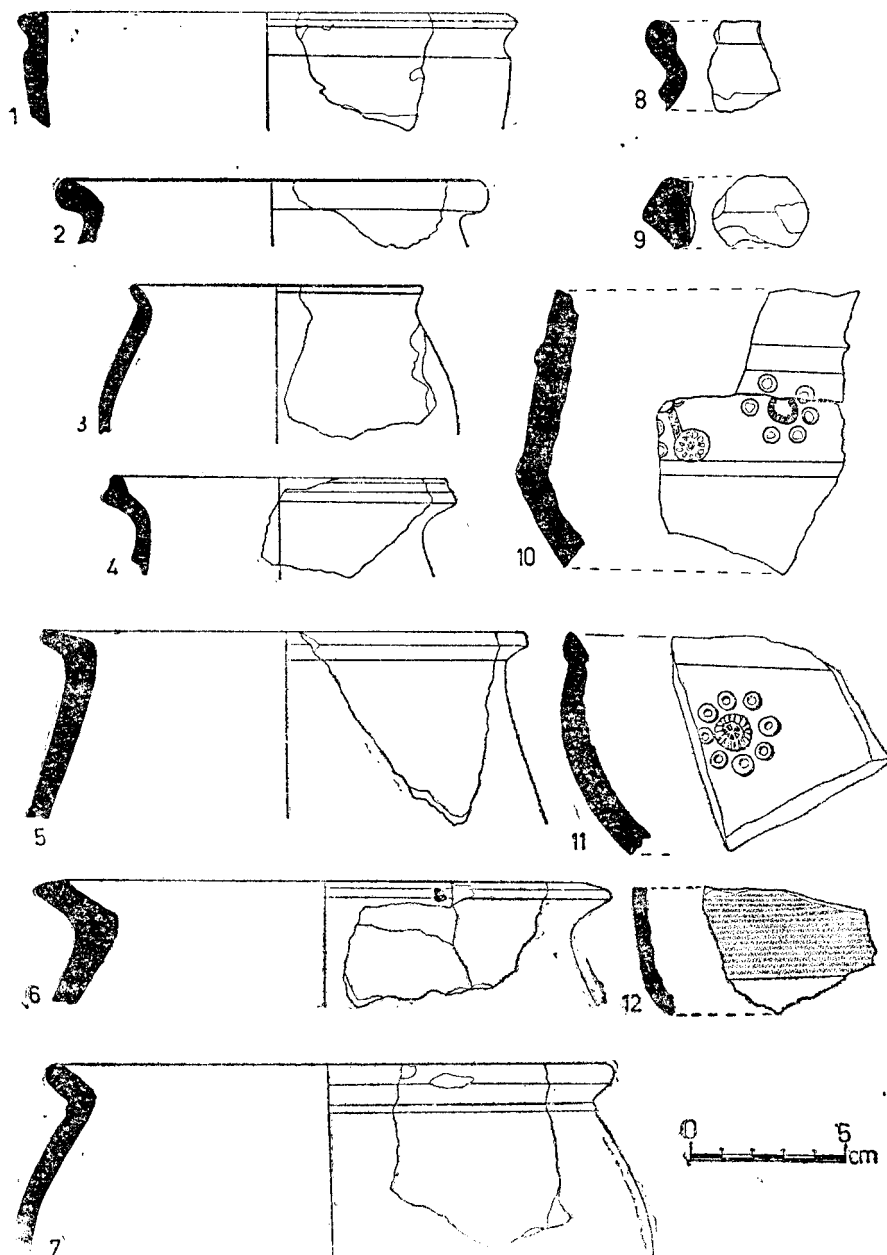
Pl. XXVII. Lăpușel — Ciurgău: S. IX/1993 și Sf. I/1991 (1); poziția geografică a așezării (2); groapa nr. 2 (3). 1. Arătură. 2. Pământ brun. 3. Pământ cenușiu, afânat. 4. Argilă galben-roșcat (sterilul arheologic). 5. Pictre de rău. 6. Fragmente ceramice.

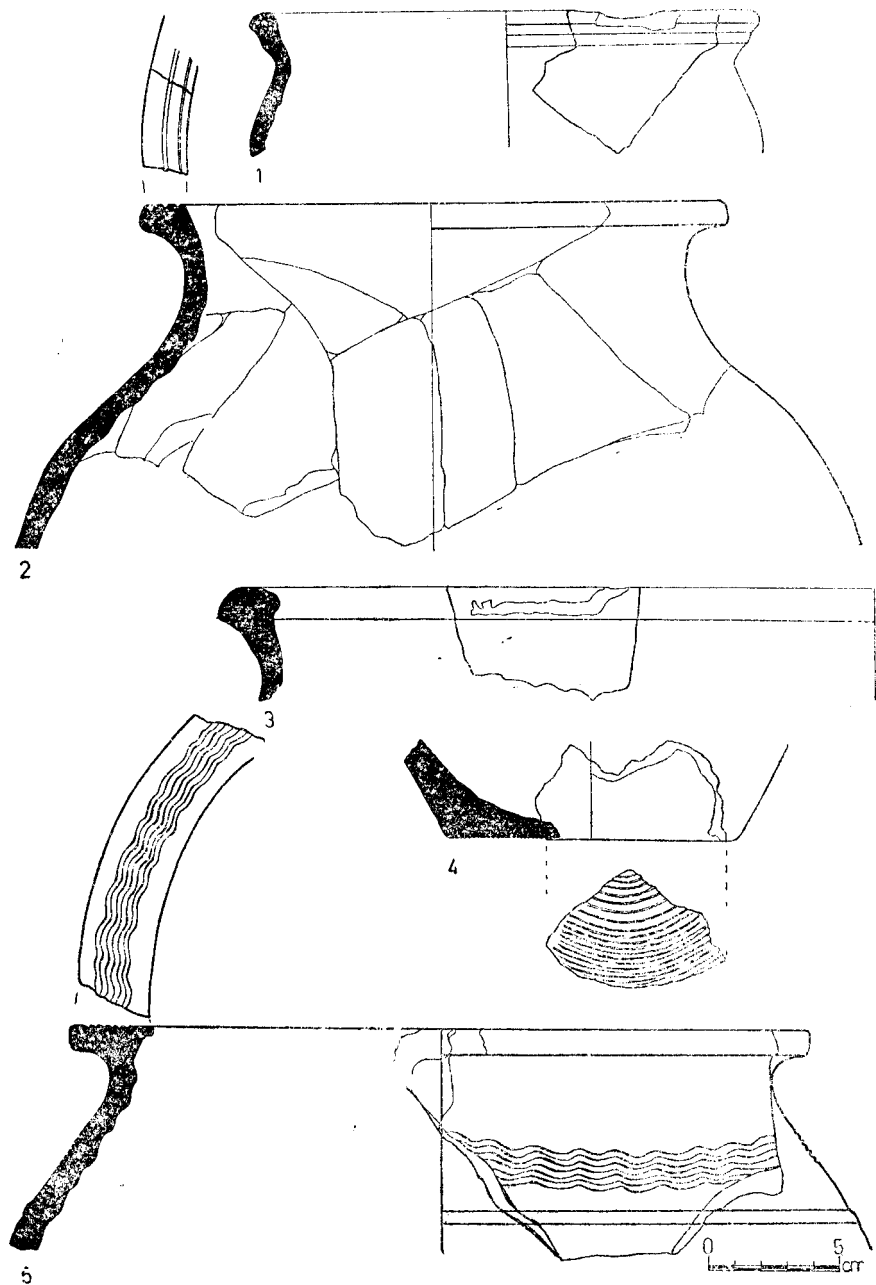
Pl. XXVIII. Lăpușel — Ciurgău, groapa nr. 2. Ceramică lucrată la roată: cenușie fină (1-3, 2-9), cărămie fină (4), zgrunțuroasă (5, 6).

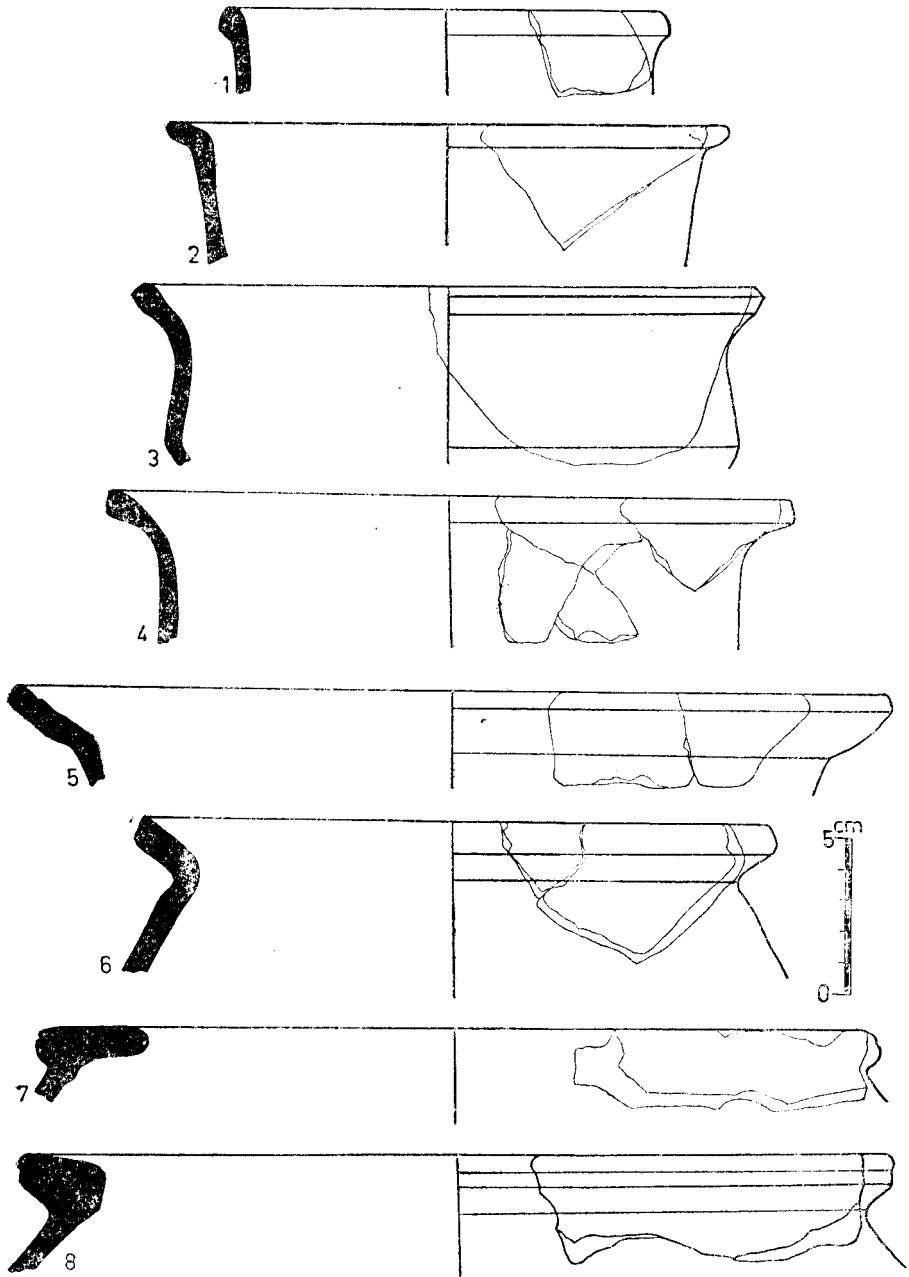
Pl. XXIX. Lăpușel — Ciurgău. Ceramică lucrată cu mâna: groapa nr. 2 (1, 3, 7, 10, 12—14); stratul de cultură Sf. 1 (2, 4—6, 8, 9, 11).

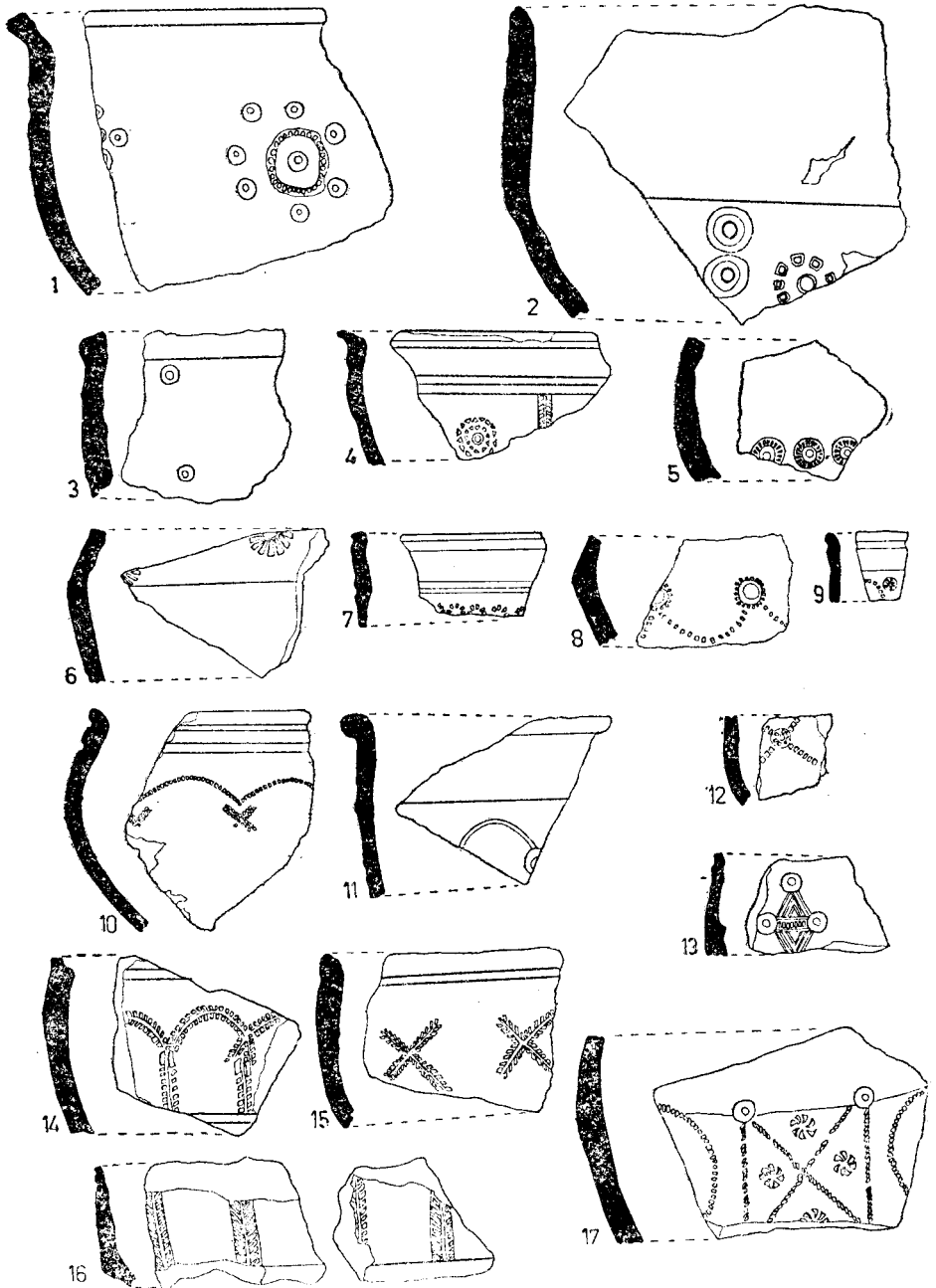
Pl. XXX. Lăpușel — Ciurgău. Ceramică fină cenușie (2—12) și fină cărămizie (1) lucrată la roată, din stratul de cultură.

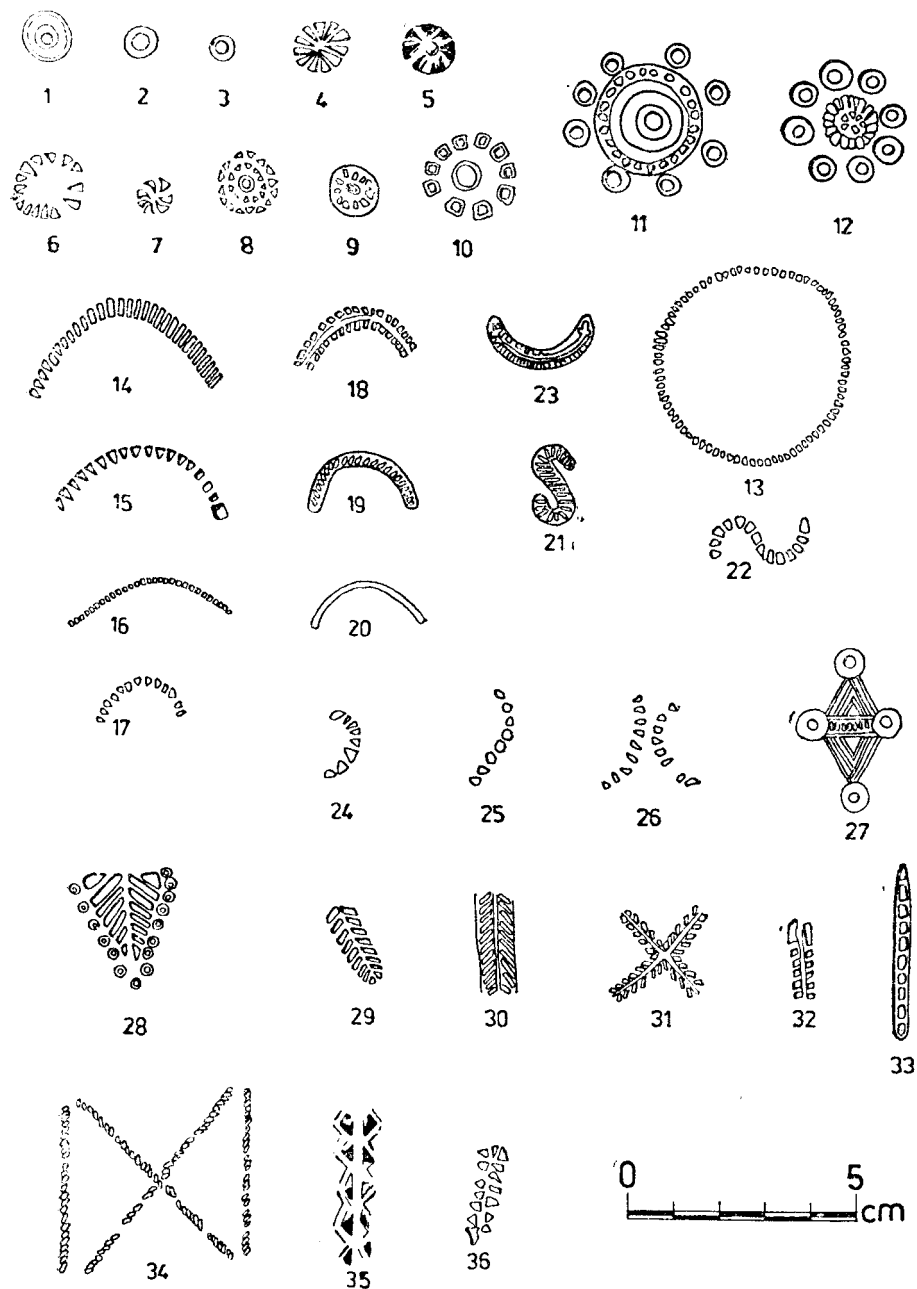
Pl. XXXI. Lăpușel — *Chiurgău*. Ceramică fină cenușie (1—3, 5) și zgrunțuroasă (4) lucrată la roată, din stratul de cultură.

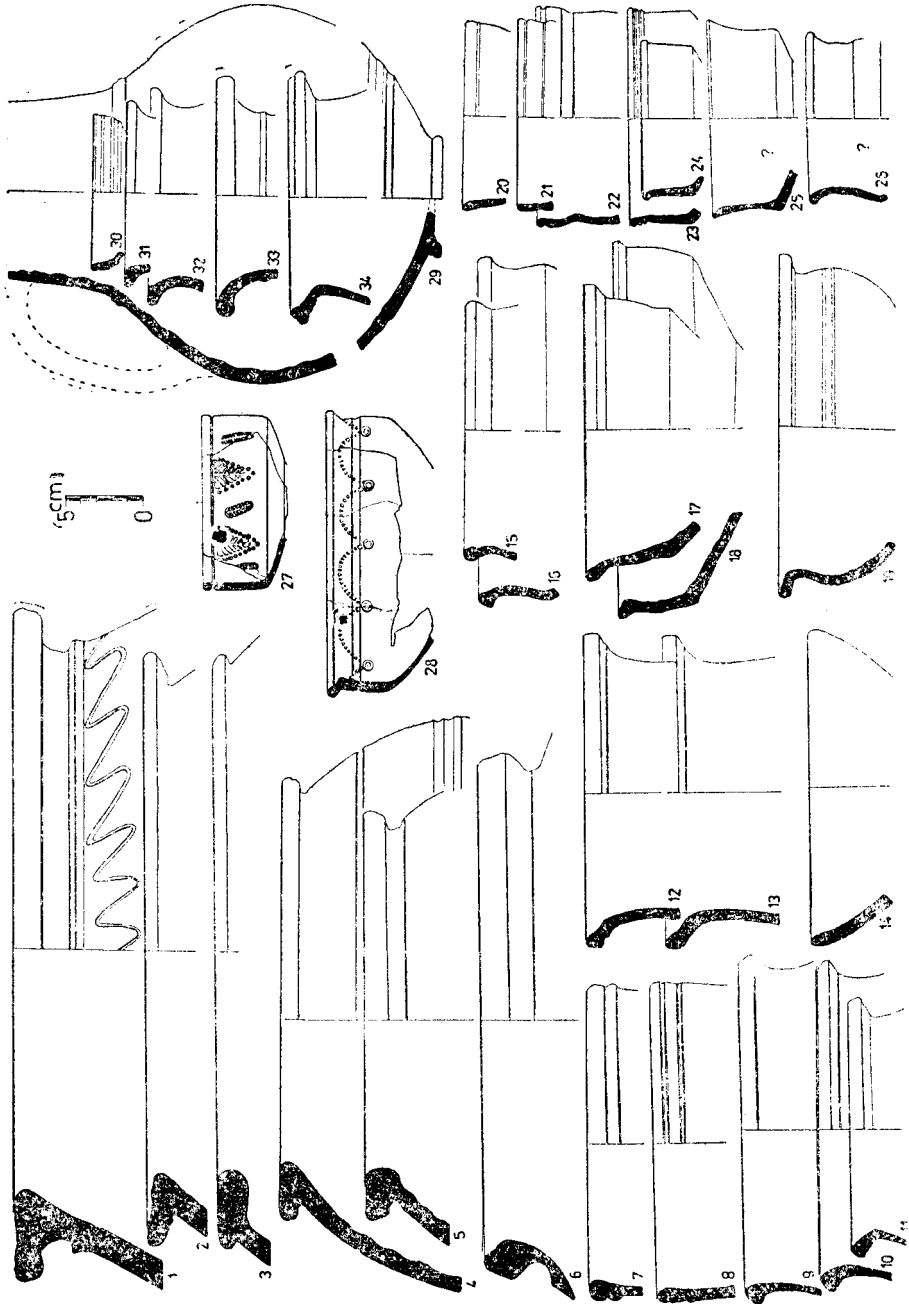
PL. XXXII. Lazuri — *Lubi Tag*. Ceramică cenușie fină lucrată la roată, din zona locuinței nr. 2, până la —50 cm.

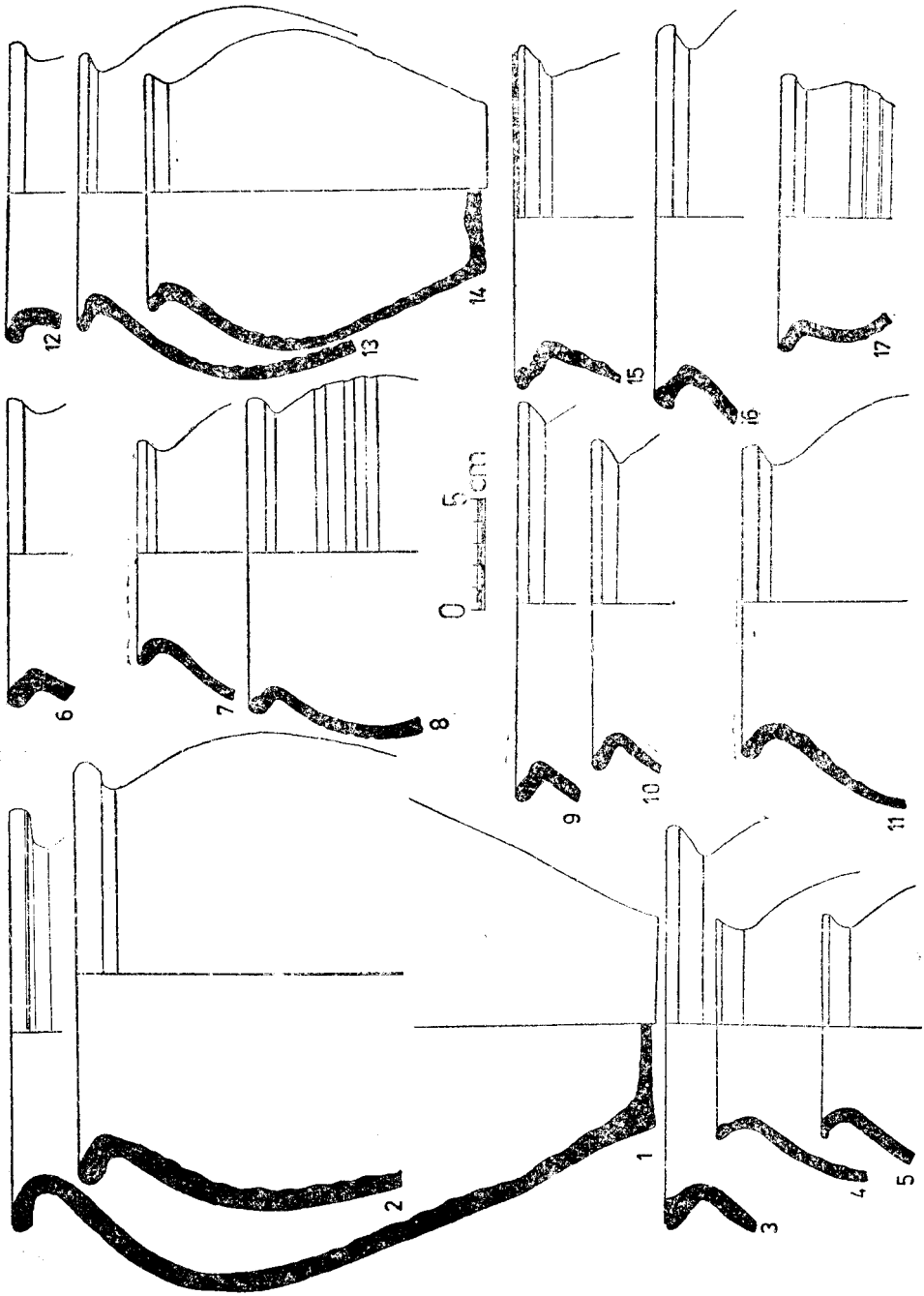
Pl. XXXIII. Ceramică cenușie fină lucrată la roată, ornamentată cu motive ștampilate: Lazuri — *Râțul lui Bela* (1, 2); Satu Mare — *Pădurea Noroieni* (5, 7, 8, 9, 11); Satu Mare — *Fermele nr. 2 și 8* (12, 13, 16); Culciu Mare — *Boghilaz* (4, 6, 10, 14, 15, 17). După *Lazin 1981—1982b* și *Bader 1975*, mărimi diferite.

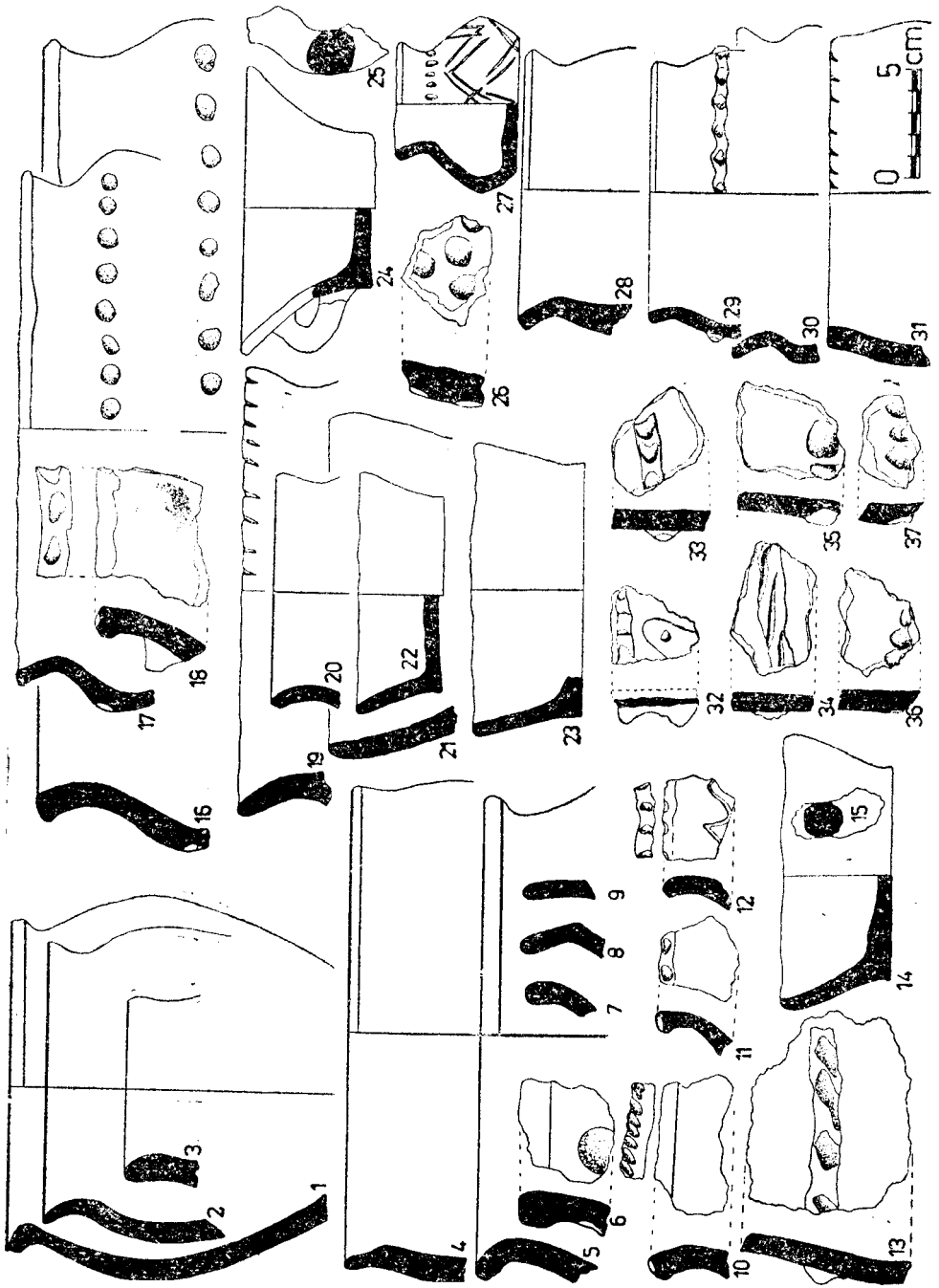
Pl. XXXIV. Motive ornamentale ștampilate.

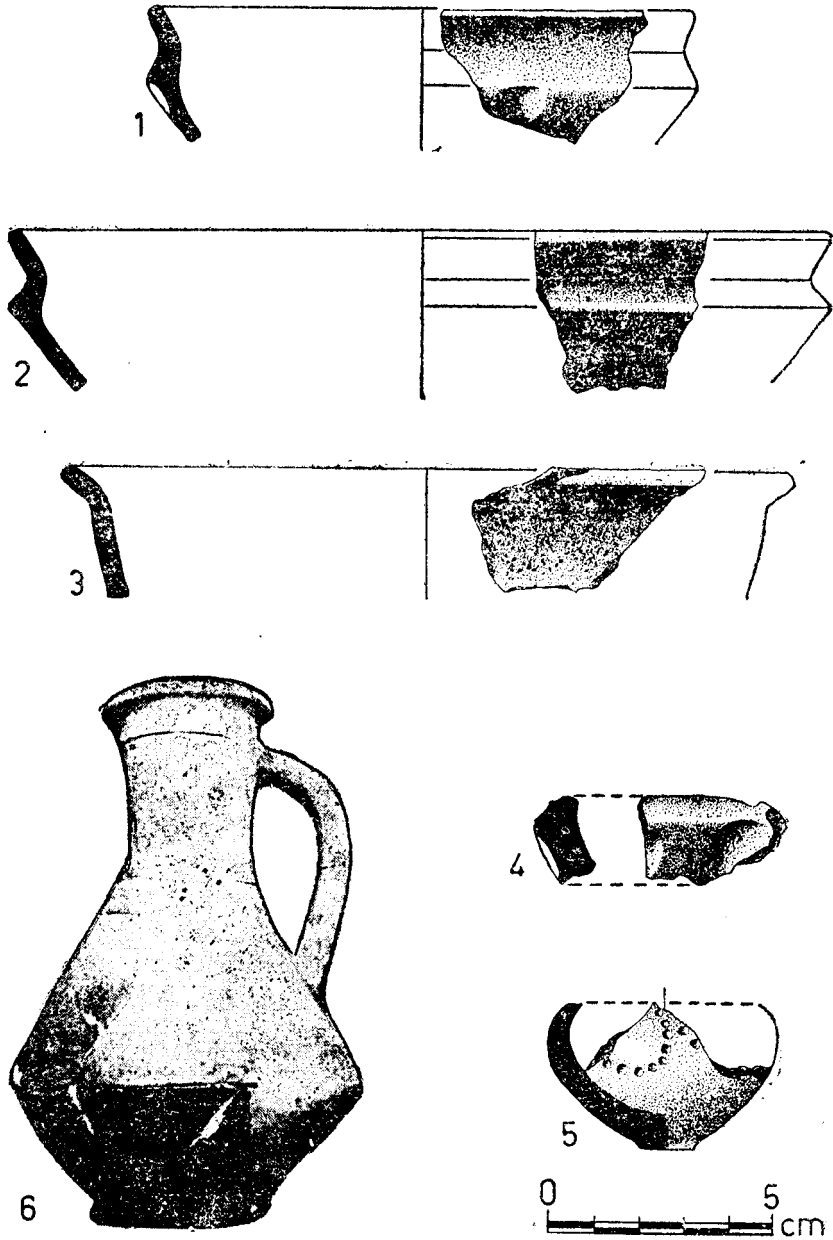
Pl. XXXV. Lazuri — Iubi Tag, locuința nr. 2. Ceramică fină cenușie lucrată la roată; principalele forme și tipuri de vase.

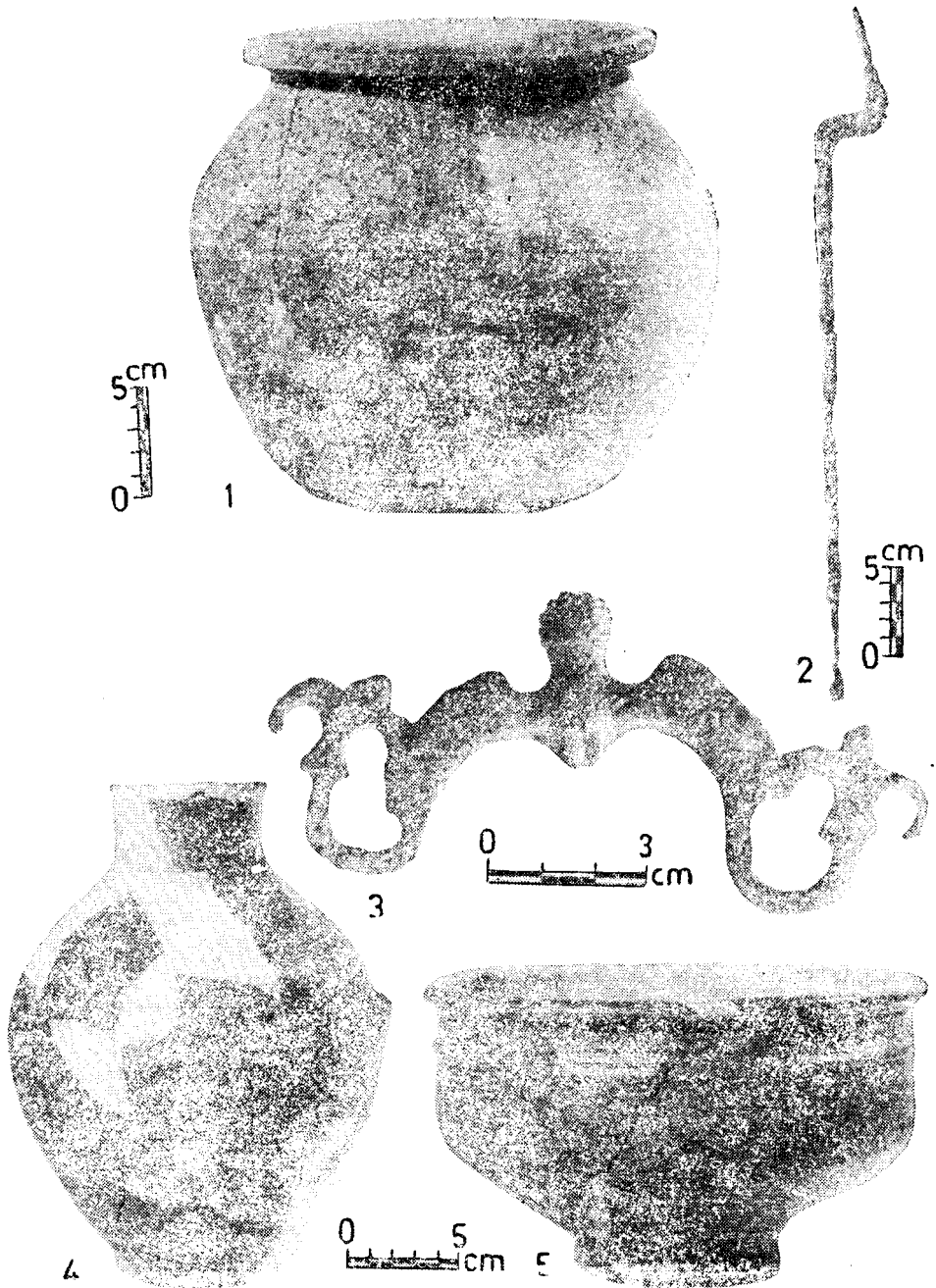
Pl. XXXVI. Ceramică zgrunțuroasă lucrată la roată: Culciu Mare — Zöldmező (1—5, 9—11); Mesteacăn (6); Lazuri — *Lubi Tag*, locuința nr. 2 (7, 8, 13, 14) și stratul de cultură (12, 15—17).

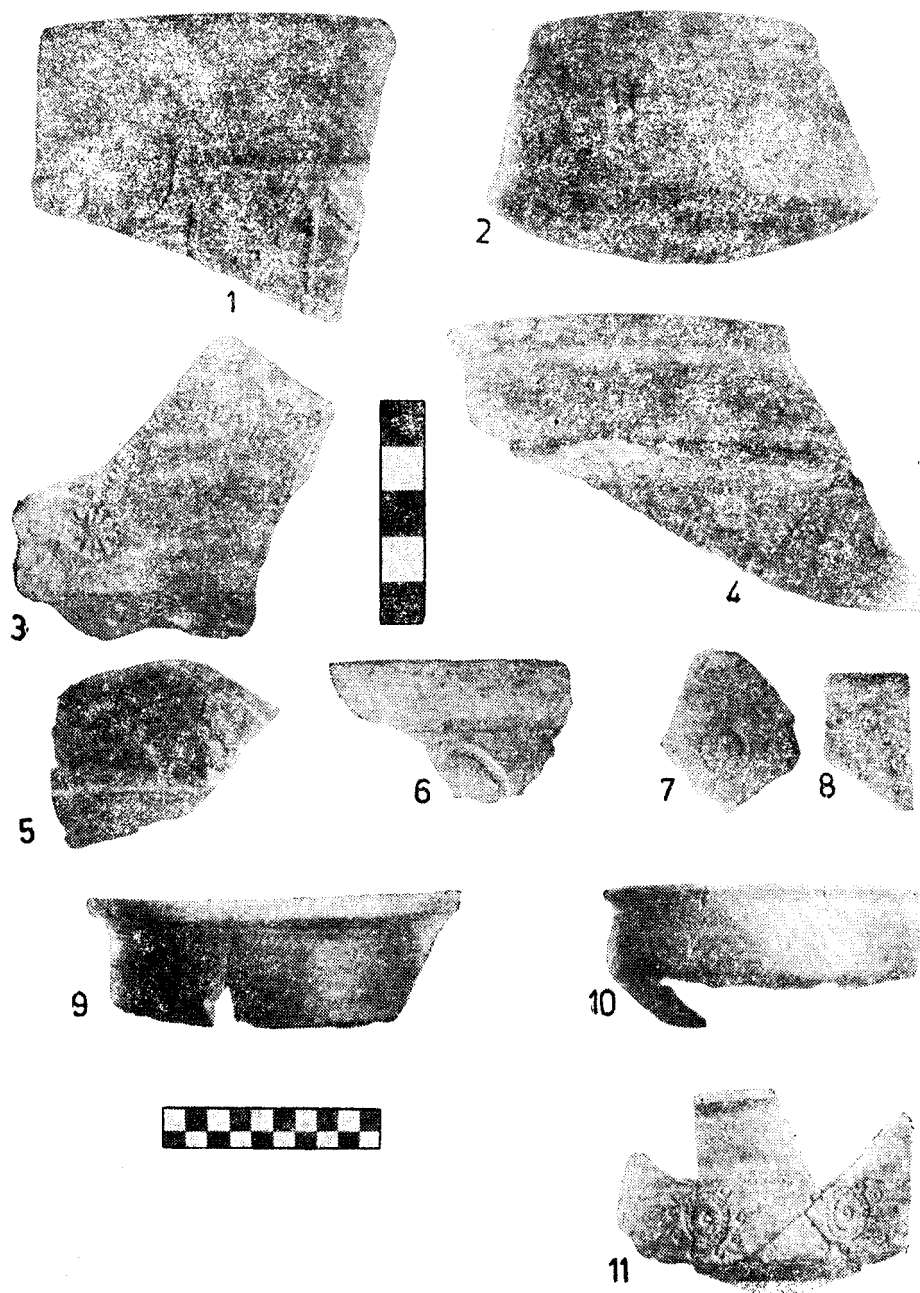
Pl. XXXVII. Ceramică lucrată cu mâna: Lazuri — *Lubi Tag*, locuința nr. 2 (1—15) și stratul de cultură (16—22, 24—27); Culciu Mare — *Zöldmező* (23); Lăpușel (28—37).

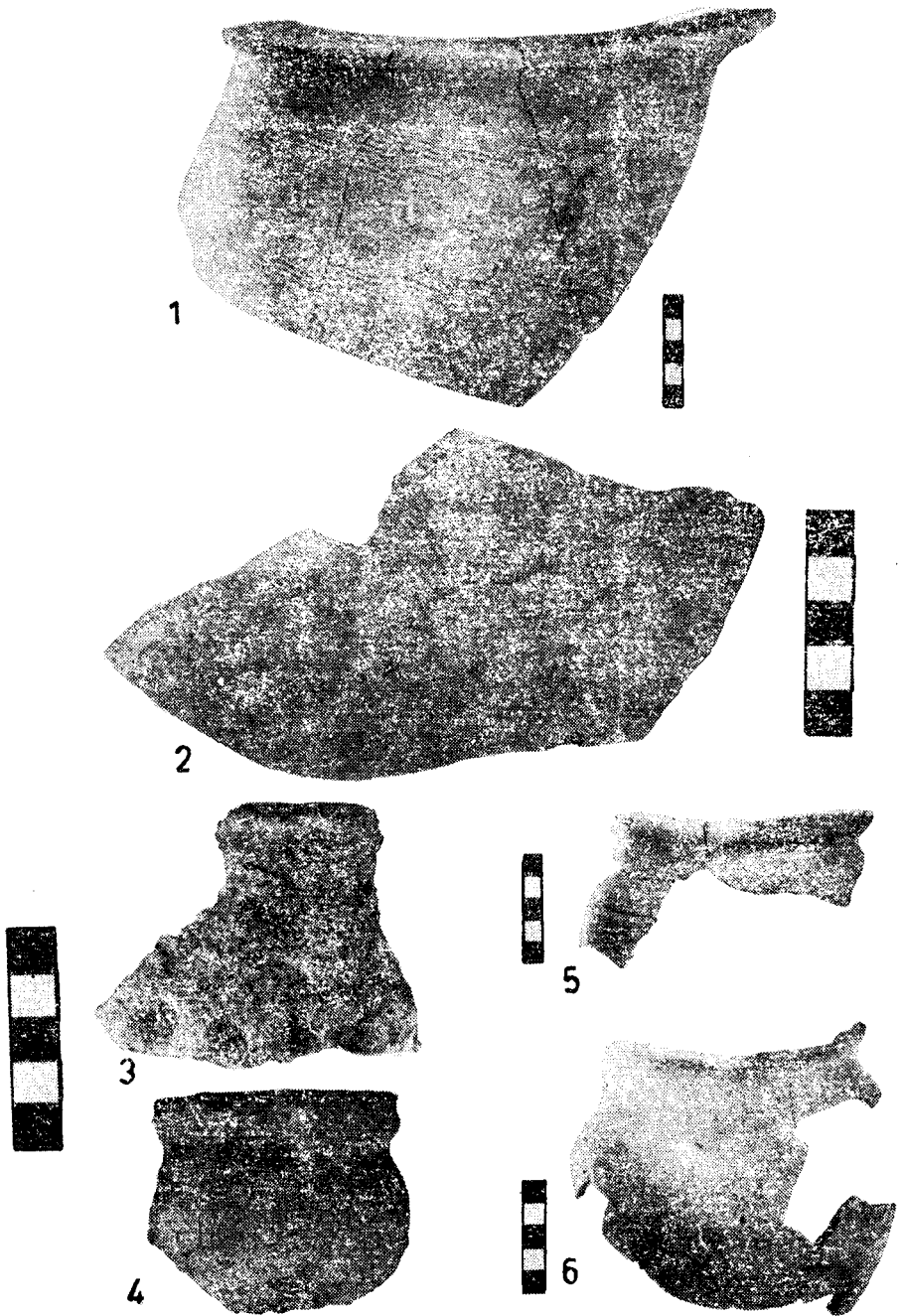
Pl. XXXVIII. Lazuri — *Lubi Tag*. Ceramică fină lucrată cu mâna: Locuința nr. 2 (1, 3, 4); stratul de cultură (1, 5). Lazuri — *Râtul lui Bela*, cană cenușie, pastă fină, lucrată la roată (6, fără scară grafică).

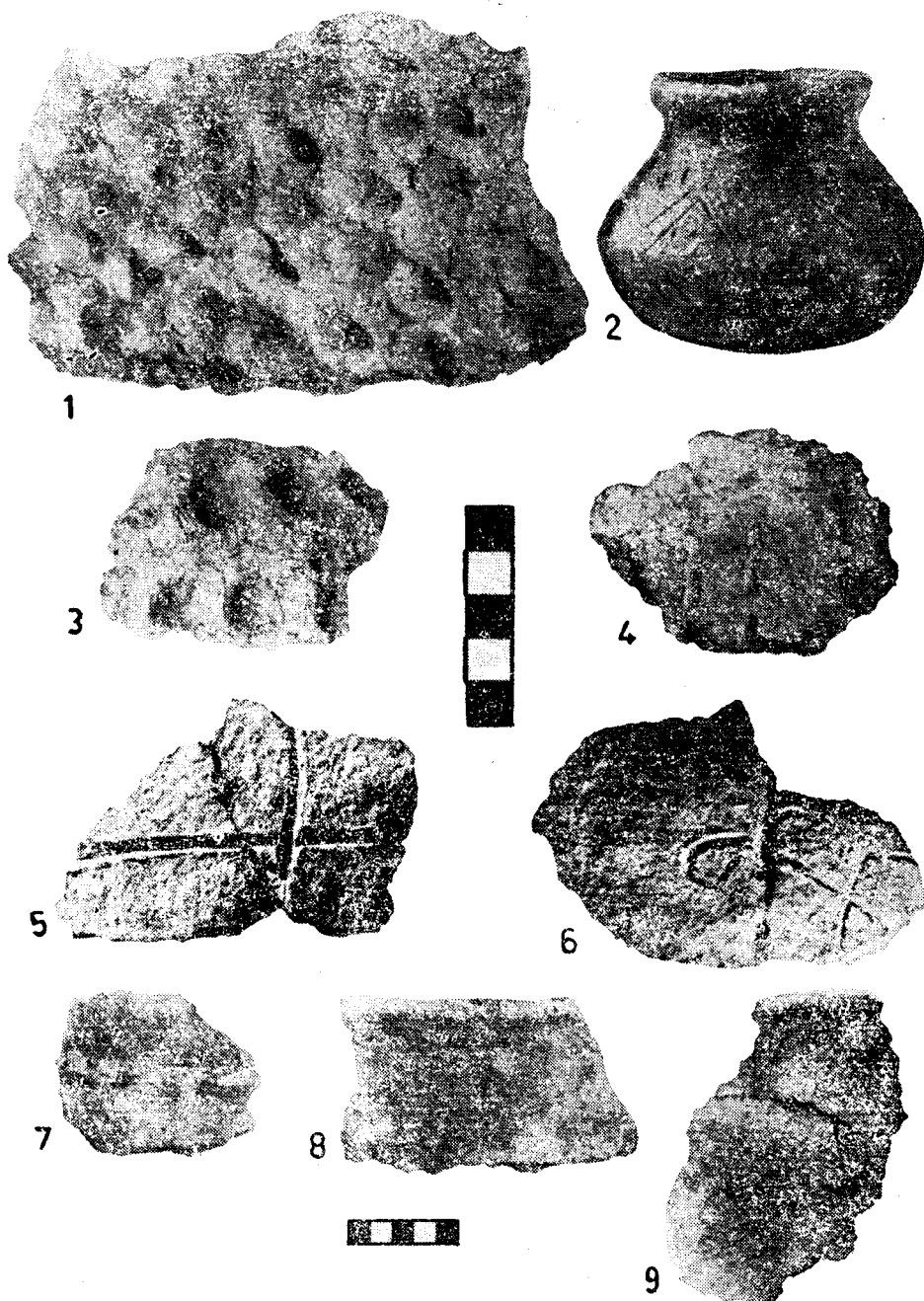
Pl. XXXIX. Culciu Mare — Zöldmező: locuința nr. 2 (5); locuința nr. 3 (1, 4).
Lazuri — Lubi Tag, locuința nr. 2 (2, 3).

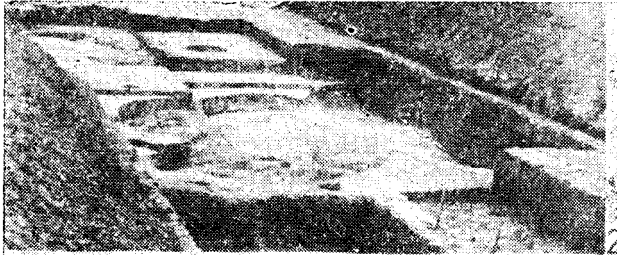
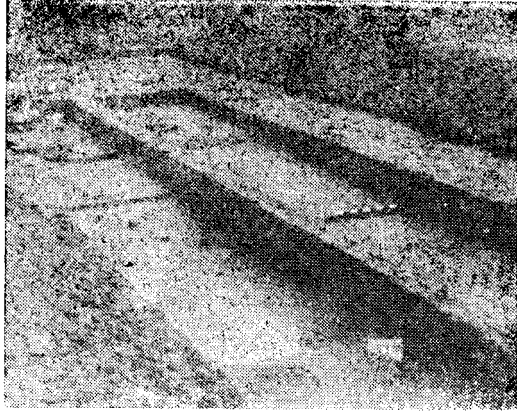
Pl. XL. Lazuri — *Lubi Tag*, locuința nr. 2 (2, 5, 9, 10) și stratul de cultură (1, 3, 4, 6—8, 11).

Pl. XLI. Culciu Mare — *Boghilaz* (1). Lazuri — *Lubi Tag*, locuința nr. 2 (5, 6) și stratul de cultură (3, 4).

Pl. XLII. Lazuri — *Lubi Tag*, locuința nr. 2 (5—7, 9) și stratul de cultură (1—4, 8).

Pl. XLIII. Lazuri — *Lubi Tag*. Locuința nr. 2: delimitată în S I și S II (1); în curs de cercetare (4); complet săpată în S I, S II și cas. A/S II (2, 3); vatra I (5).